

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

VIKTORIJOS TULMINAITĖS
(VERSLO TEISĖS PROGRAMA)

TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMAS: SĄLYGOS, BŪDAI, PASEKMĖS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
Doc. dr. Inga Kudinavičiūtė - Michailovienė

Vilnius, 2016

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. TĖVŲ VALDŽIOS SAMPRATA IR TURINYS	7
1.1. Šeimos autonomijos principas.....	9
1.2. Valstybės pozityviųjų ir negatyviųjų pareigų vykdymo ypatumai.....	11
2. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO SĄLYGOS	15
2.1. Tėvo ar motinos vengimas atlikti savo pareigas.....	15
2.2. Tėvo ar motinos piktnaudžiavimas tėvų valdžia	18
3. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO BŪDAI.....	24
3.1. Vaikų ir tėvų atskyrimas	24
3.2. Skubus vaiko paėmimas iš tėvų.....	29
3.3. Laikinas tėvų valdžios apribojimas.....	31
3.4. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas	34
4. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PASEKMĖS.....	36
4.1. Vaiko išlaikymas	36
4.2. Vaiko prievolės išlaikyti tėvus panaikinimas.....	41
4.3. Vaiko įvaikinimo samprata ir sąlygos.....	44
4.4. Tėvų valdžios apribojimo lyginamoji analizė Norvegijoje ir Airijoje.....	49
IŠVADOS.....	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	60
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	66
SANTRAUKA.....	67
SUMMARY	69
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	71

ĮVADAS

Tiriama problema. Ar yra išlaikoma pusiausvyra tarp tėvų valdžios ir valstybės įsikišimo į šeimos gyvenimą, ar pakankamai efektyviai veikia mechanizmas nustatant tėvų valdžios apribojimo būtinumą?

Baigiamojo darbo aktualumas. Nacionalinės teismų administracijos pateikiamais oficialiais duomenimis, Lietuvoje pirmosios instancijos teismuose 2010 m. buvo pareikšti 810 ieškinių dėl tėvų valdžios ribojimo, o išnagrinėti – 882 ieškiniai, 2011 m. pareikšti 778 ieškiniai, o išnagrinėti – 804, 2012 m. pareikšti 689 ieškiniai, o išnagrinėti – 766, 2013 m. pareikšti 697, o išnagrinėti 760 ir 2014 m. pareikšti 718 ieškinių, o išnagrinėti 715 ieškinių¹. Iš pateiktos statistikos matyti, kad jau penkerius metus tėvų valdžios ribojimo bylų skaičius išlieka panašus ir praktiškai nekinta. Šių bylų skaičius aiškiai atspindi dalies visuomenės moralinę degradaciją, kurią, veikiausiai, lemia ekonominės ir socialinės priežastys.

Pastebimas visuomenės ir aukščiausiųjų valstybės pareigūnų susirūpinimas dėl vaiko teisių apsaugos užtikrinimo. Daromos pertvarkos vaikų globos namų sistemoje, vaikams, kurie dėl tėvų valdžios apribojimo ar kitų aplinkybių yra atskirti nuo savo biologinių tėvų yra kuriamos „šeimos“², kurių dėka vaikai gyvens šeimai artimoje aplinkoje.

Tėvų valdžios ribojimas - tai netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas, dėl kurio yra neišvengiamas valstybės įsikišimas į šeimos santykius. Rasti racionalią šeimos autonomijos principo ir valstybės kišimosi į šeimos santykius pusiausvyrą nėra lengva. Teismų praktika patvirtina, kad nukrypimas į vieną ar kitą pusę visada yra žalingas. Valstybei delsiant įsikišti, kai tai būtina, pavėluota jos reakcija gali būti beprasmė³. Taigi būtina atskleisti, dėl kokių netinkamų valstybės institucijų veiksmų kyla žalingi padariniai lemiantys tėvų valdžios apribojimą, kokiais būdais galima pasiekti efektyviausių rezultatų ir užtikrinti tėvų teisių ir pareigų, vaiko atžvilgiu, tinkamą vykdymą, o kada valstybės institucijų įsikišimas į šeimos gyvenimą yra neišvengiamas siekiant užtikrinti vaiko gerovę.

Pažymėtina, kad nei tarptautinės teisės normos, nei nacionaliniai įstatymai ar teismų praktika nenustato aiškių ribų, kada valstybės institucijos turi teisę pažeisti šeimos autonomijos principą ir įsikišti į šeimos gyvenimą. Nagrinėjant šią temą aktualu atskleisti, kada tėvų nevykdomos ar netinkamai vykdomos pareigos vaikų atžvilgiu suponuoja valstybės institucijų įsikišimą į šeimos gyvenimą.

¹ Nacionalinė teismų administracija, „Statistika,“ žiūrėta 2015 10 21, <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

² Bernardinai.lt, „Prezidentė: „Putino“ globos namai yra pavyzdys,“ žiūrėta 2015 10 21. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-08-31-prezidente-putino-globos-namai-yra-pavyzdys/134559>

³ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 124-125.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Lietuvos teisės mokslas ir kitų valstybių mokslinė teisinė literatūra nepateikia išsamaus atsakymo ir konkrečių pavyzdžių, kuriais remiantis būtų galima pagrįsti, kad tėvai neatlieka įstatymuose nustatytų pareigų vaikų atžvilgiu ir valstybės įsikišimas į šeimos gyvenimą yra būtinas bei nepažeidžiantis šeimos autonomijos principo. Taigi galima teigti, kad kriterijai, kuriais vadovaujantis būtų pateisinamas valstybės įsikišimas į šeimos gyvenimą Lietuvoje nėra detaliam išnagrinėti. Kai kuriuose moksliniuose darbuose galima rasti užuominų apie valstybės įsikišimą į šeimos gyvenimą ir tėvų valdžios apribojimą, tačiau konkretesnio ir išsamesnio tyrimo kol kas nėra. Vienintelis teisės mokslininkas Lietuvoje, kuris plačiausiai aprašė valstybės įsikišimą į šeimos gyvenimą yra G. Sagatys. Disertacijoje „*Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*“ pateikiami pasiūlymai, kuriais remiantis būtų įgyvendinamas sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo vienovės principas. Disertacijoje prieinama prie išvados, kad kiekvienas teismo sprendimas, stokojantis pagrįstumo, t. y. konkrečių vaiko interesų specifikacijos, yra pavojingas tiek, kiek jis užkerta kelią pagrįsti asmens teisės į šeimos gyvenimą apribojimą pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – „EŽTK“ arba „Konvencija“) 8 straipsnio 2 dalį. Taip pat disertacijoje pažymima, kad pozityvių valstybės pareigų, užtikrinančių operatyvų reagavimą į vaiko teisių pažeidimus šeimoje, įgyvendinimas Lietuvoje yra problemiškas⁴. Tai, kad kompetetingos valstybės institucijos, žinodamos apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje, ne visada taiko visas galimas priemones tokius pažeidimus laiku pašalinti, mokslininkas vertina kaip neigiamą praktiką, galinčią neatitikti EŽTK 3 arba 8 straipsnių (atsižvelgiant į vaiko teisių pažeidimo pobūdį) reikalavimų ir pažymi, kad ši organizacinė teisinė problema turi būti kuo skubiau sprendžiama, tobulinant atitinkamų institucijų teisinės atsakomybės įgyvendinimo mechanizmus⁵.

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – „LAT“) praktikoje gausu bylų dėl tėvų valdžios apribojimo, tačiau išsamiai neaptariama, kokiais kriterijais remiantis yra priimamas galutinis sprendimas, neaptariama, kaip tikslingai užtikrinti vaiko interesų apsaugą. O jei ir nurodoma, tai sprendimų realus įgyvendinimas retais atvejais pasiekia norimų rezultatų.

Baigiamojo darbo reikšmė. Šiame darbe, analizuojant teismų praktiką bei literatūrą, bus atskleistos tėvų valdžios ribojimo sąlygos, kuriomis remiantis galima konstatuoti, kad tėvai nevykdo ar netinkamai vykdo įstatymuose nustatytas pareigas vaikų atžvilgiu ir tokiu atveju valstybės įsikišimas į šeimos santykius yra būtinas siekiant apsaugoti vaiko gerovę. Tikslingai naudojantis tėvų valdžios apribojimo būdais išvengiamos nepageidaujamos pasekmės,

⁴ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 301.

⁵ Ten pat, 303.

užtikrinamas vaikų saugumas ir tinkamas vystymasis. Teisinėje praktikoje taikant darbe pateikiamus tyrimo rezultatus ir tinkamai vadovaujantis suformuotomis gairėmis, galima tikėtis, tinkamo vaikų interesų apsaugojimo, išvengiant nepagrįstai uždelsto valstybės įsikišimo į šeimos gyvenimą.

Šis darbas, doktriniu požiūriu, reikšmingas tiek teisės studijų studentams, studijuojantiems šeimos teisę, tiek advokatams, ginantiems vaiko ar šeimos interesus, tiek teisėjams, sprendžiantiems, kaip nepažeidžiant nei vienos šalies interesų priimti tinkamiausią sprendimą.

Tyrimo tikslas. Šio tyrimo tikslas yra atskleisti tėvų valdžios apribojimo institutą kaip sankciją tėvams dėl netinkamo įstatymuose numatytų teisių ir pareigų įgyvendinimo.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant anksčiau nurodyto tikslo, keliami šie uždaviniai:

1. atskleisti šeimos autonomijos principo įgyvendinimą, kai valstybės institucijos įsikiša į privatų šeimos gyvenimą;
2. įvardyti tėvų valdžios apribojimo sąlygas bei atskleisti pasekmes, kurios kyla vaikams ir tėvams;
3. atskleisti valstybės institucijų vaidmenį užtikrinant vaiko ir tėvų teisių ir pareigų įgyvendinimą.

Tyrimo metodika. Norint pasiekti tyrimo tikslą bei įgyvendinti tyrimo uždavinius, darbe buvo naudojami toliau pateikiami tyrimo metodai.

Lingvistinis metodas buvo naudotas siekiant išsiaiškinti teisės principų bei normų, reglamentuojančių valstybės įsikišimo į šeimos gyvenimą, lingvistinę reikšmę ir prasmę.

Sisteminis metodas siekia išsiaiškinti teisės normų bei principų vietą teisės sistemoje, nustatyti sisteminius jų tarpusavio ryšius ir taikymo galimybes. Šiame darbe teisės normų ir principų turinys aiškinamas taikant sisteminį ir lingvistinį metodą drauge, nes kaip nurodo teisės doktrina, atskirai aiškinant teisės normas ir principus galimi absurdiški teisės aiškinimo rezultatai⁶.

Loginis-analitinis metodas taikytas analizuojant teisės doktriną, teismų praktiką, nustatant tėvų valdžios apribojimo problemas bei formuojant išvadas.

Lyginamuoju ir dokumentų analizės metodais buvo lyginamos ir vertinamos teisės mokslo specialistų pozicijos, EŽTT ir nacionalinių teismų išaiškinimai nagrinėjama tema.

Tyrimo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, suskirstyti į smulkesnius poskyrius, išvados ir pasiūlymai. Pirmajame šio darbo skyriuje didžiausias dėmesys skiriamas šeimos autonomijos principui, jo šiuolaikiniai sampratai. Skyriuje analizuojami šio principo

⁶ Dalia Mikelienienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai* (Vilnius: Justitia, 1999), 199.

pritaikomumo praktikoje probleminiai aspektai. Taip pat aptariami valstybės pozityviųjų ir negatyviųjų pareigų vykdymo ypatumai, kokiais atvejais valstybės institucijų susilaikymas nuo pareigų vykdymo sukelia teigiamas ar neigiamas pasekmes.

Antrajame šio darbo skyriuje analizuojama, tėvų teisų ir pareigų ribos. Atskleidžiama nacionalinių teismų ir EŽTT praktika susijusi su tėvams taikomomis sankcijomis dėl netinkamo savo pareigų įgyvendinimo. Įvardijami tėvų valdžios apribojimo būdai ir iš jų kylančios teisinės bei moralinės pasekmės.

Trečiajame šio darbo skyriuje nagrinėjama vaiko ir tėvų patiriama žala taikant laikinąjį ir neterminuotą tėvų valdžios apribojimą ar vykdant skubą vaiko paėmimą iš tėvų. Atskleidžiama, kurio būdo naudojimas greičiausiai padeda vaikui adaptuotis naujoje aplinkoje. Aptariamas laikinojo ir neterminuoto tėvų valdžios apribojimo taikomumas nacionalinėje ir EŽTT teismų praktikoje. Nagrinėjami atvejai, kai valstybės institucijos įsikiša į tėvų teisių įgyvendinimą, bet tėvų teisės nebūna apribojamos. Įvardijamos valstybės institucijų veiksmi siekiant greičiau sugrąžinti vaiką į šeiminingą aplinką.

Ketvirtajame šio darbo skyriuje nagrinėjama valstybės reakcija į vaiko teisių pažeidimus. Aptariamas laikino vaiko atskyrimo nuo šeimos institutas, kuriame globos (rūpybos) pagrindiniu tikslu turi būti vaiko grąžinimas į šeimą. Atribojus tėvų valdžią neterminuotai svarbiausia apsaugoti vaiko interesus ir suteikti jam geresnes sąlygas nei, kurias jam suteikė tėvai. Analizuojamas vaiko išlaikymo klausimas laikinai ir neterminuotai apribojus tėvų valdžią bei pilnamečių vaikų pareigos išlaikyti savo tėvus aspektai. Nagrinėjamos vaiko įvaikinimo sąlygos, analizuojama, dėl kokių priežasčių valstybinėse institucijose esantys vaikai retais atvejais yra įvaikinami. Taip pat aptariamas tėvų valdžios apribojimas Norvegijoje ir Airijoje. Šios skirtingas vertybes ginančios valstybės lyginamuoju požiūriu pasirinktos dėl to, kad Norvegijoje taikomas modelis susijęs su tėvų valdžios apribojimu, pastaruoju metu susilaukia itin daug kritikos, kadangi vaikų gerovės užtikrinimo sistema šioje valstybėje neigia šeimos autonomijos principą, geriausias vaiko interesus traktuodama atsietai nuo šeimos. Minėta praktika daugelio teisės ekspertų nuomone yra žalinga todėl nesektina. Tuo tarpu Airijoje priešingai nei Norvegijoje, vertinant geriausias vaiko interesus domėn paimama ir vaiko Konstitucinės teisės į šeimą bei teises šeimoje, todėl sistema, kurioje visomis išgalėmis siekiama, kad vaikas neprarastų ryšio su savo biologiniais tėvais (kai tai įmanoma) yra teigiamai vertinamas pavyzdys.

Ginamasis teiginys. Mechanizmas turintis užtikrinti tinkamą vaikų ir tėvų teisių apsaugą yra neįgyvendintas, nacionaliniai teismai per siaurai taiko tėvų valdžios apribojimą reglamentuojančias teisės normas, o valstybės institucijų neveikimas, neužtikrina geriausių vaiko interesų.

1. TĖVŲ VALDŽIOS SAMPRATA IR TURINYS

Atsižvelgiant į tėvų valdžios instituto istoriją, matyti, kad net jau romėnų teisėje buvo vartojama tėvo valdžios (*patria potestas*) sąvoka. Anot romėnų teisės vadovėlio autorių, tėvų ir vaikų santykius labai veikė patriarchalinės santvarkos principai ir jie gyvavo labai ilgai. Romėnų teisininkai teigė, kad tokios valdžios vaikams neturi nė viena jiems žinoma tauta. Laikui bėgant tėvo valdžia silpnėjo, tačiau niekada visiškai neišnyko⁷.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – „Konstitucija“) 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti⁸. Galima teigti, kad tai pamatinė tėvų valdžios sampratos nuostata, kuri įtvirtinta pagrindiniame valstybės įstatyme, turinčiame aukščiausią juridinę galią.

Tėvų valdžios turinys plačiau aptariamas kituose šeimos teisinius santykius reglamentuojančiuose teisės aktuose. Antai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – „CK“) 3.155 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi⁹. Platesnė šios nuostatos analizė pateikiama CK komentare, kuriame visų pirma, aptariama tėvų valdžios sąvoka. Komentare teigiama, kad prieš įsigaliojant CK, tėvų valdžios institutas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodekse (toliau – „SŠK“) nebuvo apibrėžtas, t. y. SŠK išdėstė tik tam tikrus tėvų valdžios teisinius aspektus – tėvų teises ir pareigas auklėjant vaikus, alimentines (išlaikymo) tėvų pareigas ir panašiai. Nepaisant to, Valentino Mikelėno teigimu, tėvų valdžios esmė buvo visais visuomenės raidos laikotarpiais ir reiškia tėvų teisių ir pareigų, susijusių su savo nepilnamečiais vaikais, visumą¹⁰.

Anksčiau minėtą tėvų valdžios esmę įtvirtinanti Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostata, kad „*tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti*“ nėra išsami ir baigtinė, kadangi, iš tikrųjų, tėvų valdžia apima gerokai daugiau šeimos santykių, negu apibrėžiama Konstitucijoje. Be teisinių, esama ir moralinių bei paprotinių tėvų valdžios aspektų, kurie nors ir atskirai įstatymiškai neaptariami, tačiau plėtojasi šalia teisinių santykių. Anksčiau minėti aspektai tėvams leidžia pajusti vaikų augimo ir auklėjimo džiaugsmą bei moralinį pasitenkinimą. Įstatyme apibrėžiant teisinius tėvų valdžios aspektus, asmeniniai tėvų ir vaikų interesai derinami su valstybės interesais, todėl tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas yra ne tik pačių tėvų, bet ir valstybės reikalas. Šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės globos principas valstybės požiūriu įtvirtintas Konstitucijos 38

⁷ Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Vilnius: Justitia, 2007), 169.

⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucija,“ *Valstybės žinios*, 33(1014) (1992).

⁹ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios*, 74(2262) (2000).

¹⁰ Valentinas Mikelėnas et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 297-298.

straipsnio 2 dalyje. Šioje dalyje numatyti atvejai, kada valstybė įsikiša į šeimos santykius, kai tėvų valdžia nėra tinkamai įgyvendinama¹¹.

CK 3.155 straipsnio 2 dalyje atskleidžiamas tėvų valdžios turinys, kuriame teigiama, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje¹². Šio straipsnio 2 dalyje nurodomos pagrindinės tėvų teisės ir pareigos auginant savo vaikus. Įstatymas reikalauja, kad tėvai įskiepytų vaikams visas reikalingas šeimos kūrimui vertybes, kad užaugęs vaikas gebėtų savarankiškai gyventi visuomenėje, būti orių piliečiu ir skleisti teisės normoms ir nusistovėjusiems doroviniams principams neprieštaraujančias idėjas.

Pasak CK komentaro autorių, tėvų valdžios turinys yra išdėstytas taip: 1) tėvų teisė ir pareiga dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus; 2) tėvų teisė ir pareiga rūpintis vaikų sveikata; 3) tėvų teisė ir pareiga išlaikyti vaikus; 4) tėvų teisė ir pareiga atsižvelgiant į fizinę ir protinę vaikų būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir darniai jų raidai, kad vaikai būtų parengti savarankiškai gyventi visuomenėje¹³. Kaip matyti iš pateikto tėvų valdžios turinio, visos išvardintos nuostatos yra glaudžiai susijusios tarpusavyje. Pažymėtina, kad šios nuostatos persipina ir su vaiko teisėmis, kurių įgyvendinimą užtikrina ne tik tėvai, bet ir įstatymai. CK 3.163 straipsnio 1 dalis numato, kad nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimą užtikrina tėvai¹⁴, tuo tarpu Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad nepilnamečių vaikų teises gina įstatymas¹⁵.

Taigi analizuojant pateiktą informaciją, galima pastebėti tendenciją, kad norint užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, valstybės institucijos privalo stebėti ar tėvai tinkamai atlieka savo teises ir pareigas ir esant bent menkiausiai abejonei dėl vaikų saugumo – įsikišti į privatų šeimos gyvenimą. Kitaip tariant, tam tikrais atvejais valstybės intervencija yra neišvengiama siekiant apginti ir užtikrinti saugią ir pilnavertišką gyvenimo aplinką vaikams, tačiau tai pažeidžia kitą labai jautrią šeimos gyvenimo elementą – šeimos autonomiją. Siekiant geriau suprasti šeimos autonomijos principą, tolimesniuose šio skyriaus poskyriuose nagrinėsime šeimos autonomijos principo turinį bei bandysime atskleisti, kokiais atvejais valstybės intervencija į privatų šeimos gyvenimą yra pateisinama.

¹¹ Ten pat, 297-298.

¹² “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios*, 74(2262) (2000).

¹³ Valentinas Mikelėnas et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 298.

¹⁴ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios*, 74(2262) (2000).

¹⁵ “Lietuvos Respublikos Konstitucija,” *Valstybės žinios*, 33(1014) (1992).

1.1. Šeimos autonomijos principas

Šeimos autonomijos principas yra gindžiamas Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinta asmens teise į privatų gyvenimą¹⁶. EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis gyvenimas ir jo šeimos gyvenimas¹⁷. Šeimos autonomijos principas daugelyje liberalios demokratijos valstybių laikomas vertybiniu šeimos santykių teisinio reguliavimo pagrindu. Šio principo turinys remiasi prezumpcija, pagal kurią šeima yra laikoma autonominiu vienetu, kurio valdymas priklauso išimtinai jį sudarančių individų kompetencijai¹⁸. Tačiau šeimos autonomijos principas nėra absoliutus, kadangi tam tikrais atvejais valstybė yra priversta pažeisti šį principą savo įsikišimu vardan didesnio gėrio. Kai kurie teisės mokslininkai, kurie įsigilino į šeimos autonomijos principo realumą ir pritaikomumą, abejoja šio principo veikimu. Anot *Clare Huntington*, šeimos autonomija yra mitas, kadangi šeimos gyvenimas priklauso ir yra reguliuojamas valstybės. Nors ir kalbama apie šeimos autonomijos nepriklausomumą, tačiau, kai yra paliečiama pati jautriausia visuomenei ir valstybei sritis – vaikai, neišvengiama, kad valstybė vienokiais ar kitokiais neviešais būdais stebi šeimos gyvenimą ir, tam tikrais atvejais, jį reguliuoja¹⁹. Nepaisant to, šeimai yra suteikiama galimybė naudotis didelės apimties autonomija. *Inter alia* tėvai turi teisę auginti ir auklėti savo vaikus pagal vidinius įsitikinimus ir pažiūras, taigi valstybė yra priversta pažeisti šeimos autonomijos principą tik išimtiniais atvejais, kad būtų apsaugotas didesnis gėris - žmogus. Pažymėtina, kad valstybė yra nepajėgi rūpintis visų valstybėje esančių vaikų auginimu, auklėjimu, priežiūra, kaip tai gali padaryti tėvai – šeima.

Šeimos autonomijos principą analizavęs Gediminas Sagatys disertacijoje išskiria tris priežastis, nulėmusias šeimos autonomijos principo įsigalėjimą, t. y.: 1) valstybės galių ribotumas reguliuoti šeimos santykius; 2) demokratijos teorija, kaip šeimos autonomijos principo pagrindą ir 3) šeimą kaip tarpinę struktūrą tarp individo ir valstybės²⁰. Toliau trumpai aptariama kiekviena priežastis.

- 1) Valstybės galių ribotumas reguliuojant šeimos santykius.

L. D. Wardle teigimu, niekam nėra žinoma, kaip šeimos santykiai turi būti sureguliuoti. Demokratinėje valstybėje neįmanoma tiksliai nustatyti, koks būtų šeimos santykių reguliavimo mechanizmas yra tinkamiausias, ypač atžvelgiant į tai, kad pati demokratija remiasi principu, kad

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ "Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija," *Valstybės žinios*, 40(987) (1995).

¹⁸ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 218.

¹⁹ Clare Huntington, *Failure to Flourish how law undermines family relationships* (New York: Oxford university press, 2014) 100.

²⁰ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 218-220.

kiekvienas asmuo turi teisę laisvai pasirinkti sau priimtinausią gyvenimo būdą ir nukreipti savo gyvenimą norima linkme. Taigi valstybė negali nustatyti vieno priimtino modelio, kuriuo remiantis visi asmenys turėtų priimti vienokius ar kitokius sprendimus (į kokia, privačią ar valstybinę, mokyklą leisti vaiką, kokią religiją išpažinti, kaip gydyti vaiką (privačioje klinikoje ar valstybinėje) ir kita)²¹.

2) Demokratijos teorija, kaip šeimos autonomijos principo pagrindas.

L. D. Wardle manymu, valstybės interesas visad yra susijęs su šeima, todėl teigtina, kad autonomiška šeima yra esminis pliuralistinės visuomenės kūrimo institutas. Jei įsivaizduosime šeimą kaip institutą, tai jos pagrindinė funkcija yra vaikų auginimas ir išleidimas į visuomenę. Vaikai privalo būti pilnaverčiais politinės visuomenės nariais. Pažymėtina, kad toks šeimos instituto „veikimo mechanizmas“ leidžia šeimai jaustis visaverčiais šiuolaikinėje visuomenėje, kadangi šeima privalo palaikyti savo narius, būtent dėl to šeima siekia užtikrinti savo narių pilnavertiškumą, taip įsiliedama į valstybės ekonominę sistemą (vaikai leidžiami į mokyklas, susirgus kreipiamasi į gydymo įstaigas). Šeimos išskirtinumas ir demokratinių nuostatų nepažeidžiamumas slypi tame, kad kiekvienos šeimos gyvenimas kuriamas savitai, su tik tam tikrai šeimai galiojančiomis taisyklėmis, o ne standartizuotai, kas būtų nesuderinama su demokratinės valstybės modeliu²².

3) Šeima kaip tarpinė struktūra tarp individo ir valstybės.

Šeimos autonomija nėra vienintelė visuomeniškai svarbi vertybė. Liberalioje demokratinėje visuomenėje ji konkuruoja su kitais socialiniais gėriais, pavyzdžiui su asmens apsauga ar asmens lygybe. Pažymėtina, kad visuomenę ir valstybę sudaro daug sudėtingų mechanizmų. Siekiant darnaus ir sklandaus valstybės aparato veikimo, reikia atsargiai reguliuoti sferas, kurios glaudžiai susijusios su asmeniu. Valstybės įsikišimas negali peržengti tam tikrų ribų, dėl kurių griūtų demokratinė santvarka. Asmuo turi būti savitas, jam turi būti suteikiama galimybė konkuruoti su kitais asmenimis. Taigi ir valstybė turi atsargiai kištis į šeimos gyvenimą, įsitikinti, kad pažeidžiant šeimos autonomijos principą, pažeidimas atneš daugiau naudos nei žalos.

Apžvelgę tris priežastis, kurios anot Gedimino Sagačio, nulėmė šeimos autonomijos principo įsigalėjimą, galima prieiti prie išvados, kad nors šeimos autonomijos principas ir yra plačiai pripažintas, tačiau valstybės įsikišimas yra neišvengiamas. Valstybės įsikišimas į šeimos vidinį gyvenimą turi būti labai atsargus, pagrįstas ir nepažeidžiantis daugiau asmens teisių nei reikalauja įstatymai. Valstybė privalo pripažinti šeimos gyvenimo autonomiją ir suprasti, kad

²¹ Lynn Dennis Wardle and Laurence C. Nolan, *Family law in the USA*, (The Netherlands: Kluwer Law International BV, 2011), <https://books.google.lt/books?id=XVquR8HLcycC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Laurence+C.+Nolan%22&hl=en&sa=X&ved=0CB4Q6AEwAGoVChMI0ZOLqendyAIVgYUsChIjngd7#v=onepage&q&f=false>.

²² Ten pat.

šeimos autonomijos principas reikalauja, kad valstybė vykdytų pareigas tik tada, kai šeimos nariai neatlieka šeimos funkcijų, nevykdo jiems tenkančių pareigų ir dėl to nukenčia kiti šeimos nariai – vaikai. Valstybės intervencija pateisinama tik tokiais atvejais, kai griūna šeimos santykiai ar jie baigiasi, kai šeimoje pažeidžiami svarbūs interesai, pavyzdžiui piknaudžiuojama tėvų valdžia, naudojamas smurtas prieš šeimos narius, netinkamai rūpinamasi vaikais ir kt.

1.2. Valstybės pozityviųjų ir negatyviųjų pareigų vykdymo ypatumai

Siekiant atskleisti netinkamą, prieštaraujantį teisės normoms ir moralės principams tėvų valdžios įgyvendinimą, esminga identifikuoti valstybės vaidmenį šiame procese. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent valstybė yra įsipareigojusi savo piliečiams užtikrinti kiekvieno individo teisių ir teisėtų interesų apsaugą, taip pat efektyvias gynybos priemones asmeniui, kurio teisės buvo pažeistos. Atsižvelgiant į tai, šiame skyriuje bus kalbama apie pozityviąją ir negatyviąją valstybės intervenciją į šeimos santykius.

Pozityvioji valstybės intervencija apima išimtinai įstatymų leidėjo kompetenciją teisiškai reglamentuoti vidinius šeimos santykius, nustatant jų dalyviams atitinkamas teises ir pareigas²³. Kaip pavyzdį galima pateikti CK 3.165 straipsnį, kuriame yra įtvirtintas tėvų asmeninių teisių ir pareigų turinys. CK 3.165 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus, yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Tėvai atlikdami šias pareigas turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis. Kaip matyti, įstatymų leidėjas nustato aiškias gaires asmeniniams neturtiniams šeimos narių santykiams. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas nustato ne tik tėvų teises ir pareigas, bet ir vaikų. CK 3.162 straipsnyje nurodyta, kad vaikai turi gerbti tėvus ir tinkamai atlikti savo pareigas. Tikėtina, kad ši įstatymo norma išplaukia iš Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nustatytos vaiko pareigos gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą.

Kelia abejonų, ar toks valstybės kišimasis į privatų šeimos gyvenimą nepažeidžia šeimos autonomijos principo esmės. Atidžiau panagrinėjus pozityviąją valstybės intervenciją į šeimos gyvenimą, galima prieiti prie išvados, kad valstybė išleisdama tokias įstatymo normas stengiasi sunorminti šeimos vidinio gyvenimo santykius ir taip juos nukreipti viena ar kita sau palankia linkme.

Valstybės pozityvieji įsipareigojimai apima priemones, skirtas užkirsti realią, o ne iliuzinę pagarbą asmens (šeimos) privačiam gyvenimui ir tokio gyvenimo neliečiamumui ne tik

²³ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 222.

asmens (šeimos) santykių su valstybės institucijomis, bet ir asmens santykių su kitais privačiais asmenimis srityse²⁴. Tarp tokių pozityvių valstybės įsipareigojimų turi būti numatytos ir veiksmingos priemonės (pavyzdžiui, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo institutas, teisė į privataus gyvenimo pažeidimą pripažinimo teismine tvarka institutas, administracinės ar baudžiamosios atsakomybės priemonės pažeidėjams už privataus gyvenimo negerbimą ir kt.), kurių valstybė turi imtis, kai yra pažeidžiamos asmens ar šeimos teisės²⁵.

Vienoje EŽTT nagrinėtoje byloje, nepilnametė pareiškėja skundėsi, kad valstybė pažeidė jos teisę į privataus gyvenimo gerbimą neužtikrindama jos, kaip seksualinio nusikaltimo aukos, teisių, nes nusikaltimo tyrimas buvo neveiksmingas. EŽTT šioje byloje konstatavo, kad Bulgarija neįvykdė savo pozityviųjų pareigų ir pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją pirmą kartą nustatė 8 straipsnio pažeidimą kartu su 3 straipsnio pažeidimu²⁶.

Pasak Liudvikos Meškauskaitės, valstybės pozityvieji įsipareigojimai tiesiogiai išplaukia iš Konvencijos 8 straipsnio 1 dalies formuluotės, - „*kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas*“²⁷.

Pozityviausias pareigas EŽTT pagrindė jau prieš tris dešimtis metų byloje *X. and Y. v. the Netherlands*. Šioje byloje teismas konstatavo, kad Konvencijos 8 straipsnis ne tik įpareigoja valstybę susilaikyti nuo tiesioginio įsikišimo į asmens privatą gyvenimą, bet ir nurodė, kad šalia negatyviųjų pirmaeilių įsipareigojimų valstybei gali kilti ir papildomų pozityviųjų įsipareigojimų, neatskiriamų nuo realios pagarbos asmeniui ir šeimos gyvenimui²⁸.

Taigi, Konvencija nustato, kad ją ratifikavusios valstybės privalo imtis priemonių, kad būtų užtikrinti ir apsaugoti privačių asmenų ir šeimos interesai. Kiekvienas individas turi teisę reikalauti valstybės, kad būtų užtikrinta jo teisių apsauga.

Gediminas Sagatys teigia, kad negatyvioji valstybės intervencija apima įstatymų leidėjo kompetenciją nustatyti valstybės reagavimo į vaiko ar kitų šeimos narių teisių pažeidimus šeimoje pagrindus, būdus ir tvarką, taip pat konkrečius vykdomosios ar teisminės valdžios veiksmus, kuriais ši valstybės teisė realiai įgyvendinama²⁹. Valstybės institucijų susilaikymas laikomas negatyviu įsipareigojimu, kuriuo įgyvendinamas imperatyvus draudimas neteisėtai ir nepagrįstai įsikišti į privačią ir neliečiamą žmogaus gyvenimo sferą³⁰.

²⁴ Liudvika Meškauskaitė, *Teisė į privatų gyvenimą* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2015), 195-196.

²⁵ Ten pat, 196.

²⁶ (M. C. V. Bulgaria, 2003).

²⁷ Liudvika Meškauskaitė, *Teisė į privatų gyvenimą* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2015), 197.

²⁸ (*X. And Y. v. the Netherlands*, 1985).

²⁹ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 222.

³⁰ Liudvika Meškauskaitė, *Teisė į privatų gyvenimą* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2015), 195.

Negatyviosios valstybės intervencijos pagrindu laikytina subsidiari valstybės pareiga užtikrinti individų teisių realizavimą šeimoje. Pažymėtina, kad vaiko teisių autonomiškumas kitų šeimos narių atžvilgiu suponuoja asmenų, įpareigotų užtikrinti jo teisių įgyvendinimą, atsakomybę už tinkamą pareigų vykdymą ne tik pačiam vaikui, bet ir valstybei bei visuomenei. Iš to išplaukia, kad tėvams dėl objektyvių priežasčių negalint užtikrinti minimalaus vaiko teisių įgyvendinimo lygio, šią pareigą privalo prisiimti valstybė. Valstybė, atsižvelgdama į priežastis, nulėmusias tokios atsakomybės perkėlimą bei į paties vaiko interesus ir poreikius, gali taikyti neigiamo pobūdžio priemones tėvų atžvilgiu: vaikų ir tėvų atskyrimą, laikiną ar neterminuotą tėvų valdžios apribojimą, organizuoti globos priemonių taikymą³¹. Subsidiari valstybės pareiga užtikrinti vaikų teises atsispindi vienoje LAT nagrinėtoje byloje, kurioje buvo ginčijami antstolės veiksmai, kadangi ši paskelbė ½ dalies buto varžytynes, kuriame gyvena motina su dviem nepilnamečiais vaikais. Teismas šioje byloje konstatavo, kad „Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 11 straipsnį vaiko teisę į jo vystymuisi būtinas gyvenimo sąlygas, visų pirma privalo užtikrinti vaiko tėvai, o valstybės ir savivaldos institucijoms tokia pareiga atsiranda, kada vaiko tėvai šios teisės dėl įvairių priežasčių negali užtikrinti. Taigi valstybės pareiga dalyvauti įgyvendinant vaiko teisę į būtinas gyvenimo sąlygas nėra suabsoliutinama, kasatorės nurodytos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo normos neduoda pagrindo netaikyti kitų asmenų teises ir teisėtus interesus ginančių įstatymų“³². Toje pačioje byloje teismas taip pat pasisakė, kad „jei ateityje iškiltų būtinybė užtikrinti vaikų teisę į būstą ir to negalėtų įgyvendinti vaiko tėvai, tuo pagal įstatymą privalėtų rūpintis vaiko teisių apsaugos tarnyba ir kitos valstybės bei savivaldos institucijos“³³. Taigi anot LAT formuojamos praktikos, visų pirma, tėvai turi užtikrinti vaikų deramą priežiūrą ir suteikti tinkamas gyvenimo sąlygas, o valstybės institucijos gali įsikišti į šeimos santykius tik išimtiniais atvejais, kai tėvai nepajėgia užtikrinti vaikui saugių ir minimalius reikalavimus atitinkančių gyvenimo sąlygų.

Apibendrinant galima prieiti prie išvados, kad pozityviųjų ir negatyviųjų pareigų vykdymas siekiant užtikrinti geriausias vaiko interesus reikalauja valstybės pažangaus mąstymo. Valstybinės institucijos, nacionaliniai teismai turi atidžiai ir nuosekliai išanalizuoti kylančias situacijas ir priimti sprendimus vadovaujantis ne tik nacionaliniais teisės aktais, bet ir tarptautinėmis sutartimis. Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT praktika mutuoja, teismas plečiamai interpretuoja Konvencijos normas. Atsižvelgiant į tai, „nacionalinės valstybės institucijos, sprendamos klausimus, galinčius paliesti EŽTK 8 straipsnyje įtvirtintas asmens teises, neturėtų

³¹ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 224.

³² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-201/2006,“ žiūrėta 2015 10 27 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykle.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=252252>

³³ Ten pat.

pernelyg dogmatizuoti pozityviųjų ir negatyviųjų valstybės įsipareigojimų dichotomijos, siekdamas nustatyti leistinas sprendimų priėmimo laisvės ribas. Pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas kiek galima išsamesnei minėtų įsipareigojimų turinio analizei³⁴.

³⁴ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 72.

2. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO SĄLYGOS

Tėvų valdžios apribojimas yra griežčiausia sankcija šeimos teisės prasme, kuri yra taikoma tėvams, kai jie netinkamai ar iš viso neįgyvendina tėvų valdžios savo vaikų atžvilgiu. Siekiant apriboti tėvų valdžią yra būtina įrodyti tėvų kaltę, kadangi tėvų valdžia gali būti ribojama tik esant tėvų kaltei.

CK 3.180 straipsnio 1 dalyje yra pateikiamas baigtinis sąrašas sąlygų, kurios leidžia suprasti, kokiais atvejais gali būti ribojama tėvų valdžia.

Tėvų valdžia teismo sprendimu gali būti apribojama, kai tėvas ar motina: 1) vengia atlikti savo pareigas vaikams; 2) piktnaudžiauja tėvų valdžia; 3) žiauriai elgiasi su vaiku; 3) daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu; 4) nesirūpina vaikais.

Visas aukščiau išvardintas sąlygas galima sugrupuoti į du pogrupius - 1) tėvų vengimą atlikti savo pareigas ir 2) tėvų piktnaudžiavimą tėvų valdžia.

2.1. Tėvo ar motinos vengimas atlikti savo pareigas

Tėvai nuo pirmos vaiko gyvenimo minutės yra atsakingi už savo vaiką. Abu tėvai vienodai privalo rūpintis savo vaiku, jį saugoti, prižiūrėti, lavinti, auklėti ir aprūpinti būtiniausiomis vaiko vystymuisi reikalingomis priemonėmis ir siekti geriausių vaiko interesų užtikrinimo.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 18 straipsnio 1 dalyje ir 27 straipsnio 2 dalyje yra nurodoma, kad būtent tėvams tenka pagrindinė ir didžiausia atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes. Pažymima, kad pagrindinis tėvų rūpestis turi būti vaiko interesai³⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad visiškai nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyriumi, jų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu yra visiškai lygios, abu tėvai yra vienodai atsakingi už savo vaiką ir privalo vienodai stengtis auklėti jį ir prižiūrėti.

Tėvų vengimas atlikti savo pareigas užtraukia atsakomybę – tėvų valdžios apribojimą. Teismų praktikoje yra nagrinėjamų bylų, kuriose tėvai mano esą galintys susigrąžinti teises į tėvų valdžią, tačiau deda menkas pastangas, kad vaikai jais pasitikėtų, be to ignoruoja valdžios institucijų siūlomą pagalbą. Teismas priimdamas sprendimą didelį dėmesį skiria vaikui, jo pareikštai nuomonei, o tada vertina visus surinktus įrodymus.

³⁵ “Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija,” *Valstybės žinios*, 60(1501) (1995). Žiūrėta 2015 11 03 per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=19848&p_query=&p_tr2=

LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-548-915/2015 kalbėdamas apie mergaitės būtinųjų poreikių patenkinimą ir vertindamas motinos elgesį su ja konstatavo, „kad atsakovė nuo gimimo dukterį paliko ligoninėje, mergaitė 11 metų buvo globojama šeimoje, motina su ja nepalaikė ryšių, atsakovei 2004 m. jau buvo neterminuotai apribota valdžia dukters atžvilgiu, ir nors vėliau valdžios apribojimas buvo panaikintas ir mergaitė sugrąžinta motinai, tačiau atsakovei nepavyko užmegzti kontakto su dukterimi, ji taikė netinkamas auklėjimo priemones, retai su ja bendravo, nesinaudojo jai teikiamomis socialinėmis paslaugomis, kurios turėjo padėti jai geriau suprasti savo, kaip motinos, vaidmenį vaiko gyvenime, išsiaiškinti dukters poreikius ir galimybes juos tinkamai tenkinti, net esant ir ne visai palankioms objektyvioms sąlygoms (mergaitės sveikatos sutrikimai ir gyvenimas kitame nei motina mieste), todėl teismai pagrįstai antrą kartą neterminuotai apribojo atsakovės valdžią dukrai. LAT pažymėjo, kad domėtis vaiku neužtenka: tėvai vaikus turi auginti, tenkindami jų fiziologinius, emocinius, ugdymo ir kitus svarbius poreikius. Tinkamas vaiko poreikių identifikavimas yra viena iš tėvų pareigų, kurios nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms laikytina kaltais veiksmais“³⁶.

Aukščiau minimoje byloje, pats vaikas išreiškė aiškią poziciją, kad nenori gyventi su motina, vaikas prisipažino, kad su motina jaučiasi nejaukiai, nesaugiai. Taigi matyti, kad teismas priimdamas sprendimą siekė užtikrinti geriausias vaikui sąlygas ir nesivadovavo nusistovėjusia praktika, kad vaikui geriausia augti ir gyventi kartu su tėvais. Šioje byloje buvo aiškiai parodyta, kad vaikui, ypač turinčiam specialiųjų poreikių, reikalinga padidinta priežiūra, todėl natūralu, kad motinai tik karts nuo karto paskambinant, o vaikui grįžus į namus su juo neužsiimant – vaikas nejaučia ryšio su motina, nenori su ja bendrauti ir gyventi.

EŽTT bylose ne kartą yra pažymėjęs, kad šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas. Teismas priimdamas sprendimą turi remtis pakankamai pagrįstais, protingais ir svariais argumentais, bet svarbiausia – atsižvelgti į vaiko interesus³⁷. EŽTT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra tarp vaiko intereso likti viešojoje globoje ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku. Taigi teismas priimdamas sprendimą ypatingą dėmesį skiria geriausiems vaiko interesams, kurie priklausomai nuo jų prigimties ir turinio, gali būti viršesni už tėvų interesus. Taigi tėvams neturi būti suteikiamos priemonės, kurios padarytų žalą vaiko sveikatai ir vystymuisi, remiantis Konvencijos 8 straipsniu³⁸. EŽTT ne viename sprendime

³⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. rugpjūčio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-548-915/2015,“ žiūrėta 2015 11 10 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1119886>

³⁷(Olsson v. Švedija, 1988).

³⁸(Johansen v. Norvegija, 1996).

yra priėjęs prie išvados, kad vaiko sugražinimas į biologinę šeimą ne visada atitikojo interesus. Šeimos ryšiai turi būti gyvi, puoselėjami ir palaikomi visų pirma aktyviais tėvų veiksmais³⁹.

Analizuojant tėvo ar motinos netinkamą pareigų atlikimą, pirmiausia būtina įvertinti vaiko tėvų intelektualinį ir valinį suvokimą priimant sprendimus. Įsitikinti ar tėvai atlikdami ar neatlikdami tam tikrų veiksmų suvokia gresiančius padarinius, pasekmes vaikui. Ar tėvai sprendimus priima valingai ir siekia vaikui sukelti neigiamus padarinius ar tiesiog nesuvokia savo elgiasio sukeltamų padarinių, ar tie sprendimai priimami neapgalvotai, nesant tyčios.

„Valstybės ir savivaldybių institucijų pareiga padėti tėvams įgyvendinti jų teises į vaikus ir pareigas jiems, stiprinti tėvysės (motinystės) įgūdžius, motyvuoti, suteikti psichologines ir kitokias paslaugas. Be to, labai svarbu, kad krizinėje situacijoje, kai tėvų priimami sprendimai ar veiksmai (kartais neveikimas) gali sukelti neigiamas pasekmes vaikui, gydymo, ugdymo ir kitos įstaigos iš karto informuotų vaiko teisių apsaugos skyrius savivaldybėse, kurios skubiai apgintų geriausius vaiko interesus. Nesant galimybės įtikinti vaiko tėvus ir apsaugoti vaiko geriausių interesų, vaiko teisių apsaugos atstovai turėtų spręsti atsakomybės klausimą, o kartu, esant krizinei situacijai, kreiptis į teismą“⁴⁰.

LAT ne kartą yra pabrėžęs, kad bent vienos iš CK 3.180 straipsnyje nustatytų sąlygų buvimas sudaro realų ir pakankamą pagrindą taikyti laikiną ar neterminuotą tėvų valdžios apribojimą. LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-310-915/2015 spręsdamas situaciją, kai tėvai savo amoralium elgesiu darė žalingą įtaką vaikams konstatavo: „kadangi atsakovų šeima yra įrašyta į socialinės rizikos šeimų apskaitą dėl vaikų nepriežiūros ir tėvų girtavimo, atliktų buities tyrimų aktų duomenimis, patekti į atsakovų namus neįmanoma, jie vengia bendrauti ir bendradarbiauti, atsisako bet kokios siūlomos pagalbos, nepriima siunčiamos korespondencijos, neatvyksta kviečiami į savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrių, nepilnamečiai vaikai nelanko mokyklos, atsakovai jų ugdymu nesirūpina, nesitvarko namų, atsisako pasinaudoti psichologų ir narkologų pagalba, t. y. byloje nustatyti keturi iš penkių CK 3.180 straipsnyje įtvirtintų tėvų valdžios apribojimo pagrindų, teismai pagrįstai apribojo atsakovų valdžią vaikams“⁴¹.

Tėvai nekomunikuodami su valstybinėmis institucijomis, kurios siekia padėti šeimai, kad ji galėtų savarankiškai auginti ir prižiūrėti savo vaikus, kenkia savo vaikams. Tėvai tokiu savo elgesiu pažeidžia tėvų valdžios turinį, kuris įtvirtintas CK 3.155 straipsnyje, kuriame teigiama, kad tėvų valdžios turinį sudaro tai, kad vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra

³⁹ (Z. J. v. Lietuva, 2014); (Y. C. v. Jungtinė Karalystė, 2012).

⁴⁰ Egidija Tamošiūnienė et al., *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 211-212.

⁴¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-310-915/2015,“ žiūrėta 2015 11 10 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1046725>

tėvų priežiūrimi, bei tai, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir priežiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.

Vargu ar tėvai, kurie vartoja narkotines medžiagas ar alkoholį bei didžiąją savo gyvenimo dalį būna apsvaigę, gali tinkamai rūpintis savo vaikais ir užtikrinti jiems pilnavertį, jų poreikius atitinkantį gyvenimą. Veikiau priešingai, jie savo amoraliu elgesiu rodo nederamą pavyzdį bei daro žalingą įtaką vaikams. Tėvai privalo ne tik suteikti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas, bet ir auklėti juos. Taigi tėvams nepašalinant kliūčių, kurios trukdo vaikams augti tinkamoje aplinkoje, valstybės institucijoms kreipiantis į teismą belieka viena išeitis – apriboti tėvų valdžią. Valstybė ir savivaldybės institucijų tikslas yra įvertinti tėvų valdžios įgyvendinimo tinkamumą ir stengtis motyvuoti tėvus priimti vaiko geriausius interesus atitinkančius sprendimus, užkirsti kelią galimiems vaiko teisių pažeidimams⁴². Tačiau tėvams nedarant išvadų, nesiekiant išspręsti kilusių šeiminių problemų, valstybė privalo įsikišti į šeimos gyvenimą ir teismas išanalizavęs ir įvertinęs visus įrodymus, atsižvelgęs į vaiko poziciją, privalo priimti sprendimą, kuris ne visados turi sutapti su vaiko norais.

Apibendrinant galima pasakyti, kad teismai priimdami sprendimus tokio pobūdžio bylose didžiausią dėmesį skiria vaiko interesų nustatymui. Valstybės institucijos, gavusios informaciją apie netinkamą vaikų priežiūrą privalo visais galimais metodais padėti šeimai, kad būtų išvengta tėvų valdžios apribojimo. Tačiau tėvams nedarant jokių išvadų, nekeičiant savo elgesio, privaloma kreiptis į teismą. Valstybės institucijos siekia atskleisti, kas geriausiai galėtų užtikrinti vaiko interesus. Teismas priimdamas sprendimą atsižvelgia į tai, ar tėvai buvo pakankamai įtraukti į sprendimų priėmimo procesą ir ar vaikas buvo tinkamai išklaustas, t. y. ar valstybės institucijos prieš kreipiantis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo visomis išgalėmis stengėsi padėti šeimai, kad būtų galima išvengti neigiamų padarinių. Kadangi tėvų valdžios apribojimas yra ne tik bausmė tėvams, bet imantis šių kraštutinių priemonių, padaroma ir didelė žala vaikams, jų tolimesniam vystymuisi.

2.2. Tėvo ar motinos piktnaudžiavimas tėvų valdžia

Pasitaiko atvejų, kai tėvai sąmoningai piktnaudžiauja jiems suteiktomis teisėmis. Tokiais atvejais yra būtina taikyti tėvams atsakomybę. CK 1.137 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir

⁴²Egidija Tamošiūnienė et al., *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 210.

priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Žalos padarymas kitiems asmenims piktnaudžiaujant teise yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę.

Valentinas Mikelėnas teigia, kad piktnaudžiavimas teise yra „subjektinės teisės įgyvendinimas pažeidžiant nustatytas ribas, t. y. imperatyvias įstatymo normas, kito asmens teises, arba nesąžiningas savo teisių įgyvendinimas“⁴³. Taigi piktnaudžiavimas teise taip pat reiškia ir pagrindinių civilinės teisės principų – protingumo, sąžiningumo – pažeidimą, kadangi asmuo elgdamasis neprotingai ar nesąžiningai piktnaudžiauja savo teisėmis.

Tėvams piktnaudžiaujant savo teisėmis gali kilti ne tik civilinė atsakomybė, bet ir baudžiamoji. Vienoje iš LAT nagrinėjamų bylų, buvo siekiama tėvus nuteisti pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – „BK“) 163 straipsnį. BK 163 straipsnis nurodo, kad tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų⁴⁴. LAT nagrinėdamas bylą konstatavo „Metų neturinčios mažametės tėvai pirmosios instancijos teismo buvo nuteisti pagal BK 163 straipsnį, nes fiziškai ir psichologiškai gniuždė savo vaiką žiauriai elgdamiesi su juo, t. y. netinkamai prižiūrėjo ir nepakankamai jį maitino, dėl to mažametei dukrai konstatuotas ryškus baltymų ir energetinių medžiagų trūkumas dėl nepakankamo maitinimo. Apeliacinės instancijos teismas nuteistuosius išteisino konstatavęs, kad nenustatyta, jog nuteistieji būtų tyčia neprižiūrėję dukters ir nepakankamai ar netinkamu maistu ją maitinę. Prokuroras pateikė kasacinį skundą.

BK 163 straipsnyje nustatytos nusikalstamos veikos sudėtis yra formali. O padarant nusikalstamas veikas, kurių sudėtys yra formalios, tyčia gali būti tik tiesioginė. Pirmos instancijos teismas padarė išvadą, kad kaltinamieji, suvokdami savo teises ir pareigas mažametei dukrai, savo nusikalstamos veikos pavojingą pobūdį, numatydami jos padarinių atsiradimo galimybę, sąmoningai leisdami jiems atsirasti, piktnaudžiavo įstatymų jiems suteiktoms teisėmis ir pareigomis, žiauriai elgėsi su vaiku bei fiziškai ir psichologiškai jį gniuždė. Taigi, teismas nustatė, jog jie veikė netiesiogine tyčia, o tai būdinga materialiosioms nusikaltimų sudėtims. Šiuo atveju, kai yra formalioji nusikaltimo sudėtis, reikia įrodyti, kad kaltininkai suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti. Tačiau šioje byloje tai nenustatyta, apkaltinamajame nuosprendyje net nenurodyta, kaip reiškesi jų piktnaudžiavimas, ar jie vaiką ilgą laiką palikdavo be priežiūros, ar nemaitindavo, ar kitaip žiauriai elgėsi ir ar norėjo jie taip

⁴³ Valentinas Mikelėnas, „Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos,“ *Justitia* 1(1) (1996): 10.

⁴⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas,“ *Valstybės žinios*, 89(2741) (2000).

elgtis⁴⁵. Atsižvelgiant į tai, kad teismas išteisino tėvus, prokuroras turėtų kreiptis į teismą su civiliniu ieškiniu dėl tėvų ir vaiko atskyrimo ar tėvų valdžios apribojimo. Iš pateiktų byloje įrodymų matyti, kad tėvai nesugeba tinkamai rūpintis savo mažamečiu vaiku, trikdo jo vystymąsi ir kelia realią grėsmę jo gyvybei. Valstybės institucijos turi imtis priemonių, jei paaiškėtų, jog tėvai tikrai nesiekė sukelti vaikui žalingų padarinių (žala kilo dėl jų neišprusimo, ligos ir panašiai). Valstybės institucijos turėtų sukurti tėvams planą, skirti mokymus ir panašiai, kad tėvai suprastų netinkamo elgesio padarinius ir išmoktų tinkamai rūpintis vaiku.

Teismų praktikoje būta atvejų, kai tėvai sąmoningai piknaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais ir tokiu savo amoraliu elgiasi daro žalingą įtaką vaikams, juos ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai žaloja.

Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas fizinę ar kūno bausmę apibūdina kaip „bet kokią bausmę, kai fizinė jėga naudojama skausmui arba nepatogumui, nors ir nežymiam, sukelti. Dažniausiai tai yra vaiko mušimas („tekšnojimas“, „pliaukšėjimas“) ranka arba koku nors įrankiu – rykšte, lazda, diržu, batu, mediniu šaukštu ir t.t. Tačiau tai gali būti ir vaiko spardymas, purtymas, stumdymas, draskymas, žnaibymas, kandžiojimas, tampymas už plaukų, deginimas, plikininimas vandeniui, vertimas ilgą laiką stovėti nepatogioje padėtyje ar ką nors nuryti (pavyzdžiui, vaiko burna plaunama muilu ar vaikas priverčiamas nuryti aštrius prieskonius), antausio skėlimas⁴⁶.

Visais atvejais, fizinės bausmės taikymas yra asmens pažeminimas. Būtina pažymėti, kad Vaiko teisių konvencijos nuostatomis prieštarauja ne tik fizinės bausmės, egzistuoja ir ne fizinė bausmių formos, pavyzdžiui asmens žeminimas, menkinimas, vaiko išjuokimas, šmeižimas – tokio tipo bausmių taikymas taip pat prieštarauja Konvencijos nuostatomis.

LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-544/2008 konstatavo, kad „nepilnamečių vaikų teisės ir interesai buvo pažeisti. Teismai nustatė, kad vaikai daug kartų patyrė tėvo smurtą, patyčias, matė, kaip tėvas smurtauja prieš jų motiną. Teismai, vadovaudamiesi tiek byloje surinktais įrodymais, tiek baudžiamojoje byloje esančiais duomenimis, konstatavo, jog vaikai neturi ryšio su kasatoriumi, vengia su juo bendrauti, jaučia jam neapykantą, pyktį, baimę. Dėl netinkamo, amoralaus kasatoriaus elgesio kai kuriems vaikams išsivystė potrauminio streso sutrikimai. Taip pat teismų nustatyta, kad kasatoriui buvo iškelta baudžiamoji byla dėl vaikams padarytų nesunkių sveikatos sutrikimų, tačiau baudžiamasis procesas dėl šių nusikalstamų veikų buvo nutrauktas suėjus senaties terminui. Vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenimis, kasatorius piknaudžiauja tėvo valdžia, savo elgiasi daro žalingą įtaką vaikams, gąsdina juos, nedalyvauja

⁴⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2006,“ žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/73940>

⁴⁶ Council of Europe, *Fizinių bausmių vaikams draudimas klausimai ir atsakymai* (Strasbourg: Council of Europe, 2008), 5. <https://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/pdf/LithuanianQuestionAnswers.pdf>

auklėjant vaikus, konfliktiškais būdais siekia įgyvendinti savo teises. Bylos duomenys ir nustatytos faktinės aplinkybės patvirtina, kad kasatorius piktnaudžiavo tėvo valdžia, fiziškai ir psichologiškai žalodamas vaikus, darė jiems įtaką, jo elgesys nesikeitė, vaikai ir toliau bijo ir vengia bendravimo su kasatoriumi, todėl teismai, vadovaudamiesi CK 3.180 straipsnio 1 dalimi, pagrįstai taikė neterminuotą tėvo valdžios apribojimą, nepaliekant teisės matytis su vaikais⁴⁷.

Kaip matyti, nagrinėjamoje byloje teismas įvertinęs visus įrodymus priėmė sprendimą neterminuotai apriboti tėvo valdžią ir kartu apribojo tėvo teisę matytis su vaikais. Šioje situacijoje atrodytų, kad viskas padaryta tinkamai. Valstybės institucijos atliko savo darbą, motinos prašymas patenkintas. Tačiau ar tikrai buvo būtina laukti tiek, kad trims dukroms ir sūnui išsivystytų depresija, potrauminio streso sutrikimai? Šiuo atveju kyla abejonių, ar nebuvo galima efektyviau reaguoti į esamą situaciją. Pažymėtina, kad tėvas ignoravo anksčiau teismo priimtus sprendimus dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, toliau sėkmingai „auklėjo“ vaikus bei buvusią žmoną. Taigi, tikėtina, kad šioje situacijoje, antstolis netinkami atliko savo funkciją ir neužtikrino tinkamo laikinųjų apsaugos priemonių taikymo. Atkreiptinas dėmesys, kad tėvui dėl netinkamo elgesio su vaikais dar gerokai anksčiau buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, tačiau suėjus senaties terminui, baudžiamasis procesas buvo nutrauktas. Vaiko teisių apsaugos tarnybai visa ši nemaloni situacija buvo žinoma, tačiau galutinis sprendimas priimtas tik po penkių metų. Jei valstybės institucijos būtų tinkamai atlikusios savo pareigas, tokių skaudžių pasekmių buvo galima išvengti ar bent sušvelninti kilusius padarinius.

EŽTT nagrinėjo bylą, kurioje konstatavo, kad fizinės bausmės taikymas pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį yra pripažįstamas kankinimu. Šioje byloje patėvis kaip auklėjamąją priemonę naudojo rykštę. Rykštės pagalba auklėjo devynmetį berniuką, kuris, patėvio teigimu, buvo sunkaus būdo. Prisiekusieji Jungtinės Karalystės teismuose pateisino patėvio taikomą auklėjimo metodą, nors pateiktoje pediatro pažymoje buvo nurodyta, kad vaikas patyrė kūno sužalojimus ir patėvis pripažino, kad yra mušęs vaiką. EŽTT, nustatydamas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, atkreipė Jungtinės Karalystės dėmesį į valstybės atsakomybę, kad būtent valstybė įsipareigoja užtikrinti, kad teisės aktuose būtų nustatyta atsakomybė smurtavusiam asmeniui ir kartu, tėvo taikytą fizinę bausmę vaikui, pripažino kankinimu. EŽTT ne kartą savo sprendimuose yra pareiškęs, kad yra prieš kūno bausmių taikymą ir baudžiamojame sistemoje, ir namuose, ir mokyklose. Taip pat teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad būtent valstybių pareiga yra imtis bet kokių priemonių, tame tarpe ir teisinių, kad būtų pašalintas smurtinių ar kitokių žeminančių bausmių taikymas vaikams. Todėl nepagrįsta ir nekorektiška būtų svarstyti ar fizinės bausmės taikymas buvo pagrįstas ar nepagrįstas. Ir jokiais

⁴⁷ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-544/2008,“ žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=90742>

būdais neturėtų susidaryti nuomonė, kad yra pateisinamas fizinės bausmės taikymas, kaip atitinkantis vaiko interesus⁴⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose fizinė bausmė, kaip vaikų auklėjimo priemonė, tiesiogiai nėra uždrausta. Tačiau atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 135, 138, 140, 163 straipsnius, matyti, kad už sveikatos sutrikdymą, skausmo sukėlimą, fizinį gniuždymą yra taikomos sankcijos. Nepaisant to, kai kalbama apie smurtą prieš vaikus, šie straipsniai yra pamirštami ir labai retai taikomi. Manytina, kad bet kokia fizinė bausmė neturėtų būti vertinama kaip mažareikšmė.

Anot *Kristinos Grinevičiūtės*, fizinė bausmė, kaip ir fizinis smurtas, - tai pavojingas, neteisėtas, tyčinis poveikis vaiko organizmui, kuris atliekamas prieš jo valią arba be jo sutikimo ir kuris gali pasireikšti audinių ar organų anatominio vientisumo arba funkcijų pažeidimais, skausmo sukėlimu, judėjimo laisvės apribojimu. Fizinis smurtas gali būti nukreiptas į gyvybės atėmimą, sveikatos sutrikdymą, skausmo ar kitokių fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą ar bejėgiškumo būklės sukėlimą⁴⁹.

EŽTT jurisprudencijoje teigiama, kad nacionalinės valdžios institucijos, spręsdamos šeiminio gyvenimo apribojimo klausimus, turi plačią būtinumo patikėti vaiką ne jo biologiniams tėvams, o globos įstaigoms vertinimo laisvę, ypač jei kyla grėsmė sveikatai ir gerovei. Konvencijos požiūriu yra pateisinama, kad kompetetingos institucijos, kurių pagrindinis tikslas yra apsaugoti vaiką, skubiai reaguoja į situaciją ir paima vaiką iš jo sveikatai grėsmę keliančių asmenų, net neturėdamos galimybės tuoj pat gauti vaiko saugumo šeimoje tyrimo rezultatų. Tačiau bet kokie tolimesni tėvų teisių (pavyzdžiui, tėvų valdžios ar teisės bendrauti su vaiku) ribojimai privalo būti pagrįsti kruopštesniais tyrimais, nes kyla šeimos ryšių tarp tėvų ir vaiko susilpnėjimo pavojus⁵⁰.

Apibendrinant galima prieiti prie išvados, kad bet koks amoralus tėvų valdžios demonstravimas prieš vaiką turi būti pripažintinas kaip piktnaudžiavimas tėvų valdžia. Valstybės institucijos gavusios informacijos apie netinkamą, prieštaraujantį teisės normoms bei bendriesiems teisės principams tėvų elgesį, turėtų atitinkamai reaguoti ir kiek įmanoma greičiau. Kadangi nuo institucijų efektyvaus reagavimo priklauso, kaip greitai bus apsaugotas vaikas. Jokio pobūdžio smurto panaudojimas – psichologinis ar fizinis – neturi būti pateisinamas. Smurtas nėra tinkama priemonė vaikų auklėjimui. Valstybės institucijos, mokymo įstaigos, tik pastebėjusios apie vaiko elgesio pokyčius, turėtų iš karto reaguoti ir jokių būdu nepateisinti psichologinių ar fizinių bausmių taikymo auklėjimo tikslais. Vaikai yra maži žmonės, kuriems

⁴⁸ (A. v. UK, 1998).

⁴⁹ Kristina Grinevičiūtė, "Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas," *Socialinių mokslų studijos* 3(2) (2011): 733.

⁵⁰ (R. K. and A. K. v. the United Kingdom, 2008); (Clemeno and others v. Italy, 2008), (Errico v. Italy, 2009); (Dolhamre v. Sweden, 2010).

sunku apginti savo teisės, todėl vaikų interesų apsauga turi rūpintis valstybės institucijos, mokymo įstaigos ir kt., tik sužinojusios apie esamą grėsmę.

3. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO BŪDAI

Tėvų valdžios apribojimo būdai nustatyti CK 3.180 straipsnio 2 dalyje. Įstatyme nurodomi galimi tėvų valdžios apribojimo būdai – laikinas ir neterminuotas ribojimas. Taip pat nurodomos ir sąlygos, nuo kurių priklauso, kaip bus ribojama tėvų valdžia – laikinai ar neterminuotai. CK 3.180 straipsnis taikomas nustačius tėvų kaltus veiksmus. Nesant tėvų kaltės sąlygų nurodytų CK 3.180 straipsnyje, gali būti taikomas CK 3.179 straipsnis ir tuo atveju vaikas yra atskiriamas nuo tėvų.

Kiekvienu konkrečiu atveju, teismas turi išanalizuoti byloje pateiktus įrodymus ir nustatyti ar yra visos CK 3.180 straipsnio ar 3.179 straipsnio sąlygos, kad būtų apribota tėvų valdžia ar taikomas tėvų ir vaikų atskyrimas. „Teisėjų kolegija pažymi, kad teismas turi išanalizuoti pateiktus įrodymus ir nustatyti, ar yra CK 3.180 straipsnio 2 dalyje išvardytos sąlygos riboti tėvų valdžią. Tokias sąlygas nustačius, reikia išanalizuoti konkrečias aplinkybes, iš kurių turi būti sprendžiama, ar yra duomenų, kad ateityje padėtis gali pasikeisti ir ar tėvai galės tinkamai vykdyti tėvų pareigas, dėl to gali būti laikinai ribojama tėvų valdžia“⁵¹.

Šio skyriaus poskyriuose aptariami tėvų valdžios apribojimo būdai, t. y. laikinas ir neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, vaiko atskyrimas nuo tėvų. Apžvelgiama nacionalinių teismų ir EŽTT praktika taikant vieną ar kitą būdą.

3.1. Vaikų ir tėvų atskyrimas

Lietuvos Respublika 1995 m. prisijungė prie Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijos (toliau – „VTK“) ir įsipareigojo laikytis jos nuostatų. Šioje konvencijoje nenurodoma, kad valstybė gali atimti tėvų teisę būti tėvais, tačiau pateikiami atvejai, kada valstybei yra suteikiama galimybė riboti vaiko ir tėvų bendravimą. Vaikų ir tėvų atskyrimo institutas yra reglamentuotas CK 3.179 straipsnyje. Nacionalinių teismų CK 3.179 straipsnio nuostatos yra taikomos siekiant nepažeisti EŽTK 8 straipsnio 2 dalies nuostatų. Taigi šiame poskyryje siekiama atskleisti vaikų ir tėvų atskyrimo pagrindus.

VTK 3 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad valstybė prisijungusi prie šios konvencijos įsipareigoja imtis bet kokių vaiką liečiančių veikslių, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar

⁵¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008,“ žiūrėta 2015 11 18 per internetą:<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=86460>

privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai⁵².

Kaip matome, pagal VTK Lietuva įsipareigojo apsaugoti vaikų interesus ir siekdama užtikrinti vaikų interesų apsaugojimą valstybė privalo įsikišti į šeimos privatų gyvenimą nepaisydama to, kad pažeidžiamas šeimos autonomijos principas. Pažymėtina, kad toks valstybės įsikišimas pateisinamas tik tokiais atvejais, kai vaiko atskyrimas nuo šeimos neprieštarauja EŽTK 8 straipsniui. Taigi valstybė privalo pagrįsti vaiko atskyrimą bei įrodyti, kad atskyrimas yra taikomas pagal įstatymus ir privalomas siekiant užtikrinti vaikų ir tėvų interesus ir svarbiausia apsaugoti vaikus nuo galimų neigiamų padarinių dėl jų tėvų netinkamų pareigų vykdymo.

Pažymėtina, kad CK 3.179 straipsnio normos yra taikomos tik tuo atveju, kai nėra nustatoma tėvų kaltė, dėl kurios jie neįgyvendina savo teisių ir neįvykdo savo pareigų vaikų atžvilgiu. Šių pareigų neįvykdymo priežastys gali būti labai įvairios, pavyzdžiui tėvai serga psichine liga, turi fizinę negalią, yra ilgam išvykę į kitą valstybę ir fiziškai negali atlikti savo pareigų ir kitomis panašiomis priežastimis.

Vaikų ir tėvų atskyrimas nereiškia, kad visais atvejais vaikai atskiriami nuo abiejų tėvų. Vaikas gali būti atskirtas ir nuo vieno iš tėvų. Nepaisant to, ar vaikas/vaikai yra atskiriami nuo vieno ar abiejų tėvų, toks atskyrimas galimas tik teismo tvarka. CK 3.182 straipsnis nurodo, kokie asmenys gali kreiptis į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo vieno ar abiejų tėvų. Remiantis CK 3.182 straipsnio 1 ir 4 dalimis matome, kad prašymus dėl vaiko atskyrimo ir prašymus panaikinti vaiko atskyrimą gali pateikti vaiko tėvai, artimieji giminaičiai, valstybinė vaikų teisių apsaugos institucija, prokuroras, vaiko globėjas (rūpintojas) (pateikdamas prašymą panaikinti vaiko atskyrimą).

Valentinas Mikelėnas pastebi, kad tarp CK ir CPK yra šių bylų nagrinėjimo tvarkos kolizija. CK 3.182 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad tokios bylos pradedamos paduodant prašymą. Taigi CK orientuoja, kad šios bylos turi būti nagrinėjamos ypatingąja teiseną. Tačiau CPK apie prašymus dėl vaikų ir tėvų atskyrimo kalba 400 straipsnyje, t. y. tokie prašymai turėtų būti nagrinėjami CPK 400 – 409 straipsnių tvarka kaip ir ieškiniai dėl tėvų valdžios ribojimo⁵³. Teisės teoretikas bando atsakyti į klausimą kaipgi šią koliziją iš tiesų reikėtų spręsti ir mano, kad remiantis tuo, kad tokio pobūdžio bylos, kurios yra susijusios su vaiko interesų apsauga ir turi būti nagrinėjamos operatyviai. Taigi, reikėtų manyti, kad jos yra nagrinėtiną ypatingąja teiseną, t. y. vadovaujantis CPK 579 – 582 straipsniais, nes CPK nenustato specialios tokių prašymų nagrinėjimo tvarkos. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad vykstant šių bylų nagrinėjimui, jose privalo

⁵² “Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, ”*Valstybės žinios*, 60(1501) (1995), žiūrėta 2015-10-31 per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=

⁵³ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 382.

dalyvauti valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, kaip nurodo CK 3.184 straipsnio 1 dalis. Kadangi teismas tokio pobūdžio bylose nėra saistomas pareikšto reikalavimo, todėl užuot taikęs atskyrimą, teismas gali nuspręsti riboti tėvų valdžią. Vadinasi šiuo atveju, teismas privalės bylą nagrinėti ginčo teiseną pagal CPK 400 – 409 straipsnių taisyklę⁵⁴.

Pažymėtina, kad dėl vienokių ar kitokių priežasčių atskyrus vaiką nuo vieno iš tėvų, jis lieka gyventi su tuo tėvu, kuriam šios teisės nėra apribojamos. Tokiais atvejais tėvų valdžią įgyvendina tas tėvas ar motina, kuriam šios teisės nėra apribojamos. Atkreiptinas dėmesys, kad tėvų valdžios ribojimas nėra tėvystės atėmimas, tai yra tik tėvų pareigų vykdymo ribojimas, kadangi buvo nustatytos tam tikros aplinkybės, kuriomis remiantis nėra užtikrinami vaiko interesai.

Keblėsnė situacija atsiranda tuomet, kai vaikas turi tik vieną iš tėvų ir tuo metu yra apribojama vienintelio vaiko tėvo teisės ar apribojamos abiejų tėvų teisės. Šiuo atveju vaikui teikiama globa (rūpyba). Kaip nurodo CK 3.179 straipsnio 2 dalis atskirtam nuo tėvų vaikui išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos, pagrįstos giminyste. CK komentaro autoriai teigia, kad vaiko atskyrimas nuo tėvų iš esmės atsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją neriboją vaiko teisių ir pareigų, susijusių su tėvais, t. y. jos lieka be ribojimų tokios, kokios nustatytos įstatyme. Komentaro autoriai pažymi, kad kartais gali susiklostyti tokia situacija, kad vaikas dėl tam tikrų aplinkybių savaime negali įgyvendinti savo teisių arba įvykdyti pareigų tėvams. Pavyzdžiui, gali būti ribojamas vaiko bendravimas su sergančiu sunkia psichikos liga tėvu ar motina; tiesioginio bendravimo teisė gali būti neįgyvendinama ir vienam iš tėvų ilgam išvykus ir panašiai. Tačiau visos teisės ir pareigos, kurias vaikas realiai gali įgyvendinti ir vykdyti, išlieka⁵⁵.

EŽTT byloje *Z. J. v. Lithuania* sprendė klausimą ar Lietuvos teismai priimdami sprendimą nepažeidė Konvencijos 8 straipsnio nuostatų, kuriomis tėvui užtikrinama teisė į privataus gyvenimo gerbimą ir vaikų interesų užtikrinimo pusiausvyrą. Mirus žmonai pareiškėjas liko vienintelis penkių vaikų globėjas, tačiau sutiko, kad jo šešių mėnesių dvyniai apsigyventų pas mirusios žmonos giminaitę, kuri vėliau tapo nuolatine jų globėja ir turto administratore. Pareiškėjas išsaugojo tėvystės teises ir su vaikais galėjo matytis be jokių apribojimų. Kilus nesutarimų tarp globėjos ir pareiškėjo, jis kreipėsi į teismą su prašymu grąžinti jam vaikus. Lietuvos teismai, remdamiesi vaikų interesais, nusprendė, kad dvyniai kol kas nepasirengę palikti pažįstamą aplinką ir apsigyventi kartu su tėvu. Siekdamas sustiprinti vaikų ir tėvo ryšį, teismas nustatė laikinąją apsaugos priemonę – tėvo bendravimo su vaikais tvarką, tačiau atmetė pareiškėjo prašymą panaikinti vaikų globą ir jų atskyrimą nuo tėvo. Teismo nuomone,

⁵⁴ Ten pat, 382.

⁵⁵ Ten pat, 348.

patenkinus tėvo prašymą būtų pažeisti vaikų interesai. EŽTT, sprenddamas dėl bylos priimtimumo ir esmės, vertino ar negražinus vaikų biologiniam tėvui nebuvo pažeista Konvencijos 8 straipsnyje numatyta pareiškėjo teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Teismas pasisakė, kad Lietuvos teismų sprendimai negražinti vaikų tėvui šioje byloje laikytini įsikišimu į pareiškėjo šeimos gyvenimą pagal Konvencijos 8 straipsnį, tačiau nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo pripažindamas, kad valdžios institucijos turi plačią nuožiūros laisvę spręsti globos klausimus, kad toks įsikišimas buvo numatytas šalies įstatymų ir juo buvo siekiama teisėtų tikslų, bei vertindamas, kad tai buvo būtina demokratinėje visuomenėje. Nagrinėdamas peticiją iš esmės, teismas pirmiausia vertino, ar pareiškėjui nebuvo užkirstas kelias bendrauti su vaikais, ir ypač atkreipė dėmesį į tai, kad mirus dvynių motinai pareiškėjas pats sutiko su globėjos paskyrimu ir biologiniam tėvui nebuvo jokių kliūčių matytis su dvyniais. EŽTT referuodamas į gausią savo praktiką bylose dėl šeimų susijungimo, priminė, kad tokiose bylose prioritetą teikiamas būtent vaiko interesams. EŽTT atsižvelgė į tai, kad Lietuvos teismai, iš esmės pripažindami pareiškėjo teisę gyventi su jo vaikais, bet laikinai atmesdami tokį jo prašymą, visuose savo sprendimuose vadovavosi vaikų interesais, kaip to reikalauja Konvencijos 8 straipsnis, nacionalinė teisė ir tarptautiniai dokumentai. EŽTT nuomone, Vaiko teisių apsaugos tarnyba, šioje byloje, veikė pakankamai aktyviai: lankėsi globėjos namuose, kalbėjosi su vaikais globėjai nedalyvaujant, ragino pareiškėją ir globėją ieškoti psichologinės pagalbos pirmiausia paisant vaikų interesus. Šioje byloje, teismas taip vertino, ar pats sprendimo priėmimo procesas pareiškėjo atžvilgiu buvo teisingas, kaip numato Konvencijos 8 straipsnis, ir atsižvelgė į tai, kad pareiškėjas dalyvavo sprendimo priėmimo procese, teikė įrodymus, argumentus bei klausimus ekspertams, kurie, jo pageidavimu, siekiant jų nešališkumo buvo iš kito miesto. Teismas įvertino ir tai, kad teisėjai išklause vaikų nuomonių, greitai reagavo į besikeičiančią padėtį, todėl konstatavo, kad sprendimo priėmimo procesas šioje byloje atitiko Konvencijos 8 straipsnio nuostatas, taigi Lietuva priimdama sprendimą, nepažeidė Konvencijos 8 straipsnio nuostatų⁵⁶.

Tais atvejais, kai vaikas atskiriamas nuo vieno iš tėvų ar abiejų tėvų, remiantis CK 3.179 straipsnio 3 dalimi, matome, kad tėvai (ar vienas iš jų) netenka teisės tik gyventi kartu su vaiku ir reikalauti jį grąžinti iš kitų asmenų, tačiau kitų teisių jie nepraranda ir privalo, kiek įmanoma, jas įgyvendinti. Pažymėtina, kad pasikeitus aplinkybėms, pavyzdžiui tėvų sveikatos būklė tampa stabili ir nebekelia jokių neigiamų padarinių vaiko vystymuisi, tada tėvai dėl objektyvių pasikeitusių aplinkybių gali kreiptis į teismą ir remdamiesi CK 3.181 straipsnio 1 dalimi bei CK 3.182 straipsnio 4 dalimi prašyti, kad būtų panaikintas tėvų ir vaikų atskyrimas, kadangi išnyko aplinkybės, dėl kurių vaikas nuo tėvų buvo atskirtas. Pavyzdžiui Vilniaus apygardos teismas civilinėje byloje Nr. 2A-1470-232/14 buvo nagrinėjama byla, kurioje tėvas

⁵⁶ (Z. J. v. Lithuania, 2014).

prašė teismo panaikinti teismo anksčiau priimtą sprendimą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvo. Šioje byloje tėvas buvo atkirtas nuo dukters dėl to, kad teismas nustatė, jog tėvas serga psichikos liga, gydosisi nuo 1995 m., tame tarpe 8 kartus gydėsi psichiatrijos ligoninės stacionare, todėl byloje paskyrė psichiatrijos ekspertizę atsakovo psichinei būsenai nustatyti. Ekspertai, atlikę teismo paskirtą ekspertizę, pateikė išvadą, kad atsakovui bylos nagrinėjimo metu konstatuojamas lėtinis progresuojantis psichikos sutrikimas – šizoafektinis sutrikimas, mišrus tipas, kad psichikos sutrikimas yra remisijos stadijoje, pasiekta stabili ir ilgalaikė medikamentinė remisija, psichikos būsenos pagerėjimas, kad jis dėl turimo psichikos sutrikimo gali suprasti savo veiksmų reikšmę ir juos valdyti, kad duomenų apie atsakovo pavojingą aplinkai elgesį nėra, kad medicininėje dokumentacijoje užfiksuoti tik epizodiniai savęs žalojimo faktai iki 2007 metų, kad ekspertai nepaneigė atsakovo gebėjimo (dėl ligos) rūpintis dukra. Tačiau atsižvelgę į surinktų įrodymų visumą, atsakovo ligą ir itin mažą jo dukros amžių, todėl pirmosios instancijos teismas taikė tėvo atžvilgiu jo atskyrimą nuo dukros.

Apeliacinės instancijos teismas šioje byloje nebuvo toks atsargus ir įvertinęs faktines aplinkybes priėmė priešingą sprendimą nei pirmosios instancijos teismas. Teismas konstatavo, kad yra išnykusios aplinkybės, kurios buvo pagrindas neterminuotai apriboti tėvo valdžią, tėvas gali auginti ir auklėti vaiką pats, o tėvo valdžios ribojimo panaikinimas neprieštarauja vaiko interesams, tėvas yra pajėgus pats auginti bei prižiūrėti savo dukrą, jo liga yra ilgalaikėje remisijoje bei netrukdanti jam socializuotis visuomenėje ir kartu būti atsakingu už savo dukrą bei vykdyti įstatyme nustatytas tėvo pareigas⁵⁷. Taigi apeliacinės instancijos teismas pateikęs tokią išvadą panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir nustatė nepilnametės dukros gyvenamąją vietą su tėvu.

„Atsižvelgiant į Konvencijos taikymo praktiką galima teigti, kad aukšti žmogaus teisių apsaugos standartai implikuoja griežtus reikalavimus valstybės intervencijai į šeimos gyvenimą. Nacionalinių institucijų priimami sprendimai dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų laikytini blogiausia priemone, kurią galima taikyti tik esant labai rimtiems pagrindams, siekiant apsaugoti vaiko interesus. Kiekvienu konkrečiu atveju priimamas sprenimas privalo atitikti teisingos visų suinteresuotų šalių interesų pusiausvyros kriterijų“⁵⁸. Pasak Gedimino Sagačio „naujausios teismų praktikos tendencijos rodo, jog galimą valstybės intervenciją į šeimos gyvenimą nuo šiol būtina vertinti ne tik valstybės ir jos institucijų teisių, bet ir pareigų požiūriu. Tai reiškia, kad valstybės atsakomybės pagal Konvenciją klausimais gali būti keliamas tiek neteisėtos

⁵⁷ „Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-481-357/2014,“ žiūrėta 2015 11 01 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=875609>

⁵⁸ Gediminas Sagatys „Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje,“ *Jurisprudencija* 41(33) (2003) 36, https://www.mruni.eu/upload/iblock/8fa/003_sagatys.pdf

intervencijos į šeimos gyvenimą, tiek tinkamos intervencijos nebuvimo atvejais, t. y. valstybei nesiėmus reikiamų priemonių tam, kad būtų apgintos vaiko teisės šeimoje⁵⁹.

Apibendrinant galima prieiti prie išvados, kad tiek nacionaliniai teismai, tiek EŽTT priimdami sprendimus dėl tėvų ir vaikų atskyrimo, pripažįsta, kad tėvų ir vaikų buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis. Tačiau valstybės institucijos privalo skubiai ir veiksmingai reaguoti į atitinkamo pobūdžio informaciją apie galimą netinkamą tėvų pareigų įvykdymą, kad būtų apsaugoti vaiko interesai ir suteikiama visa informacija ir būtina pagalba tėvams, siekiant, kad vaikas kuo greičiau galėtų grįžti į šeimą.

3.2. Skubus vaiko paėmimas iš tėvų

Skubus vaiko paėmimas iš tėvų įvardija dar vieną priverstinę valstybės intervenciją į šeimą. Susidarius situacijai, kai tėvai dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių neužtikrina, bent minimalaus vaiko teisių įgyvendinimo lygio – valstybei tenka Konstitucijoje įtvirtinta pareiga pasirūpinti vaiku ir užtikrinti jo teises.

Skubų vaiko paėmimą iš tėvų reglamentuoja Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnis. VTAPI 56 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad „Kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Šiuo atveju policijos pareigūnas turi teises, numatytas Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 18 straipsnio 1 dalies 3 punkte. Paėmusi vaiką, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija apie tai nedelsdama praneša vaiko tėvams ar kitiems teisėtiems jo atstovams⁶⁰“. Išsamią skubaus vaiko paėmimo iš šeimos procedūrą nustato Vaiko laikinosios globos nuostatai⁶¹. Remiantis šiais nuostatais, kiekvienos savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius, skubiai paėmęs vaiką, laikinai apgyvendina jį šeimoje arba socialinės globos įstaigoje, galinčioje priimti vaikus bet kuriuo paros metu, išsiaiškina vaiko padėtį, turimą informaciją apie vaiką ir jo tėvų šeimą bei priima sprendimą grąžinti vaiką tėvams arba sprendimą dėl teikimo nustatyti vaikui laikinąją globą (rūpybą). Savivaldybės administracijos direktorius, gavęs teikimą dėl laikinosios globos nustatymo, per tris darbo dienas nustato

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ “Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas,” *Valstybės žinios*, 33(807) (1996).

⁶¹ “Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 56”, “Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo” *Valstybės žinios*, 68(2798) (2002).

laikinąją vaiko globą (rūpybą) ir šeimos atstovas arba socialinė globos įstaiga (kurioje vaikas laikinai apgyvendintas) skiriama vaiko globėju (rūpintoju)⁶².

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikdama komentarą dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą⁶³ Lietuvai nepagailėjo aštrios kritikos. Kontrolierė pažymi, kad „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta, kad vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais (kitais teisėtais atstovais) ir, kad išskirti vaiką su tėvais prieš vaiko ar tėvų (teisėtų atstovų) valią galima tik išimtiniais įstatymų nustatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu ir kai toks išskyrimas būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus). Kai tėvai (tėvas, motina, kitas teisėtas vaiko atstovas) smurtaudami arba kitaip sukeldami pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius arba šis skyrius kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka“⁶⁴. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė neįžvelgia didelių nukrypimų nuo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, įstatymo formuluotėje, tačiau pažeria kritikos dėl įstatymo normos įgyvendinimo.

Kontrolierė teigia, kad „Esant galiojančiam teisiniam reglamentavimui, praktikoje kyla vaiko paėmimo iš šeimos teisėtumo, pagrįstumo ir kiti klausimai. Panašiose situacijose gali būti priimami skirtingi sprendimai dėl vaiko paėmimo (nepaėmimo) iš tėvų. Galimi atvejai, kad sprendimas nepaimti vaiko iš tėvų bus priimamas įvertinant tai, kad šis sprendimas reikalauja papildomų savivaldybės lėšų ar panašiai“⁶⁵.

Galima manyti, kad po tokių komentarų pareiškimo, įstatymų leidžiamosios valdžios atstovai siekė daryti permainas. Pažymėtina, kad įstatymas nuo jo priėmimo t. y. 1996 m., buvo keistas vieną kartą ir tai buvo daryta tik 2006 m. Atsižvelgiant į pateiktą kritiką, 2013 m. balandžio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas svarstyti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo ir papildymo projektas Nr. 317. Įstatymo projekte numatyti pakeitimai sukėlė aršių diskucijų. Seimas priėmė sprendimą nepriimti siūlomų pataisų ir reikalavo jas patikslinti.

⁶² Gediminas Sagatys, „Šeimos teisinių santykių turinys,“ Iš *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*, Gediminas Sagatys et al. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 441-517, žiūrėta 2015 11 20 per internetą: <http://ebooks.mruni.eu/reader/lietuvos-respublikos-civilinis-kodeksas-pirmieji-deimt-galiojimo-met/465>

⁶³ Edita Žiobienė „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004 – 2008 metais,“ žiūrėta 2015 11 18 per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/OCCOSZW.PDF>

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

2015 m. kovo 4 d. Seime vyko diskusija „Vaiko teisių užtikrinimas Lietuvoje ir užsienyje: Valstybė ir Šeima – viena komanda?“. Viena iš pranešėjų, Kristina Paulikė, kuri yra Klaipėdos savivaldybės Vaiko gerovės komisijos narė, taip pat Vakarų Lietuvos tėvų forumo pirmininkė, pateikė griežtos kritikos dėl siūlomo įstatymo projekto. Kristina Paulikė pranešime teigia, kad „politika nėra orientuota į šeimos gerinimą. Nesuteikiant pagalbos tėvams bus siekiama atimti vaiką iš šeimos be teismo sprendimo. Vaikas yra šeimos dalis, jei padėsime šeimai, padėsime ir vaikui. Neturint aiškios pagalbos šeimai politikos šis įstatymas būtų pražūtiškas tėvams. Nesuteikiant pagalbos tėvams, mes siekiame atimti vaikus be teismo sprendimo“⁶⁶. Kristina Paulikė taip pat kritikuoja ir pasirinktą įstatymo modelį, anot jos, jis paremtas Norvegijos vaiko teises užtikrinančiais įstatymais. Atkreipia dėmesį, kad Norvegija daro didelius pažeidimus šeimos atžvilgiu, ką ne kartą yra pripažinęs EŽTT. Pranešėja ragintų įstatymų leidžiamosios valdžios atstovus atkreipti dėmesį į kitas valstybes, pavyzdžiui kaip Daniją, kurioms svarbiausi yra šeimos interesai, pagalba šeimai. O Norvegijoje priešingai, pagalba vaikui. Anot Kristinos Paulikės visų pirmausia reikia stiprinti šeimą, o kur stipri šeima – laimingi ir vaikai⁶⁷.

Apibendrinant galima prieiti prie išvados, kad valstybės institucijos, įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios didesnę dėmesį turėtų skirti ne įstatymų pakeitimams, o esamų VTAPI normų įgyvendinimui. Kritikuotina įstatymų leidžiamosios valdžios pozicija dėl siūlomų VTAPI normų pakeitimo. Valstybė, kuri turi labai ribotą biudžetą ir dėl to negali užtikrinti pakankamo finansavimo vaiko teisių priežiūros institucijose dirbantiems asmenims, neturėtų lygiuotis į tokias valstybes, kurios nestokoja finansavimo darbuotojų mokymams, jų skaičiui ir pan. Nepateisinamas valstybės institucijų sprendimų priėmimą lemiantis aspektas – finansavimas. Dėl tokių techninių kliūčių, kurios kyla dėl netinkamo valstybės lėšų paskirstymo gali nukentėti vaikai. Esant situacijai, kuomet būtinas skubus vaiko paėmimas, valstybės institucijos gali pagrįstai atsisakyti imtis priemonių, dėl neturimų tinkamų vaikui gyvenimo sąlygų ar reikalaujančių per didelių sanaudų.

3.3. Laikinas tėvų valdžios apribojimas

Vienas iš tėvų valdžios apribojimo būdų yra laikinas tėvų valdžios apribojimas. „Laikinas tėvų valdžios ribojimas nustatomas konkrečiam laikui, terminas nustatomas, turint vilties, kad tėvai per tam tikrą laiką padarys išvadas dėl savo netinkamo elgesio ir pasitaisys.

⁶⁶ Kristina Paulikė, „Vaiko teisių užtikrinimas Lietuvoje ir užsienyje: Valstybė ir Šeima – viena komanda?“ pranešimas diskusijoje, Vilnius 2015 kovo 4 d. žiūrėta 2015 11 18 per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=ndR-t8SCGWs>

⁶⁷ Ten pat.

Kitaip tariant, vėliau galės tinkamai auklėti savo vaikus⁶⁸. Laikinas tėvų valdžios apribojimas sukelia lengvesnių teisinių padarinių nei neterminuotas tėvų valdžios ribojimas.

Kiekvienu atveju teismui taikant tėvų valdžios apribojimą, teismas turi nurodyti, kuriam tėvui ar motinai taikomas apribojimas, ar jiems abiems. LAT jurisprudencijoje teigiama, kad „teismas, priimdamas sprendimą dėl laikino tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo bei vykdydamas CPK 222 str. 4 d. reikalavimus, sprendimo motyvuojamoje dalyje turi aiškiai ir tiksliai nurodyti, koku (kokiais) konkrečiu CK 3.180 str. 1 d. nurodytu pagrindu kiekvieno iš vaikų atžvilgiu tėvams apribojama tėvų valdžia⁶⁹. Tai atvejai, kai apribojama tik vieno iš tėvų, tėvų valdžia, tuomet vaikas lieka gyventi su tuo iš tėvų, kurio valdžia, teismo sprendimu, nėra apribota.

LAT praktikoje teigiama, kad laikinas tėvų valdžios apribojimas taikomas „kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, taip pat kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ši jam bus padaryta. Taigi, nustačius laikiną tėvų valdžios apribojimą, šis apribojimas trunka tol, kol situacija pasikeičia ir apribojimo pagrindai išnyksta. Nors šiems pokyčiams įvykti yra reikalingas tam tikras laiko tarpas, bet paprastai jo trukmė sprendimo priėmimo metu nėra ir negali būti žinoma, tiek dėl aplinkybių, kurios turi pasikeisti, sudėtingumo, tiek dėl to, kad šių pokyčių buvimas ar nebuvimas priklauso nuo tėvų, kuriems tėvų valdžia apribota, noro ir pastangų. Kitaip tariant, tam, kad išnyktų tėvų valdžios apribojimo pagrindai, vien konkretus laikotarpis nėra pakankamas, nes, tėvams nesiimant veiksmų savo elgesiui pakeisti, net ir nustačius ilgą apribojimo terminą, teigiamas rezultatas nebus pasiektas. Tai sudaro prielaidą išvadai, kad joks konkretus laikino tėvų valdžios apribojimo terminas (dienomis, mėnesiais, metais) negali būti nustatomas, šis apribojimas gali būti panaikinamas ne suėjus kažkokiam terminui, o tik tada, kai išnyksta apribojimo pagrindu buvusios aplinkybės⁷⁰.

Darytina prielaida, kad kai tėvų vadžia apribojama laikinai, pasibaigus teismo sprendime nustatytam terminui, tėvų valdžios ribojimas automatiškai nesibaigia. Taip pat automatiškai nepanaikinama ir įsteigta vaiko globa (rūpyba). Tokiu atveju tėvai, kurių valdžia buvo apribota, gali kreiptis į teismą dėl ribojimo panaikinimo, o CK 3.182 straipsnio 2 dalyje nurodyti asmenys gali prašyti arba pratęsti laikiną, arba nustatyti neterminuotą tėvų valdžios

⁶⁸ Valentinas Mikelėnas et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 351.

⁶⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1285/2002,“ žiūrėta 2015 11 05 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/9450>

⁷⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-310-915/2015,“ žiūrėta 2015 11 20 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1046725>

ribojimą. Panaikinus laikiną tėvų valdžios ribojimą, tuo pačiu sprendimu panaikinama ir įsteigta vaiko globa (rūpyba)⁷¹.

Vienoje iš LAT nagrinėtų bylų, kurioje valstybės institucijos kreipėsi į teismą dėl laikino tėvų valdžios apribojimo trims vaikams, teismas pripažino, kad valstybės institucijos neatliko visų joms priskirtų pareigų ir grąžino bylą apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Šioje byloje, Vaikų teisių apsaugos skyrius teigė, kad „kasatorės šeima jiems yra žinoma nuo 2002 m. Kaip matyti iš byloje nustatytų faktinių aplinkybių, situacija šeimoje visada buvo panaši, t. y. namuose trūko švaros, tvarkos, vaikai ne visada būdavo tinkamai prižiūrėti ir ugdomi, jiems trūko normalių sąlygų pamokų ruošai ir poilsiui, dėl netinkamos priežiūros ir dėmesio stokos jie bėgdavo iš namų, vagiliaudavo, kasatorė dažnai piktnaudžiaudavo alkoholiu. 2007 m. S. K. šeima įrašyta į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Vadinasi, jau daugiau kaip šešeri metai valstybė aktyviai, ne tik stebėdama, siekia padėti šeimai pašalinti priežastis, lėmusias jos įtraukimą į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Pažymėtina, kad rezultatas galimas tik tada, kai darbas yra nuoseklus ir nuolatinis, šis darbas turi vykti planingai, įtraukiant į jį ne tik tėvus, bet ir vaikus bendram tikslui – užtikrinti šeimos vientisumą. Sutiktina, kad bet koks pokytis yra ilgas procesas, tačiau turi būti aišku, kokiomis priemonėmis ir kokio pokyčio siekiama, kokie galimi padariniai to pokyčio nepasiekus. Socialinis darbas su šeima neturi būti savitiksliis. Nagrinėjamoje byloje nėra nustatyta, ar buvo, o jei taip, tai kada, atliktas išsamus šeimos vertinimas, išsiaiškinant ne tik jos problemas ir jai kylančius sunkumus, bet ir jos privalumus, nėra žinoma, ar buvo sudarytas paslaugų šeimai teikimo planas, ar į šį planavimo procesą buvo įtraukta šeima, ar buvo vertinami pasiekiami rezultatai ir galimi tolesni veiksmai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, esant tokiai pačiai padėčiai ilgus metus, socialinis darbas su šeima, orientuotas daugiausia į kontrolę (susitvarkė namus ar ne, išgėręs ar ne), ir atsakingų institucijų pasyvus stebėjimas yra itin ydingas, nes toleruoja žalingas vaikų raidos sąlygas ir formuoja atitinkamas jų pačių nuostatas, kad toks gyvenimo būdas ir tokios gyvenimo sąlygos yra priimtinos, todėl natūralu, kad, situacijai nesikeičiant ilgus metus, nei tėvams, nei vaikams nėra suprantama, kodėl staiga ši situacija tapo netoleruotina ir vaikai turi būti atskirti nuo tėvų“⁷².

Atsižvelgiant į minimą situaciją, nekyla abejonių, kad valdžios institucijos, šiuo atveju socialiniai darbuotojai, netinkamai atliko savo pareigas, nebendravo su šeima, nebandė jiems padėti iš esmės, neanalizavo problemų kilimo ištakų. Todėl nestebina, kad motinos nuomone, ji vaikais rūpinosi tinkamai. Dėl šeimos ir socialinių darbuotojų nebendradarbiavimo, šioje byloje sunku nustatyti kokie yra vaikų poreikiai, nustatyti ar tėvai yra pajėgūs juos tenkinti.

⁷¹ Valentinas Mikelėnas et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 351.

⁷² “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014, “Žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=812937>

Atkreiptinas dėmesys, kad būtent valstybės institucijų pareiga yra nustatyti ar tėvai yra pajėgūs tenkinti būtinausius vaikų poreikius, kadangi būtent vaiko poreikių ir šeimos galimybių juos tenkinti vertinimas yra pagrindas visiems galimiems tolimesniems veiksams.

Taigi teismo nurodytas terminas priimant sprendimą dėl laikino tėvų valdžios apribojimo, dar nereiškia, kad suėjus nustatytam terminui, tėvam bus panaikintas taikytas apribojimas. Sistemiškai analizuojant CK teisės normas, galima prieiti prie išvados, kad sąlyginis laikino tėvų valdžios apribojimo terminas yra vieneri metai. Suėjus nustatytam terminui, valstybės institucijos turi išsiaiškinti, ar tėvams praėjus metams nuo teismo sprendimo riboti tėvų valdžią įsiteisėjimo nėra išnykusios sąlygos dėl tėvų valdžios ribojimo. Kaip nurodo CK 3.219 straipsnio 3 dalis, kurioje teigiama, kad suėjus vieneriems metams nuo laikino tėvų valdžios apribojimo, valstybinė įvaikinimo institucija išsiaiškina, ar tėvams nepanaikintas tėvų valdžios apribojimas. Jei tėvų valdžios apribojimas nepanaikintas, jų vaikas įtraukiamas į galimų įvaikinti vaikų apskaitą⁷³. Taigi, matyti, kad tėvams nesiėmus atitinkamų veiksmų, laikinas tėvų valdžios apribojimas gali pasikeisti į neterminuotą tėvų valdžios apribojimą. Siekiant to išvengti, tėvai privalo rodyti maksimalias pastangas, kad vaikai galėtų sugrįžti į šeimą per teismo sprendime nurodytą terminą ar remiantis prezumpcija – per vienerius metus. Teismas vertina valstybės institucijų atliktą darbą, tėvų pastangas ir remdamasis visais surinktais įrodymais priima atitinkamą sprendimą siekiant geriausių vaiko interesų užtikrinimo, t. y. ar panaikinti laikiną tėvų valdžios apribojimą ar jį pakeisti į neterminuotą tėvų valdžios apribojimą.

3.4. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas

Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas yra griežčiausia teismo taikoma sankcija tėvams. CK 3.180 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti.

Teismas remdamasis vaiko artimųjų giminaičių, vaiko teisių apsaugos institucijos, prokuroro ar vaiko globėjo (rūpintojo) ieškiniu, gali laikinai ar neterminuotai apriboti tėvų valdžią. Tėvų valdžios apribojimo institutas yra priskiriamas prie priemonių, kuriomis apribojama asmens (tiek tėvų, tiek paties vaiko) teisė į šeimos gyvenimo gerbimą pagal EŽTK 8 straipsnį, kategorijai⁷⁴. Todėl priimant sprendimą apriboti tėvų valdžią, būtina kruopščiai pasverti, ar sprendimas atitinka „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ kriterijų. Paprastai

⁷³ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios*, 74(2262) (2000).

⁷⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT neskirsto tėvų valdžios instituto remiantis tėvų kaltės požiūriu. Vaiko ir tėvų atskyrimo samprata pagal EŽTT nėra tapati CK 3.179 straipsniui. EŽTT susieja ir vaiko atskyrimą nuo tėvų dėl aplinkybių, susijusių su vaiko teisių pažeidimais šeimoje, dėl kurių CK numato galimybę taikyti tėvų valdžios apribojimą.

sunkiausia išsiaiškinti, ar valstybės veiksmai, kuriais apribojama asmens teisė, buvo būtini demokratinėje visuomenėje. Atsakymas į šį klausimą savo ruožtu priklauso nuo to, ar asmens teisės apribojimas buvo nulemtas socialinio būtinumo ir ar šis apribojimas yra proporcingas siekiamiems teisėtiems tiklams⁷⁵.

LAT priimdamas sprendimą dėl tėvų valdžios apribojimo konstatavo, kad „neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ir (ar) motina) daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti (CK 3.180 straipsnio 2 dalis). Taigi esminė tėvų valdžios apribojimo sąlyga yra tėvų veiksmai, kuriais tėvų valdžia neįgyvendinama arba įgyvendinama priešingai vaiko interesams. Bet kuriuo atveju turi būti nustatoma, kad dėl tokių veiksmų atlikimo (neatlikimo) yra tėvų (vieno jų) kaltė. Teismas, nagrinėdamas bylą, kurioje pareikštas reikalavimas apriboti tėvų valdžią, turi nustatyti ir įvertinti faktines aplinkybes, kurios yra reikšmingos sprendžiant dėl tėvų atliktų (neatliktų) veiksmų, įgyvendinant tėvų valdžią, priešingumo vaiko interesams, tarp jų – galbūt pažeidžiamus vaiko interesus ir pažeidimų pobūdį bei, remdamasis nustatytų aplinkybių ir jas pagrindžiančių įrodymų visuma bei atsižvelgdamas į įrodinėjimo civiliniame procese specifiką, spręsti, ar konkrečiu atveju yra pagrindas taikyti vieną iš tėvų valdžios ribojimo priemonių. Pažymėtina, kad valstybės valdžios institucijos, spręsdamos dėl būtinumo patikėti vaiką ne jo biologiniams tėvams ypač skubiomis aplinkybėmis, egzistuojant grėsmei vaiko sveikatai ir gerovei, naudojami plačiomis vertinimo laisvės ribomis, tačiau kruopštesnio tyrimo reikalauja bet kokie tolimesni tėvų teisių, pavyzdžiui, tėvų valdžios, bendravimo, ribojimai“⁷⁶.

Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas visais atvejais sukelia žalą vaikui. Vaikas atribojamas nuo tėvų, kardinalūs pokyčiai vaikui sukelia vienokius ar kitokius padarinius. Vaikui tenka integruotis naujoje aplinkoje, prisitaikyti prie naujų gyvenimo „taisyklių“. Emociškai ir psichologiškai vaikui tenka didelis krūvis, kuris kardinaliai gali pakeisti vaiko vystymąsi ir tolimesnį gyvenimą. Teismai priimdami sprendimą dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo yra aktyvūs ir atidžiai nagrinėja valstybės institucijų pateiktas išvadas. Taigi neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, manytina, turi būti taikomas kaip paskutinė priemonė, be kurios nebūtų galima užtikrinti geriausių vaiko interesų. Atkreiptinas dėmesys, kad vaiko noras pasilikti su šeima, ne visais atvejais pripažįstamas kaip geriausių vaiko interesų užtikrinimas.

⁷⁵ Gediminas Sagatys, „Šeimos teisinių santykių turinys,“ Iš *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*, Gediminas Sagatys et al. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 441-517, žiūrėta 2015 11 20 per internetą: <http://ebooks.mruni.eu/reader/lietuvos-respublikos-civilinis-kodeksas-pirmieji-deimt-galiojimo-met/467>

⁷⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013,“ žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/507809>

4. TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PASEKMĖS

CK 3.180 straipsnio 3 dalyje nurodomi teisiniai tėvų valdžios apribojimo padariniai. Tėvų valdžios apribojimo pasekmės yra susijusios su asmeninėmis tėvų teisėmis auklėjant ir auginant vaiką ir priklauso nuo to, kaip apribota tėvų valdžia – laikinai ar neterminuotai.

CK komentaro autoriai teigia, kad „abiem atvejais tėvų valdžios ribojimo laikui (iki tėvų valdžios ribojimas nebus panaikintas) sustabdomos tėvų ameninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ir nustatytos įstatyme⁷⁷“. CK komentaro autoriai pateikia pavyzdžių, kad „apribojus tėvų valdžią tėvai netenka asmeninių teisių – teisės gyventi su vaiku, reikalauti grąžinti vaiką iš kitų asmenų, dalyvauti jį auklėjant, iš dalies bendrauti su vaiku ir panašiai. Taip pat tėvai netenka teisės paveldėti vaikų turtą pagal įstatymą (CK 5.6 straipsnio 3 dalis), teisės būti išlaikomi vaikui suaugus (CK 3.206 straipsnio 2 dalis) ir kitų. Tėvams, jei tai nekenkia vaiko interesams, išlieka teisė matytis su vaiku. Be to, tėvams lieka ir tam tikros, įstatyme numatytos pareigos, pavyzdžiui, pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus (CK 3.195 straipsnis). Pagrindinis laikino ir neterminuoto tėvų valdžios ribojimo padarinių skirtumas, kad neterminuotai apribojus tėvų valdžią vaiką galima įvaikinti be tėvų sutikimo⁷⁸“. Šis skirtumas nėra absoliutus, kadangi CK 3.219 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad suėjus vieneriems metams nuo laikino tėvų valdžios apribojimo, jei jis nepanaikintas, vaikas įtraukiamas į galimų įvaikinti vaikų sąrašą, tačiau pažymėtina, kad CK 3.214 straisnis nurodo, kad nepakeitus tėvų valdžios ribojimo neterminuotai ar negavus tėvų sutikimo, negalima.

Šio skyriaus poskyriuose detaliau aptariamos kylančios pasekmės apribojus tėvų valdžią.

4.1. Vaiko išlaikymas

Nacionaliniuose teisės aktuose nurodoma tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus (Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje, VTAPI 21 traipsnio 2 dalyje, CK 3.192 straipsnyje, CK 3.155 straipsnio 2 dalyje). Taigi tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus atsiranda įstatymo pagrindu, tai yra absoliuti turtinė asmeninė vaiko teisių prievolė, kurios tėvai negali atsisakyti ar perleisti kitiems asmenims.

Atsižvelgiant į teisės aktų gausą, reglamentuojančią vaikų išlaikymą, vis dėlto, kyla reali grėsmė susidurti su EŽTK reikalavimų pažeidimais. Kadangi realus teisės nuostatų įgyvendinimas dažnais atvejais ir lieka tik teismo sprendime. Nacionalinės teismų

⁷⁷ Valentinas Mikelėnas et al., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 351.

⁷⁸ Ten pat.

administracijos pateikiamais duomenimis (žiūrint tik pirmosios instancijos teismus) dėl išlaikymo vaikams priteisimo 2014 metais pradėtos 7636 civilinės bylos, 2013 metais – 8435 civilinės bylos, 2012 metais – 8437 civilinės bylos, 2011 metais – 8012 civilinės bylos, 2010 metais – 7840 civilinės bylos⁷⁹. Teismo sprendimų nevykdymą liudija Vaikų išlaikymo fondo administracijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikta ataskaita, kurioje nurodoma, kad vien 2013 metais gauta 4039 nauji prašymai išmokai iš Vaikų išlaikymo fondo gauti⁸⁰.

Tokiais atvejais, kai išlaikymą reikia priteisti daugiau nei vienam vaikui, CK 3.198 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad priteisto išlaikymo dydis privalo būti pakankamas bent minimaliems visų vaikų poreikiams tenkinti. Minima įstatymo norma taikoma neatsižvelgiant į tai ar yra išlaikomi vienos ar iš skirtingų santuokų, ar nesantuokiniai vaikai. Kai yra du ar daugiau vaikų, taip pat vadovujamasi principu „pagal poreikius ir galimybes“. Tačiau tėvų turtinė padėtis tokiu atveju gali neleisti priteisti visiems vaikams išlaikymo pagal jų tikruosius poreikius. Tokiu atveju kiekvienas vaikas privalo gauti tokį išlaikymą, kuris leistų patenkinti bent minimalius jo poreikius. Orientaciniu kriterijumi šiuo atveju laikytinas minimalus gyvenimo lygis (MGL)⁸¹

Nagrinėjant LAT praktiką, matyti, kad teismas įvertina visumą pateiktų įrodymų. Vaikui augant, keičiasi jo poreikiai, todėl anksčiau priteista išlaikymo suma gali būti padidinta remiantis pasikeitusiais vaiko poreikiais, kuriems užtikrinti reikalingas didesnis išlaikymas. Sąlyga, kad vienas iš tėvų turi daugiau nei vieną vaiką ir išlaikymo dydžio proporcingumas visiems vaikams gali būti ne vienodas. LAT nagrinėjęs bylą konstatavo: „Ieškovė prašė padidinti iš atsakovo priteistą išlaikymą vaikui nuo 400 Lt iki 1500 Lt per mėnesį, kadangi vaiko poreikiai išaugo, o atsakovo turtinė padėtis pagerėjo. Atsakovas priešieškiniu prašė sumažinti išlaikymą nuo 400 Lt iki 200 Lt, kadangi jo darbo užmokestis sumažėjo, jis turi išlaikyti dar 3 vaikus. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė, o priešieškinį tenkino iš dalies: sumžino išlaikymą iki 300 Lt. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą pakeitė ir padidino priteistą iš atsakovo išlaikymą iki 500 Lt. Atsakovas pateikė kasacinį skundą.

LAT pažymėjo, kad sprendžiant dėl išlaikymo vaikui dydžio pakeitimo ir nustatant, ar pasikeitė (išaugo) vaiko poreikiai, būtina atsižvelgti į tai, kad visapusiškam vaiko vystymuisi turi būti tenkinami ne tik jo būtinieji poreikiai (maistas, apranga, higiena ir pan.), bet skiriamas dėmesys vaiko laisvalaikio, bendravimo, saviraiškos pomėgiams, lavinami gabumai: vaikui turi būti sudarytos materialinės sąlygos dalyvauti įvairiuose papildomuose užsiėmimuose, sporto,

⁷⁹ Nacionalinė teismų administracija, „Statistika“, žiūrėta 2015 10 21, <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

⁸⁰ Vaikų išlaikymo fondo administracijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „Veiklos ataskaita“, žiūrėta 2011 10 29, http://www.vif.lt/VIFA/FAILAI_I/2013M_VI.PDF

⁸¹ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 398.

kultūros rengimuose, lankyti teatrus, koncertus, vaikų atostogų stovyklas, įgyti reikiamas tam priemones ir pan. Nagrinėjamu atveju teismas nustatė vaiko poreikių padidėjimo faktą (vaikas pradėjo sportuoti, dėl sveikatos būtina atlikti korekcines pratybas, plaukioti baseine ir pan.), todėl pagrįstai padidino iš atsakovo priteistą išlaikymą nuo 400 Lt iki 500 Lt. LAT pažymėjo, kad tais atvejais, kai tėvas (motina) turi pareigą rūpintis keliais vaikais (atsakovas turi 4 vaikus), tai šis tėvas (motina) turi įgyvendinti pareigą išlaikyti visus vaikus derinant vaikų interesus ir siekiant, kad vaikams būtų sudarytos panašios išlaikymo sąlygos, kiek tai galima pagal aplinkybes. Kita vertus, vaikų lygybės principas nereiškia, jog visiems to paties asmens vaikams visais atvejais turi būti priteisiamas vienodas išlaikymas: išlaikymo dydis kiekvienam vaikui priklauso nuo individualių jo poreikių ir kito vaiko tėvo galimybių teikti išlaikymą⁸².

Atkreiptinas dėmesys, kad teismai priimdami sprendimus dėl išlaikymo priteisimo ar išlaikymo pakeitimo, pirmenybę teikia vaiko interesų užtikrinimui. Būta teismo sprendimų, kuomet teismai konstatuoja, kad tėvai ar vienas iš jų tyčia stengiasi nuslėpti gaunamas pajamas, ilgą laiką nesusiranda darbo, neturi gyvenamosios vietos, turtą padovanoja ar atiduoda tėvam ar kitiems asmenims ir panašiai. LAT sprenddamas dėl vaiko išlaikymo pakeitimo, jo padidinimo lanksčiai pažiūrėjo į visas byloje pateiktas aplinkybes ir priėmė sprendimą padidinti bedarbio tėvo teikiamo išlaikymo sumą. LAT pateikė įrodymų įvertinimą ir priėmė išvadą „Atsakovas įtrauktas į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą, yra bedarbis, 2010 m. balandžio 3 d. – 2012 m. balandžio 2 d. gavo nedarbo draudimo išmokas. Kitų nepilnamečių išlaikytinių atsakovas neturi. Teismas nurodė, kad duomenų apie atsakovo sveikatos būklę, ribojančią jo darbingumą, byloje nėra. Aplinkybes, kad atsakovas neturi jokio nekilnojamojo turto savo vardu, už parduotą turtą gautus pinigus atidavė motinai, dirba nelegaliai, nuolatinio legalaus darbo per trejus metus nesusirado, teismas vertino kaip patvirtinančias atsakovo siekį nuslėpti savo tikrąją turtinę padėtį. Todėl padarė išvadą, kad atsakovo materialinė padėtis yra geresnė, nei jis nurodė teismui, visas abejones vertino vaiko naudai ir nustatė, kad atsakovas gali teikti prašomo dydžio išlaikymą⁸³.

Tėvų prievolė išlaikyti savo vaikus yra turtinė asmeninė (lot. *intuitu personae*), todėl jos negalima perleisti kitiems asmenims, taip pat negalima atsisakyti jos vykdyti⁸⁴. Kadangi tėvai (vienas iš tėvų) neteikia savo vaikams išlaikymo, tai yra pagrindas CK 3.180 straipsnio 1 dalyje numatytam kreipimuisi į teismą dėl laikino ar terminuoto tėvų valdžios apribojimo. Tėvų

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-419/2010,“ žiūrėta 2015 11 19 per internetą: <http://www.infollex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/176063>

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-529/2014,“ žiūrėta 2015 11 24 per internetą: <http://www.infollex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/940557>

⁸⁴ Edita Žiobienė, “(Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai,” Iš *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai*, Egidija Tamošiūnienė et al. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 206.

išlaikymo neteikimo vaikui priežastys gali būti įvairios, jos gali būti suskirtos į objektyvias (kai išlaikymas neteikiamas dėl nedarbingumo ligos ir panašiai) ir subjektyvias (abejingumas išlaikymo teikimo prievolei, tyčinis vengimas išlaikyti vaiką ir panašiai). Tačiau toks skirstymas teismų praktikoje netenka reikšmės.

LAT tokią praktiką išplėtojo jau 2002 metais civilinėje byloje 3K-3-1225/2002. Argumentuodamas priimamą sprendimą pasisakė, kad „Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis įtvirtina tėvų pareigą auklėti ir išlaikyti savo vaikus. Šios pareigos vykdymas neįmanomas be nuolatinio bendravimo su vaiku, rūpinimosi jo materialine ir dvasine gerove. Jeigu tėvai nesirūpina vaikais, su jais nebendruoja, jų materialiai neišlaiko, reiškia, jog jie nevykdo savo konstitucinės pareigos, o tai yra pakankamas pagrindas taikyti tokiems tėvams sankciją – tėvų valdžios apribojimą. Teisėjų kolegija taip pat pažymi, kad tėvų valdžios apribojimo institutas atlieka ne tik nubaudimo, bet ir auklėjamąją, prevencinę funkciją. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principas (CK 3.3 straipsnis) reikalauja, kad teismas ir kitos valstybės institucijos taikytų įstatyme nustatytas vaiko teisių ir interesų apsaugos priemones ne tik tada, kai vaikas mušamas ir žalojamas, bet ir tada, kai tėvai nevykdo savo prigimtinių pareigų. Daug svarbiau yra užkirsti kelią vaiko teisės ir interesus pažeidžiantiems veiksams, nei kovoti su tokių veiksų padariniais. Todėl laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą. Taigi laikinasis tėvų valdžios apribojimas yra būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ta žala jam bus padaryta. Bylą nagrinėję teismai konstatavo, kad atsakovas savo pareigų nevykdo dėl objektyvių priežasčių. Tokie patys argumentai nurodomi ir atsiliepimuose į kasacinį skundą. Teisėjų kolegija pažymi, jog tokie argumentai yra teisiškai nepagrįsti. Tėvų rūpinimasis vaikais, jų auklėjimas yra tėvų prigimtinė pareiga. Todėl šios pareigos nevykdymas negali būti pateisinamas tokiais argumentais, kaip bedarbystė, lėšų neturėjimas, tėvų asmeniniai nesutarimai su vaiko giminaičiais, nuosavo būsto neturėjimas ir pan. Visiškai nepagrįstas yra atsiliepimo teiginys, kad atsakovas materialiai remia savo dukrą, nes jis pavedė ieškovei tvarkyti šeimos pašalpą ir maitintojo netekimo pensiją. Šios sumos yra mokamos ne iš atsakovo lėšų ir gaunamos nepriklausomai nuo atsakovo valios, todėl jų negalima pripažinti atsakovo teikiamu vaiko išlaikymu. Bylos medžiaga leidžia daryti visiškai priešingą išvadą – kad atsakovas, net ir gaudamas pajamų, jokio išlaikymo dukrai neteikė, ką jis pats pripažino teismo posėdyje⁸⁵“.

Tokia dogmatiška teismų sprendimų baigtis, galima teigti, praktiškai nekito. Teismai priimdami sprendimus dėl įvairiomis aplinkybėmis susiklosčiusių situacijų, kuomet iš tėvų (vieno iš tėvų) reikia priteisti ar padidinti jau priteistą vaikų išlaikymą teismai atsižvelgia į būtinus

⁸⁵ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1225/2002,“ žiūrėta 2015 11 20 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/9385>

vaiko poreikius užtikrinančius principus. LAT priimdamas sprendimą civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2009 argumentavo: „<...> analizuodami konkretaus vaiko poreikio turinį ir apimtį teismai turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises, į poreikius būtinoms vaiko vystymosi sąlygoms sudaryti. Taigi turi būti patenkinti vaiko poreikiai maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui. Atkreiptinas teismų dėmesys į tai, kad vaiko materialiniai poreikiai taip pat yra būtini užtikrinant vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį (Vaiko teisių konvencijos 31 straipsnis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 16 straipsnis). Vaikui, atsižvelgiant į jo gebėjimus ir norus, taip pat turi būti sudarytos materialinės sąlygos dalyvauti įvairiuose papildomuose užsiėmimuose, sporto, kultūros renginiuose, lankyti teatrus, koncertus, vaikų atostogų stovyklas, įgyti vaikui reikiamų priemonių jo gabumams lavinti, taip pat žaidimams ir panašiai. Taigi, sprendžiant dėl vaiko išlaikymo dydžio konkrečiu atveju reikia atsižvelgti į protingus vaiko poreikius, kuriuos lemia jo gabumai, polinkiai⁸⁶“.

Dėl tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra priėmęs nutarimą, kuriame pabrėžiama, kad tėvai savo vaikus privalo išlaikyti ne tik iki pilnametystės, t. y. 18 metų amžiaus. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „<...> atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vidurinis išsilavinimas paprastai įgyjamas moksleiviui jau tapus pilnamečiu (18 metų), akivaizdu, kad tėvai turi pareigą materialiai išlaikyti vaiką tol, kol baigsis laikas, per kurį moksleivis, sąžiningai ir pažangiai mokydamasis, gali įgyti vidurinį išsilavinimą, taip pat tokį vidurinį išsilavinimą, kuris gali būti teikiamas kartu su profesiniu. Tokia tėvų pareiga kildinama ne tik iš įstatymų, bet ir iš Konstitucijos nuostatų visumos, *inter alia* iš tėvų ir vaikų ryšių vertingumo konstitucinio įtvirtinimo, atviros, teisingos darnios ir pilietinės visuomenės siekio, valstybės socialinės orientacijos⁸⁷“.

Gediminas Sagatys kritikuoja teismo poziciją dėl CK 3.180 straipsnio 1 dalies taikymo tėvams, kai tėvai negali vaiko išlaikyti dėl objektyvių priežasčių. Pasak Gedimino Sagačio „lingvistiškai aiškinant CK 3.180 straipsnio 1 dalį, „nesirūpinimą vaiku“ galima konstatuoti tik tuo atveju, kada tėvai, turėdami galimybes ir sąlygas atlikti vaikų išlaikymo pareigą, to nedaro sąmoningai arba dėl aplaidumo. Teisinių sankcijų (tėvų valdžios apribojimo) taikymas tėvams, dėl objektyvių priežasčių (ligos, bedarbystės, invalidumo ir panašiai) negalintiems teikti vaikui išlaikymo, gali prieštarauti logikai, kuria vadovavosi įstatymo leidėjas, kadangi tokie tėvai subjektyviai gali norėti rūpintis vaikais ir prisidėti prie to kitomis formomis (auklėdami, prižiūrėdami vaikus it t. t.). <...> tėvų valdžios apribojimo, nesant tėvų kaltės, galimybė

⁸⁶ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2009,“ žiūrėta 2015 11 14 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=140704>

⁸⁷ “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*,” žiūrėta 2015 10 17 per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta554/content>

prieštarauja pačiai šio instituto esmei, įtvirtintai tiek nacionalinėje teisės doktrinoje, tiek ir pačioje LAT jurisprudencijoje <...> tėvų valdžios apribojimo taikymas, nesant nė vienos iš nurodytų aplinkybių (neteisėtos tėvų veikos ir jų kaltės), būtų suderinamas su EŽTK 8 straipsnio reikalavimais⁸⁸.

Atsižvelgiant į pateiktus argumentus, manytina, kad tėvų valdžios apribojimas, kaip prevencinės priemonės ar teisinės sankcijos taikymas tėvams, kurie dėl objektyvių priežasčių nevykdantiems ar netinkamai vykdančioms vaikų išlaikymo pareigas, neturėtų būti taikomas neįsigilinant į objektyvių priežasčių esmę. Anot Gedimino Sagačio „visais atvejais, sprendžiant galimos valstybės intervencijos į vaiko ir tėvų šeimos ryšį klausimą, privalu išsiaiškinti tris esminius faktorius: 1) dėl kokių priežasčių nevykdoma tėvų pareiga išlaikyti vaiką; 2) ar valstybė padarė viską, kad būtų užkirstas kelias toms priežastims atsirasti; 3) ar tėvai, kurių valdžios apribojimo klausimas yra keliamas, tinkamai pasinaudojo valstybės teikiama pagalba⁸⁹“. Taigi, valstybės institucijoms įvertinus visas sąlygas ir nustačius, kad tėvai netinkamai vykdo vaikų išlaikymo pareigą dėl objektyvių priežasčių, neturėtų būti siekiama apriboti tėvų valdžios. Valstybė turėtų nepamiršti ir savo Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje numatytas pareigas. Ir vietoj to, kad siektų išskirti šeimą, turi visomis išgalėmis stiprinti šeimą ir ją paremti, padėti išlipti iš socialinės degradacijos, kad tėvai galėtų kiek įmanoma greičiau, užtikrinti geriausius vaikų interesus.

4.2. Vaiko prievolės išlaikyti tėvus panaikinimas

CK 3.205 straipsnis numato pareigą pilnamečiams vaikams išlaikyti savo tėvus. Įstatyme nurodoma imperatyvi norma, kurios vaikas negali atsisakyti vykdyti ar perleisti kitiems subjektams. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta vaikų pareiga gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. Tačiau vaikų prievolė išlaikyti savo tėvus nėra absoliuti, įstatymo normos išimtis numato CK 3.206 straipsnis.

CK 3.206 straipsnyje nurodoma, kad teismas gali atleisti pilnamečius vaikus nuo pareigos išlaikyti savo nedarbingus tėvus, jeigu nustato, kad tėvai vengė atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams. Taip pat, jei vaikai buvo atskirti nuo savo tėvų nuolatinei dėl pačių tėvų kaltės, tokie tėvai neturi teisės į išlaikymą. Šioje įstatymo normoje įtvirtinta teismo nuožiūros teisė, t. y. teismas priimdamas sprendimą turi teisę, bet ne pareigą atleisti vaikus nuo pareigos išlaikyti savo tėvus. Kiekvienu konkrečiu atveju pilnamečiai vaikai (atsakovai) turi

⁸⁸ Gediminas Sagatys, „Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006) 239-240.

⁸⁹ Ten pat, 242.

įrodyti, kad tėvai vengė juos išlaikyti, netinkamai jais rūpinosi, neužtikrino tinkamų gyvenimo sąlygų, amoraliai elgėsi ir kita.

LAT yra pasisakęs vaikų pareigos išlaikyti savo tėvus klausimu, kad „Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje ir CK 3.162 straipsnyje įtvirtinta vaiko pareiga gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. Šios konstitucinės pareigos turinį sudaro prigimtinė vaikų prievolė pasirūpinti savo tėvais, savo veiksmais jiems visapusiškai padėti, juos paremti, taip pat teikti deramą išlaikymą. Kai asmenys šios pareigos tinkamai savo noru neatlieka, tuomet teisė į išlaikymą ginama teismine tvarka, kiekvienu konkrečiu atveju priteisiant ir išieškant iš pilnamečio vaiko, atsižvelgus į jo turtinę padėtį, tėvams reikalingą išlaikymo dydį, kurio yra nusipelnoma pirmiausia dėl to, kad sulaukęs pilnametystės vaikas yra parengiamas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Šiuo atžvilgiu objektyviai egzistuoja bendražmogiška bei įprasta tapusių pilnamečiais visuomenės narių pareiga teikti išlaikymą tiems asmenims, kurie savo laiku yra tinkamai rūpinęsi savo nepilnamečiais vaikais. Dėl to savo paskirtimi išlaikymo teikimas yra kompensacinio pobūdžio ir tam tikra prasme skirtas atlyginti tėvams už jų suteiktą globą ir rūpestį vaikams. Alimentinė prievolė yra asmeninio pobūdžio, o tai reiškia, kad asmenys yra individualiai atsakingi už išlaikymo teikimą bei negali prievolės perleisti kitiems asmenis⁹⁰“.

Pažymėtina, kad LAT savo praktikoje pabrėžia, kad tėvų išlaikymo prievolė yra kompensacinio pobūdžio. Preziumuojama, kad vaikai sulaukę pilnametystės yra paruošti savarankiškam gyvenimui visuomenėje, kadangi tėvai tinkamai įgyvendino savo pareigas. Atsižvelgiant į tai, kad tėvai rūpinosi, augino, auklėjo ir prižiūrėjo savo vaikus, vaikams esant pilnamečiams ir tėvams nepajėgiant savęs išlaikyti, vaikai turėtų atsilyginti už jų užauginimą ir padėti tėvams turėti orų gyvenimą, senatvę. Tačiau tėvai reikalauja teismo priteisti iš vaikų išlaikymą ir tokiais atvejais, kai ne visiškai tinkamai buvo vykdomos tėvų pareigos turint nepilnamečius vaikus.

Vienoje iš apeliacinio teismo nagrinėtų bylų motina prašė priteisti išlaikymą iš jos pilnamečių vaikų. Ieškovė nuodė, kad yra pensinio amžiaus, neturi jokio turto, nuolatinės gyvenamosios vietos, jos pajamos yra minimalios (ji gauna 324 Lt šalpos pensiją ir 35 Lt našlių pensiją), turi rimtų sveikatos problemų, jai diagnozuotos įvairios ligos dėl kurių ji yra tik iš dalies darbinga. Ieškovė nurodė, kad neturi nuosavo būsto ir neįstengia jo išsinuomoti. Dėl to jai yra reikalinga parama iš pilnamečių vaikų. Ieškovė taip pat teigia, kad atsakovai yra jos vaikai, ji jais tinkamai rūpinosi, prižiūrėjo iki jų pilnametystės. Vaikai gerai mokėsi, baigė 12 klasių ir

⁹⁰ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-886/2003,“ žiūrėta 2015 10 20 per internetą:<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/24542>

įgijo išsilavinimą. Ieškovė pažymi, kad vaikai nevykdo pareigos ja rūpintis, ja visiškai nesidomi ir neteikia jokios paramos⁹¹.

Pirmosios instncijos teisme surinkti įrodymai buvo priešaringi Ieškovės teiginiams neva ji tinkamai rūpinosi vaikais. Teisme buvo pateikti įrodymai, kuriuose teigiama, kad po ieškovės vyro mirties, ieškovė kartu su vaikais negyveno, jų neauklėjo, neišlaikė, nedirbo, girtuokliavo ir nusišalino nuo vaikų. Ieškovės dukra dar būdama moksleivė pradėjo dirbti. Nuomojosi butą, kuriame gyveno kartu su broliu ir seserimi, vyriausioji dukra išlaikė save ir kitus vaikus. Taigi vaikais rūpinosi ne motina, o jos vyriausioji dukra, taip pat vaikų priežiūra rūpinosi ir vaikų teta (mirusio tėvo sesuo). Po kiek laiko ieškovės sūnui buvo įsteigta rūpyba, jo rūpintoja paskirta tėvo sesuo. Dar po kelių metų buvo apribota motinos valdžia ir nepilnametei dukrai skirta globa, ji apgyvendinta SOS vaikų kaime. Teismo pateiktuose įrodymuose matyti, kad ieškovė šešerius metus nesirūpino savo vaikais, nerodė suinteresuotumo susigrąžinti tėvų valdžios. Atsižvelgiant į tai, teismas priėmė sprendimą, kuriuo buvo neterminuotai apribota motinos valdžia jauniausios dukros atžvilgiu⁹². Pirmosios instancijos teismas išnagrinėjęs visus byloje pateiktus įrodymus, priėmė sprendimą atsakyti priteisti išlaikymą ieškovei.

Ieškovė pateikė apeliacinį skundą. Teismas nors ir pripažino, kad byloje esantys įrodymai patvirtina, kad iešovei reikalinga parama, tačiau pažymėjo, kad nagrinėjamo apeliacinio skundo esmė yra ne ieškovės nedarbingumas ar išlaikymo negalimumas, o ieškovės vengimas atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams, kas sudaro pagrindą vaikams atleisti nuo pareigos išlaikyti savo motiną⁹³.

Tiek pirmosios instancijos teismas, tiek apeliacinis teismas neformaliai pažiūrėjo į faktą, kad dėl vienos iš dukrų motinai nebuvo apribota tėvų valdžia, todėl buvo galima preziumuoti, kad viena dukra iki jos pilnametystės buvo tinkamai rūpinamasi, byloje nebuvo pateikta jokių duomenų iš valstybinių institucijų, dėl mergaitės netinkamos priežiūros, tačiau įvertinęs įrodymų visumą teismas priėmė sprendimą, kad motina netinkamai rūpinosi visais savo vaikais ir todėl yra pagrindas atleisti visus vaikus nuo pareigos išlaikyti savo motiną.

Tais pačiais motyvais remdamiesi teismai priiminėjo sprendimus ir kitose bylose. Teismai atsižvelgia ne tik į esamą būtinybę išlaikyti tėvus, paramos reikalingumą, bet ir į tėvų elgesį auginant nepilnamečius vaikus. Daugumoje sprendimų, jei buvo nustatytos aplinkybės, kad pavyzdžiui tėvas nors ir mokėjo išlaikymą vaikams, tačiau daugiau nei metus nebendravo, nerodė suinteresuotumo vaikais, jais nesirūpino, išlaikymą mokėjo ne savanoriškai, o antstoliui

⁹¹ "Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2A-1840-656/2015," žiūrėta 2015 10 27 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1046260>

⁹² Ten pat.

⁹³ Ten pat.

išieškant iš jo darbo užmokesčio ir panašiai, teismas priima sprendimą, kuriuo neįpareigoja vaikų teikti išlaikymą tėvams⁹⁴.

Žinoma, pasitaiko atveju, kai teismas nežvelgia pagrindo priteisti tėvams išlaikymo iš vaikų, todėl, kad vertinama yra ne tik tėvų finansinė padėtis ir būtinybė teikti paramą, bet atsižvelgiama į vaiko finansines galimybes. Jei pilnametis vaikas yra nedarbingas ar išlaiko kitus asmenis, teismas atsižvelgia į žmogiškąjį faktorių ir atsisako iš vaikų priteisti išlaikymą tėvams. Teismai vertina visus byloje surinktus įrodymus ir nesiekiant pabloginti vaikų turinės padėties priima sprendimą. Tėvų piktnaudžiavimas įstatymo suteiktomis teisėmis dažnu atveju pasibaigia atmestu ieškiniu⁹⁵.

Taigi galima priėti prie išvados, kad netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas sukelia tėvams pagrįstas pasekmes, dėl kurių vaikai gali prašyti teismo, kad jie būtų atleisti nuo pareigos prižiūrėti ir išlaikyti savo tėvus. Netinkamas tėvų pareigos įgyvendinimas savo nepilnamečiams vaikams, kai yra nustatoma tėvų kaltė, nesukuria prievolės vaikams rūpintis savo tėvais, kadangi jais nebuvo rūpintasi jų augimo, brendimo ir formavimosi laikotarpiu. Pažymėtina, kad tik egzistuojant subjektyvioms netinkamų pareigų savo nepilnamečiams vaikams vykdymas suponuoja teismo galimybę atleisti vaikus nuo pareigos išlaikyti savo tėvus. Priešingai nei egzistuojant subjektyvioms aplinkybėms, jei tėvų valdžia buvo apribota dėl objektyvių priežasčių, t. y. tėvai sunkiai sirgo, turėjo psichologinių sutrikimų ir kita, tokiu atveju vaikams išlieka pareiga pagal galimybes ir esant būtinybei išlaikyti savo tėvus.

4.3. Vaiko įvaikinimo samprata ir sąlygos

Įvaikinimas yra socialinės motinystės ir tėvystės rūšis. Tai yra ypač reikšmingas institutas, nustatantis teisinę tėvų globos netekusių vaikų perėjimo į kitą šeimą forma. Daugelyje Vakarų valstybių šiandien pripažįstama, kad valstybė yra „bloga motina“, t. y. institucinė vaiko globa, kai likusį be tėvų priežiūros vaiką globoja vastybės (savivaldybės) ar privati globos institucija, nėra pati tinkamiausia be tėvų priežiūros likusių vaikų globos forma⁹⁶.

Teisiškai įvaikinimas suprantamas kaip visuma juridinių faktų, kurių pagrindu įstatymo nustatyta tvarka atsiranda įvaikinimo ir įtėvių tarpusavio teisės ir pareigos, gindžiamos kraujo giminyse, ir atitinkamai baigiasi vaiko ir jo biologinių tėvų tarpusavio teisės ir pareigos.

⁹⁴ „Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-707-357/2015,“ žiūrėta 2015 10 28 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1140936>

⁹⁵ „Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-924-340/2013,“ žiūrėta 2015 10 28 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/701946>

⁹⁶ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 413.

Įvaikinimas, kaip teisės institutas, yra teisės normų, nustatančių įvaikinimo sąlygas ir tvarką sistema⁹⁷.

Įvaikinimo aktualumas nepraranda susidomėjimo tiek socialinėje erdvėje tiek politiniuose diskursuose. Vienareikšmiškai neprieinama prie bendros nuomonės, koks įvaikinimo modelis būtų priimtinausias ir atspindėtų geriausias vaiko interesus. Aišku viena, kad globos namuose vaikų skaičius auga, o vaikams augant jų įsivaikinimo tikimybė mažėja. Atsižvelgiant į Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2014 metų veiklos ataskaitos duomenis matyti, kad į Galimų įvaikinti vaikų apskaitą 2012 m. buvo įrašyti 121 vaikas nuo 0 iki 3 metų amžiaus ir 771 vaikas nuo 10 iki 14 metų, 2013 m. 93 vaikai nuo 0 iki 3 metų amžiaus ir 730 vaikų nuo 10 iki 14 metų, 2014 m. 88 vaikai nuo 0 iki 3 metų amžiaus ir 685 vaikai nuo 10 iki 14 metų⁹⁸.

CK ir teismų praktikoje akcentuojama, kad neterminuotai apribojus tėvų valdžią, vaiką galima įtraukti į galimų įvaikinti vaikų sąrašą. Tačiau pasitaiko situacijų, kuomet tėviams leidžiama įsivaikinti vaiką tėvų valdžią ribojant ir laikinai. „Byloje Johansen prieš Norvegiją netrukus po gimimo pareiškėjos dukterė dėl motinos psichinių problemų buvo perduota į globėjų šeimą, ateityje siekiant mergaitės įvaikinimo. Konkrečioje byloje Teismas konstatavo Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, teigdamas, kad nacionalinės valdžios institucijos neįvykdė savo pozityviosios pareigos suvienyti pareiškėją su dukterimi, nes nebuvo atsižvelgta į svarbius bylai faktus (motinos bendravimas su į globą perduotu vaiku vyko sklandžiai, pareiškėjos gyvenimo būdas pasikeitė į gera, valstybės institucijų nuogastavimai dėl galimo motinos nebendradarbiavimo buvo nepagrįsti). Be kita ko, šioje byloje Teismas laikė, kad svarbu užtikrinti, jog vaiko ryšių su globėjais „užsimezgimo“ procesas nenutrūktų. Teismas atsižvelgė į tai, kad mergaitė (kuri buvo perduota į globą netrukus po jos gimimo ir pusmetį praleido su laikiniais globėjais prieš ją perduodant į ilgalaikę globą) buvo tokios vystymosi stadijos, kada ypač svarbu gyventi saugioje ir emociškai stabilioje aplinkoje. Teismas neturėjo pagrindo abejoti, kad vaiko perdavimas į globėjų namus turėjo geresnes sėkmės perspektyvas, jei šie veiksmai buvo atlikti siekiant ateityje mergaitę įvaikinti. Vis dėlto konkrečiu atveju griežtą biologinės motinos teisių apribojimą Teismas pripažino nesuderinamu su Konvencijos 8 straipsnio reikalavimais“⁹⁹.

⁹⁷ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 413.

⁹⁸ Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos “2014 metų veiklos ataskaita” (Vilnius: 2015-03-18 Nr. 5-2) 80, ”, žiūrėta 2015-11-29 per internetą: http://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2014%20M_%20VEIKLOS%20ATASKAITA%202015-03-18.pdf

⁹⁹ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008,” žiūrėta 2015 11 16 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=86460>

Nacionaliniai teismai siekdami nepažeisti tarptautinių teisės normų, turi išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp vaiko teisės į jo geriausių interesų užtikrinimą, augimą saugioje ir stabilioje aplinkoje bei tėvų teises vėl būti kartu su vaikais, jų bendravimo teisių ir kitų asmenų globoje esančiais vaikais užtikrinimą. Atsivėlgiant į aukščiau aptariamą bylos situaciją, kurioje matoma, kad vaiko ir tėvų ryšiai nėra susiformavę, vaikas nuo kūdikystės gyvena su globėjais, teismas turėtų svarstyti galimybę taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios ribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme nustatytais vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat galimybę atkurti ryšius su šeima. Taigi teismai pažymi, kad nors ir siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus, negali būti paneigiama biologinių tėvų teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku.

Manytina, kad nagrinėjant įvaikinimo bylą yra būtina į ją įtraukti visus asmenis, kuriuos su vaiku sieja EŽTK 8 straipsnyje ginamas šeimos ryšys. Atsižvelgiant į tai, bylą nagrinėjantis teismas neturėtų pasitenkinti formaliais nacionalinių įstatymų reikalavimais ir svarstyti įtrauktinų asmenų sąrašo klausimą atsižvelgdamas į visus *de facto* vaiko ryšius su jį supančiais asmenimis. Pabėžtina, kad įvaikinimo bylose išskirtinė reikšmė gali būti laikomas valstybės veiksmų atitiktis EŽTK reikalavimams garantu¹⁰⁰.

Atsižvelgiant į tai, kad EŽTK taikymo praktika biologinių vaiko tėvų ir įtėvių teisių pusiausvyros klausimu yra nevienareikšmiška. Įvaikinimas valstybės intervencija į biologinių tėvų ir vaiko ryšį. Sprendžiant ar ši intervencija yra pagrįsta, svarbiausia aplinkybe tampa įvaikinamo vaiko ir jo biologinių tėvų santykių kokybinis vertinimas: jų artumas ir pastovumas, trukmė iki sprendimo įvaikinti, įvaikinimą lemiančios priežastys ir kita¹⁰¹.

Vaiko įvaikinimas, tai sudėtingas mechanizmas, kurį sudaro daug faktorių. Vaiko nuomonė sprendžiant įvaikinimo klausimus yra bene svarbiausia. Valentinas Mikelėnas išskiria šešiolika įvaikinimo sąlygų.

Įvaikinimo sąlygomis laikomi įstatymo nustatyti reikalavimai, kurie yra keliami įvaikiui, įtėviams arba tiek įvaikiui, tiek įtėviams. Šie reikalavimai yra imperatyvūs, todėl nesant visų įstatyme nurodytų reikalavimų įvaikinimas yra negalimas¹⁰².

Pirmoji įvaikinimo sąlyga – CK 3.209 straipnio 1 dalyje nurodoma, kad įvaikinimas turi atitikti vaiko interesus. Tai yra pagrindinė įvaikinimo sąlyga, šią sąlygą grindžia CK 3.3 straipnio 1 dalyje nurodytas vaiko teisių ir interesų apsaugos principas.

¹⁰⁰ Gediminas Sagatys "Įvaikinimo teisinio reguliavimo problemos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje," *Jurisprudencija* 2(104) (2008) 26: https://www.google.lt/?gfe_rd=cr&ei=CHtpVp-9B6-r8wer7JOACg&gws_rd=ssl#q=%C4%AEVAIKINIMO+TEISINIO+REGULIAVIMO+PROBLEMOS+EUROPOS+%C5%BDMOGAUS+TEISI%C5%B2+TEISMO+JURISPRUDENCIJOJE

¹⁰¹ Ten pat.

¹⁰² Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 415.

Antroji – įvaikinti gali būti tik tie vaikai, kurie yra įtraukti į galimų įvaikinti vaikų sąrašą. Šios sąlygos išimtį numato CK 3.209 straipsnio 2 dalis. Vaikas neturi būti įtrauktas į galimų įvaikinti vaikų sąrašą tuomet, kai yra įvaikinamas sutuoktinio vaikas ir kai yra įvaikinamas vaikas, kuris jau gyvena įvaikintojo šeimoje.

Trečioji – CK 3.290 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad įvaikinamas vaikas turi būti ne jaunesnis kaip trijų mėnesių. Anot Valentino Mikelėno, šis reikalavimas nustatytas siekiant apsaugoti vaiką pagimdžiusios moters interesus. Pasak teisės teoretiko, pasitaiko atveju, kai vaiką pagimdžiusi moteris dėl psichologinių, materialinių ar kitokių problemų palieka vaiką gydymo įstaigoje. Tačiau po kurio laiko pasikeičia motinos nuomonė ir pradedamos vaiko paieškos¹⁰³.

Ketvirtoji – CK 3.290 straipsnio 4 dalis numato draudimą įsivaikinti savo vaikus, seseris ar brolius, todėl įvaikinamo vaiko ir tėvio (tėvių) neturi sieti artimi giminystės ryšiai. Toks draudimas yra taikomas atsižvelgiant į CK 3.137 straipsnio nuostatas, kurios reglamentuoja vaiko kilmės nustatymo institutą¹⁰⁴.

Penkta – CK 3.290 straipsnio 5 dalis numato pakartotinio įvaikinimo draudimą, kas reiškia, kad tėviai tą patį vaiką gali įsivaikinti tik vieną kartą. Tačiau šioje normoje yra numatyta išimtis tėvio ar įmotės sutuoktiniui, tėvis ar įmotė gali įsivaikinti sutuoktinio ar sutuoktinės įvaikintą vaiką¹⁰⁵.

Šeštoji – CK 3.290 straipsnio 6 dalyje numato draudimą išskirti seseris ir brolius, išskyrus atvejus, kai negalima užtikrinti seserų ir brolių gyvenimo kartu dėl jų sveikatos arba kai dėl įvairių susiklosčiusių aplinkybių jie jau buvo išskirti ir nėra galimybių užtikrinti jų gyvenimo kartu¹⁰⁶.

Septintoji – CK 3.215 straipsnyje nurodoma, kad dešimties metų sulaukęs vaikas gali būti įvaikinamas tik jo rašytiniu sutikimu, duodamu teisme. Pažymėtina, kad įstatyme numatytas amžiaus kriterijus nėra griežtas, kadangi yra išklausomi ir jaunesni nei dešimties metų vaikai, jei jie sugeba išreikšti nuomonę dėl įvaikinimo. Į vaiko nuomonę teismas turi atsižvelgti, jei tai neprieštarauja vaiko interesams¹⁰⁷.

Aštuntoji – CK 3.210 straipsnio 1 dalyje nurodomas galimų tėvių amžius. Įvaikintojais gali būti pilnamečiai abiejų lyčių asmenys iki penkiasdešimties metų. Tačiau įstatymas numato ir išimtį, dėl kurios leidžiama įsivaikinti vaikus asmenims, kurie yra vyresni nei penkiasdešimties metų. Tokiu atveju teismas turi išanalizuoti kiekvieną situaciją individualiai atsižvelgti į vaikui

¹⁰³Ten pat, 416.

¹⁰⁴Ten pat.

¹⁰⁵Ten pat.

¹⁰⁶Ten pat.

¹⁰⁷Ten pat.

suteikiamas gyvenimo sąlygas, vaiko ryšį su įvaikintojais ir vadovautis geriausių vaiko interesų užtikrinimu.

LAT yra konstatavęs, kad „Vyresniems asmenims įvaikinti galima tik išskirtiniais atvejais, o šiuo jokių išskirtinių aplinkybių nėra. Nr. 3 yra 71, o Nr. 3 – 67 metų. Iš byloje pateiktų medicininių dokumentų išrašų matyti, kad jie abu yra senatvės pensininkai, ligoti. Atsižvelgęs į šias aplinkybes, teismas nurodė, kad dėl amžiaus ir sveikatos būklės jie nepajėgtų užauginti vaiko iki pilnametystės bei sudaryti jam ne tik materialines, bet ir psichologines sąlygas deramai bręsti, ir šis įvaikinimas neatitiktų vaiko interesų“¹⁰⁸. Šiuo atveju LAT formaliai pažiūrėjo į kilusią situaciją ir nepaisant to, kad vaikui kyla reali grėsmė netekti bendravimo su artimais giminaičiais – seneliais, priėmė sprendimą, kad su jaunesni asmenys sugebės tinkamiau užtikrinti vaiko geriausius interesus.

Devintoji – CK 3.210 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad teisę įsivaikinti turi tik sutuoktiniais. Tačiau išimtiniais atvejais teismas gali leisti įsivaikinti vaiką nesusituokusiam asmeniui ar vienam iš sutuoktinių. Visais atvejais teismas aiškinasi įsivaikinimo aplinkybes ir siekia, kad vaikas augtų šeimoje.

Dešimtoji–CK 3.210 straipsnio 5 dalyje numatoma, kad teisę įsivaikinti tik tie asmenys, kurie yra įtraukti į norinčių įsivaikinti asmenų apskaitą valstybinėje įvaikinimo institucijoje. Įstatymo normoje nurodoma išimtis, kuri taikoma tik vaiko motinos ar tėvo sutuoktiniui ir vaiko giminaičiams. Šie asmenys gali įsivaikinti vaiką ir nebūdami įtraukti į norinčių įsivaikinti vaiką asmenų apskaitą.

Vienoliktoji – CK 3.210 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įsivaikinti vaiką leidžiama tik tiems asmenims, kurie yra pripažinti kaip tinkamai pasirengę būti tėvais. CK 3.217 straipsnyje nurodoma, kad pasirengimo įsivaikinti patikrinimą atlieka valstybinės įvaikinimo institucijos atestuoti socialiniai darbuotojai¹⁰⁹.

Dvyliktoji - CK 3.210 straipsnio 4 dalyje nurodoma, kad vaiko tėvais negali būti asmenys, kuriems yra teismo pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais, taip pat asmenys, kuriems yra ar buvo apribota tėvų valdžia ar asmenys, kurie yra buvę vaiko globėjais (rūpintojais), jeigu globa ar rūpyba buvo panaikinta dėl jų kaltės.

¹⁰⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-574/2015,“ žiūrėta 2015 11 23 per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1154495>

¹⁰⁹ Tinkamą pasirengimą įvaikinimui reglamentuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2004 m. birželio 18 d. įsakymas Nr. A1-154 „Dėl įvaikintojų pasirengimo įvaikinti vaiką patikrinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės institucijų pateikta išvada gali būti skundžiama bendrosios kompetencijos teismui. Įvaikinimo klausimą sprendžiantis teismas priima galutinę išvadą dėl tinkamų gyvenimo sąlygų suteikimo ir vaiko interesų užtikrinimo ir tinkamumo tapti vaiko tėvais.

Tryliktoji – CK 3.216 straipsnis nurodo, kad vienas sutuoktinis gali įsivaikinti tik turėdamas kito sutuoktinio rašytinį sutikimą, išskyrus atvejus, kai kitas sutuoktinis yra neveiksnius, pripažintas nežinia kur esančiu ar yra nustatytas gyvenimas skyriumi.

Keturioliktoji – CK 3.217 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisę įsivaikinti turi tik tie asmenys, kurių sveikatos būklė leidžia būti tėvais. Asmuo, kuris turi teisės aktuose nurodytų medicininių kontraindikacijų, neturi teisės įsivaikinti¹¹⁰.

Penkioliktoji – CK 3.212 straipsnyje nurodoma, kad įvaikinimas galimas tik rašytiniu vaiko tėvų sutikimu. Tačiau rašytinis tėvų sutikimas yra nereikalingas, CK 3.214 straipsnyje nurodoma, kad galima įvaikinti vaiką be tėvų sutikimo, kai vaiko tėvai yra nežinomi, paskelbti mirusiais, pripažinti neveiksniais ar jiems neterminuotai apribota tėvų valdžia.

Šešioliktoji – CK 3.211 straipsnyje nurodoma, kad įvaikinimas leidžiamas tik tuomet, kai tarp įvaikintojo ir įvaikinamojo yra 18 metų amžiaus skirtumas. Toje pačioje įstatymo normoje nurodoma ir išimtis iš bendrosios taisyklės, teismas amžiaus skirtumą gali sumažinti iki 15 metų, tokiais atvejais, kai įvaikinamas sutuoktinio vaikas ar įvaikis¹¹¹.

Manytina, kad įvaikinimo sąlygos, kurias reglamentuoja CK yra griežtos ir neskatina įsivaikinti. Tačiau atsižvelgiant į įstatyme numatytas išimtis matyti, kad įstatymo leidėjas turėjo intenciją, suteikti asmenims galimybę įsivaikinti nors ir neatitinkant visų nurodytų sąlygų. Problematiškas niuansas dėl galimų įvaikinti vaikų gausos yra tai, kad vaikai esantys valstybinėse institucijose atsisako būti įvaikinti. Tikėtina, kad vaikams nėra tinkamai pateikiama informacija apie jų galimą gyvenimo pagerėjimą, naudą gyvenant šeimoje, o ne valstybinėje institucijoje. Įvaikinimo pasekmės vaikui, manytina, atrodo nehumaniškos, keičiasi vaiko gyvenamoji vieta, galimas vaiko vardo ir pavardės pakeitimas. Į įvaikinimo aspektą reikėtų žiūrėti lanksčiai, nesivadovauti vien tik įstatymo normomis. Valstybinių institucijų darbuotojų indėlis į galimą vaiko įvaikinimą turėtų atsispindėti į mažėjančių vaikų prašymų skaičių nebūti įvaikintiems. EŽTT byloje *Pini and others v. Romania* pasisakydamas apie vaiko interesų svarbą nurodo, kad įvaikinimo reikšmė yra vaiko užtikrinimas šeima, o ne šeimos užtikrinimas vaiku¹¹².

4.4. Tėvų valdžios apribojimo lyginamoji analizė Norvegijoje ir Airijoje

Pastaruoju metu, visuomenės dėmesį kausto įvykiai Norvegijoje. Ne viena Europos valstybė išreiškė susirūpinimą dėl Norvegijos valstybės institucijų itin griežto požiūrio į vaikų gerovės pažeidimus, lydimus tėvų valdžios apribojimu.

¹¹⁰ Sveikatos apsaugos ministerijos 2001 m. liepos 17 įsakyme Nr. 386 nurodomas sąrašas ligų, kuriomis sergant neleidžiama įsivaikinti.

¹¹¹ Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 415-418.

¹¹² (*Pini and others v. Romania*, 2004).

Norvegijoje galiojantis Vaikų gerovės įstatymas (the Child Welfare Act)¹¹³ (paskutinis pakeitimas 1992 m.) yra šiuo metu galiojantis teisės aktas, kuris reguliuoja visas vaikų gerovės institucijas ir jų funkcijas. Vaikų gerovės įstatymo ištakos siekia dar 1896 m. ir yra vienas seniausių tokio pobūdžio teisės aktų pasaulyje. Žemiau pateikiama trumpa santrauka esminių procedūrų bei reguliacinių metodų, susijusių su pranešimais, tyrimu, prevencinėmis priemonėmis, globos nustatymu bei vaiko perkėlimu.

Vaikų ir lygybės ministerija turi bendrinę atsakomybę už vaikų gerovę centrinės valdžios lygiu. Norvegijos Vaikų Direktoratas Jaunimo ir Šeimos reikalams yra atsakingas už institucijų, besirūpinančių vaikų apgyvendinimu reguliavimą penkiuose skirtinguose regionuose. Minėtos institucijos taip pat teikia pagalbą vietinėms valdžios institucijoms atsakingoms už vaikų gerovę, globos skyrimą šeimose ir šeimos pagrindu grįstą veiklą. Apskritis viršininkas (19 apskričių) atlieka monitoringą susijusį su visomis vaikų gerovės veiklomis, audituoja vaikų gerovės apgyvendinimo institucijas ir savivaldas, taip pat užtikrina, kad užduotys, pavestos Vaikų gerovės įstatyme būtų įgyvendinamos tinkamai. Be kita ko, apskritis viršininkas veikia kaip apeliacinė instancija peržiūrai sprendimų, priimtų vietinės valdžios institucijų. Minėtos vietinės valdžios institucijos yra vaikų gerovės tarnybos veikiančios prie savivaldų, kurioms pavesta nagrinėti su vaikų situacija susijusius pranešimus ir šių pranešimų pagrindu imtis veiksmų Vaikų gerovės įstatymo nuostatomis užtikrinti¹¹⁴.

Pažymėtina, kad Norvegijos Vaikų gerovės įstatymas (toliau – Įstatymas) taikomas visiems vaikams gyvenantiems Norvegijoje, nepaisant jų statuso, kilmės ir tautybės. Įstatymas taikomas visiems vaikams esantiems Norvegijoje vienodai. Įstatymo tikslas yra padėti vaikams ir jauniems asmenims turėti saugią vaikystę bei užtikrinti, kad vaikai ir jauni asmenys gyvenantys sąlygomis, galinčiomis daryti žalą jų sveikatai ir vystymuisi, sulauktų pagalbos ir priežiūros tinkamu metu¹¹⁵.

Vaikų gerovės tarnybos privalo kuo skubiau ir ne vėliau kaip per vieną savaitę: iširti kiekvieną gautą pranešimą ir įvertinti ar tam tikru individualiu atveju privaloma pradėti detalesnį tyrimą. Jeigu nustatoma, kad pranešime išdėstytos aplinkybės, remiantis Įstatymu, yra pakankamos tyrimui pradėti, vaikų gerovės tarnybos privalo iširti atvejį: kuo skubiau; tyrimas privalo užtrukti ne ilgiau kaip tris mėnesius (tam tikrais išimtiniais atvejais gali užtrukti ir iki

¹¹³ (The Act relating to Child Welfare Services, 1992),”žiūrėta 2015 11 10 <http://www.ibnlive.com/news/india/full-text-norways-child-welfare-act-440196.html>

¹¹⁴ Council of Europe Family Policy Database “Policies for dealing with family stress and difficulty,” žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹¹⁵ “Child welfare in Norway” *Čekijos Respublikos ambasados Norvegijoje tinklalapis*, sausio 23, 2015, <http://www.noramb.cz/Norsk/ambassaden/Pressemeldinger/Child-welfare-in-Norway-and-the-Michalak-boys/#.VmvzQQp94dV>

šešių mėnesių); išnagrinėti bylas dėl globos nustatymo; išnagrinėti bylas dėl vaiko medicininių tyrimų ir gydymo; kitas bylas¹¹⁶.

Manytina, kad Norvegijos vaiko teisių apsaugos politika ir atitinkamai vaiko teisių tarnybos darbo metodai yra grindžiami socialine teze, teigiančia, kad tik visapusiškai humanizuota vaiko gyvenamoji aplinka gali užtikrinti normalią jo psichinę raidą ir tinkamų socialinių įgūdžių formavimąsi. Aukštas Norvegijos ekonomikos lygis įgalina valstybę vaikų socializacijos programoms skirti pakankamai lėšų. Atsižvelgiant į tai, atsispindi stipri Norvegijos piliečių pareiškiama reikalavai neva dėl būtinų reikalavimų vaiko priežiūrai.¹¹⁷

Remiantis Įstatymu, pranešimus atsakingoms institucijoms dėl vaikų gerovės gali pateikti bet kas, pavyzdžiui: kaimynai, vaiko draugai, vaiko seneliai ar kiti artimieji. Be kita ko, vaikai ir jaunuoliai pagalbos į vaiko gerovės institucijas gali kreiptis patys. Atsakingi valdžios organai, gavę tokius pranešimus, savo iniciatyva privalo (nepaisant slaptumo pareigos) apie tai pranešti savivaldos vaiko gerovės tarnyboms kai yra pakankama priežastis tikėti, kad vaikas: neprižiūrimas ar užgauliojamas namuose; yra veikiamas kitokios rimtos tėvų nepriežiūros; demonstruoja nuolatinius, rimtus elgesio sutrikimus. Valdžios institucijos, galinčios pranešti apie aukščiau minėtus vaiko gerovės pažeidimus, gali būti, pavyzdžiui, mokytojai, vaikų darželio darbuotojai, sveikatos apsaugos atstovai ar policijos pareigūnai. Privatūs asmenys apie vaikų gerovės pažeidimus gali pranešti telefonu, laišku ar prisistatyti į vaikų gerovės institucijas asmeniškai. Be kita ko, privatūs asmenys tam tikrais atvejais gali pateikti pranešimą apie vaikų gerovės pažeidimus anonimiškai, tuo tarpu valdžios institucijų darbuotojai/atstovai negali pateikti pranešimų apie vaiko gerovės pažeidimus anonimiškai, jie tai privalo atlikti raštu pasirašytinai¹¹⁸.

Vaikų gerovės tarnybos esant artimiausiai galimybei ir ne vėliau kaip per savaitę privalo iširti kiekvieną gautą pranešimą ir nustatyti ar kiekvienu individualiu atveju pranešimą reikia detaliai iširti. Jeigu nustatoma, kad remiantis Įstatymu ir pranešime išdėstytomis aplinkybėmis tyrimą pradėti yra pakankamai sviri priežastis, vaikų gerovės tarnybos privalo iširti atvejį: kuo skubiau; tyrimas negali trukti ilgiau nei tris mėnesius (tam tikrais išimtiniais atvejais gali trukti iki šešių mėnesių); tėvai ar asmenys, su kuriais vaikas gyvena negali prieštarauti tyrimui, įskaitant ir apsilankymams namuose. Tolimesnis tyrimas gali susidėti iš vaiko mokytojų, sveikatos apsaugos atstovų ar kitų su byla susijusių asmenų, galinčių pateikti vertingos

¹¹⁶ Council of Europe Family Policy Database “Policies for dealing with family stress and difficulty,” žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹¹⁷ Pro Patria, “Lietuvos intelektualų ir NVO kreipimasis dėl Lietuvos piliečių teisių gynimo užsienyje ir vaiko teisių apsaugos,” žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.propatria.lt/2015/02/lietuvos-intelektualu-ir-nvo.html>

¹¹⁸ Council of Europe Family Policy Database “Policies for dealing with family stress and difficulty,” žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

informacijos, apklausos. Vaikų gerovės tarnybos įgaliotos atlikti tyrimą kartu su tėvais ar su tėvų sutikimu ir visais atvejais kai tai įmanoma bendradarbiaujant su kitais viešosios valdžios ir administracijos departamentais/sektoriais visuose lygiuose, kad būtų imtasi visų priemonių, įgyvendinančių geriausius vaiko interesus¹¹⁹.

Pažymėtina, kad Norvegijos socialinė praktika dėl vaikų priežiūros, auklėjimo bei teisių srityje kvestionuotina dėl pernelyg didelių galių suteikimo valstybės institucijoms sprendžiant šeimas išstinkančias krizes ir nulemiant vaikų padėtį bei užtikrinant jų teises tokiomis aplinkybėmis. Pripažintos psichologijos ir sociologijos tyrimų išvados leidžia teigti, kad tarnybos negali geriau įsijausti į vaiko emocinę būklę nei tėvai, kurie gyvenimo skausmus ir rūpesčius išgyvena kartu su vaiku. Atsižvelgiant į tai manytina, kad Norvegijos vaiko teisių apsaugos tarnybos, taikydamos netgi formaliai teisėtas sankcijas tėvams, gali ne tik padėti vaikui, bet ir jam pakenkti¹²⁰.

Taigi, matyti, kad Norvegijoje didžiausias dėmesys skiriamas vaiko apsaugai, bet valstybės institucijos nerodo didelio suinteresuotumo išsaugoti šeimą. Norvegijoje svarbiausia vaiko interesai, o ne šeimos. Tokia praktika neturėtų būti skatinama ir siūloma kitoms valstybėms kaip pavyzdinė sistema reglamentuojant vaikų gerovės politiką, tačiau remiantis būtent Norvegijos teisiniu reguliavimu siūloma pertvarkyti VTAPI Lietuvoje.

Visiškai priešingas vaikų interesų apsaugos modelis yra taikomas Airijoje, kur santuokiniai tėvai, įsitraukę į ginčus, susijusius su jų atsakomybe prieš vaikus, yra atleidžiami nuo pareigų savo vaikams tik išimtiniais atvejais ar dėl kitų "įtikinamų priežasčių". Ši tėvų išimtinė teisė išplaukia iš Airijos Vaikų Priežiūros Įstatymo (Irish Child Care Act)¹²¹ 3 (2)(b) straipsnio, kuriame nurodoma, kad sveikatos taryba, atsakinga už vaikų gerovės skatinimą savo veiklos ribose, privalo atsižvelgti "į tėvų teises ir pareigas, suteikiamas Konstitucijos ar kitų įstatymų".

Airijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas priimtas dauguma balsų byloje "*North Western Health Board v. H. W. and C. W. 77*" įtvirtino precedentą, nustatantį labai aukštą barjerą, nuo kurio santuokiniai tėvai yra atleidžiami nuo pareigų nukreiptų į jų vaikus. Šioje byloje teisėjas *Denham J.* įvedė būtinų kriterijų testą, nustatantį valdžios galimybę kištis į šeimos santykius ir tėvų valdžią: "Klausimas yra ar atsakovai, įgyvendindami savo atsakomybę ir pareigas nukreiptas į P. (vaikas, dėl kurio buvo iškelta ir nagrinėjama byla), vadovaujantis Konstitucijos 41 straipsniu, neįvykdė savo pareigų, dėl ko vaiko konstitucinės teisės (įskaitant ir teisę į gyvenimą ir kūno vientisumą) buvo (ar tikėtina galėjo būti) pažeistos. Analizuojant tai, P

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Pro Patria, "Lietuvos intelektualų ir NVO kreipimasis dėl Lietuvos piliečių teisių gynimo užsienyje ir vaiko teisių apsaugos," žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.propatria.lt/2015/02/lietuvos-intelektualu-ir-nvo.html>

¹²¹ "Child Care Act, 1991" žiūrėta 2015 11 11, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1991/act/17/enacted/en/html>

teisės į šeimą bei teisės šeimoje taip pat yra reikšmingos. Sprendžiant šį klausimą reikia įvertinti ar Valstybė (nepaisant to ar tai sveikatos taryba ar kita valstybės institucija) kaip bendro visuomenės gėrio sergėtoja, turėtų atitinkamomis priemonėmis stengtis remti tėvus, kad užtikrintų, jog vaiko gerovei suteikiama pirminė svarba, bet tuo pačiu visada tinkamai atsižvelgti į natūralias ir neatimamas vaiko teises, įskaitant ir jo teises į šeimą bei teises šeimoje. <...> Taigi, yra tik išimtiniai atvejai, kuomet teismai gali kištis į šeimos privatų gyvenimą, kad apgintų vaiką reabilituodami vaiko konstitucines teises. Teismai įsikiš į privatų šeimos gyvenimą ir priims įsakymą prieštaraujantį tėvų sprendimams tik kraštutiniais atvejais. Tokių aplinkybių pavyzdžiu gali būti vaiko sveikatos būklė, esant medicininės ar chirurginės intervencijos būtinybei, kuomet kykla neišvengiama grėsmė gyvybei ar rimtai traumai.¹²²

Verta pažymėti ir teisėjo *Hardigan J.* nuomonę išdėstyta anksčiau minėtoje byloje "*North Western Health Board v. H.W. and C.W.*77": "Remiantis Konstitucijos 42.5 straipsniu, valstybė, tam tikrais išimtiniais atvejais, gali tapti papildomais tėvais, kuomet tikrieji tėvai dėl fizinių ar moralinių priežasčių, negali ar nenori įgyvendinti savo pareigų nukreiptų į vaiką. Tačiau tai nereiškia, kad valstybė, kaip viešasis juridinis asmuo įgyja bendrines "tėvų pareigas", kadangi šios pareigos, tam tikra apimtimi, gali pasireikšti tik tuomet, kai siekiama ištaisyti tikrųjų tėvų pažeidimus." Teisėjas *Murphy J.* išreiškė tolimesnį požiūrį: "Mano nuomone, papildomi valstybės įgaliojimai ir valstybės sprendimų privalomumas susijęs su vaikų gerovės užtikrinimu atsiranda tik tada, kai tėvų elgesys ar bendrosios aplinkybės suponuoja absoliutų tėvų valdžios atsisakymą ar neigimą. Arba alternatyviai, tėvų sprendimai vaiko atžvilgiu gali būti tokie neracionalūs ir pragaištingi, kad poreikis tiesioginei valstybės intervencijai gali tapti tokiau pat neišvengiamu ir reikalingu kaip reikalingas tėvų atsidavimas vaikams ir jų priežiūra"¹²³

Nors Airijos Konstitucijos 41 ir 42 straipsnių aiškinimas lėmė platų tėvų valdžios aiškinimą ir nustatė labai aukštą slenkstį galimai valstybės intervencijai į santuokinės šeimos gyvenimą, jokių panašių kliūčių neiškyla nesantuokinėse šeimose, kuriose geriausi vaiko interesai yra aukščiau visų kitų klausimų.

Priešingai nei Airijoje, kuri orientuota į šeimos gerovę, Norvegijoje tik užsimenama apie šeimos išsaugojimą. Svarbu paminėti ir tai, kad sprendimą dėl tėvų valdžios apribojimo Norvegijoje priima net ne teismas, o valstybės institucija - Apskrities Socialinės Gerovės Valdyba.

Nors tarptautiniuose santykiuose vaikų gerovės klausimus Norvegija grindžia daugiašaliais susitarimais ir yra ratifikavusi daugelį aktualių sutarčių, dauguma valstybių reiškia

¹²² Council of Europe Family Policy Database "Policies for dealing with family stress and difficulty," žiūrėta 2015
11 28 per internetą:
http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹²³ Ten pat.

susirūpinimą, kuomet vaikų (kilusių iš atitinkamos užsienio valstybės) paėmimas nėra sankcionuotas teismo sprendimo¹²⁴. Viena esminių priežasčių, dėl kurios tokius itin reikšmingus sprendimus gali priimti ne teisminė valdžia, galėtų būti aplinkybė, kad Norvegija nėra prisijungusi prie 1996 m. Hagos Konvenciją dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje¹²⁵. Vis dėlto, Norvegija yra 1996 m. Hagos Konvencijos ratifikavimo procese, todėl yra vilčių, kad ją ratifikavus, sprendimai dėl tėvų valdžios apribojimo bus nuosaikesni, o vaikų gerovės tarnybos kur kas artimiau bendradarbiaus su užsienio valstybėmis dėl bylų, kuriose sprendžiami vaikų paėmimo klausimai su tarptautiniu elementu¹²⁶.

Norvegija pateikdama ataskaitą Europos Tarybai dėl valstybės politikos susijusios su šeimose iškylančiais sunkumais, nurodo, kad vaikų gerovės institucijos privalo bendradarbiauti su savanoriškomis organizacijomis, kurios dirba su vaikais ir jaunimu. Vaikų gerovės tarnybos privalo pateikti savo išvadas dėl vaikų gerovės situacijos, preliminariai, po trijų mėnesių maksimalaus tyrimo periodo. Pateikta išvada gali lemti, kad tolimesnių veiksmų nebus imtasi arba, gali būti imtasi priemonių, kurios padės vaikui ir šeimai (pavyzdžiai): suteikiant asmeninį konsultantą, kuris teikia informacinę paramą; suteikiant vaikui vietą dienos priežiūros centre (pavyzdžiui darželyje) ar suteikiant papildomą pagalbą namuose; pasiūlant jaunuoliui specifinius mokymus ar darbo vietą; suteikiant vaiko pagalbą vaiko globai finansine parama; suteikiant priemones, kuriomis būtų skatinami užsiėmimai vaiko laisvalaikiu; paskiriant prižiūrėtoją, kuris turėtų rūpintis vaiko gerovės įgyvendinimu namuose; suteikiant vietą vaikui ir tėvams centre; suteikiant vaikui vietą šeimynoje užsiimančioje vaikų globa ar kitoje institucijoje (savanorišką apgyvendinimą ne namuose)¹²⁷.

Kai atitinkamos pagalbos priemonės yra nustatytos, vaikų gerovės institucijos privalo nustatyti laikiną planą, šioms priemonėms (ir nustatytam vaiko gerovės planui) įgyvendinti. Vaikų gerovės institucijos taip pat privalo sekti vaikų gerovės plano įgyvendinimo progresą ir įvertinti ar nustatytos priemonės yra tinkamos ar vis tik reikėtų parinkti naujas priemones (sudaryti naują planą)¹²⁸.

Vaikų globa gali būti nustatyta:

¹²⁴ "Child welfare in Norway" *Čekijos Respublikos ambasados Norvegijoje tinklalapis*, sausio 23, 2015, <http://www.noramb.cz/Norsk/ambassaden/Pressemeldinger/Child-welfare-in-Norway-and-the-Michalak-boys/#.VmvzQOp94dV>

¹²⁵ (Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, 1996)

¹²⁶ "Child welfare in Norway" *Čekijos Respublikos ambasados Norvegijoje tinklalapis*, sausio 23, 2015, <http://www.noramb.cz/Norsk/ambassaden/Pressemeldinger/Child-welfare-in-Norway-and-the-Michalak-boys/#.VmvzQOp94dV>

¹²⁷ Council of Europe Family Policy Database "Policies for dealing with family stress and difficulty," žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹²⁸ Ten pat.

A. Jeigu nustatomi rimti kasdienės globos trūkumai arba rimti asmeninio bendravimo ir vaiko saugumo trūkumai, reikalingi tam tikro amžiaus vaiko vystymuisi;

B. Jei tėvai nesugeba užtikrinti privalomos priežiūros, gydymo ar auklėjimo sergančiam, neįgaliam ar specialiųjų poreikių turinčiam vaikui;

C. Jeigu vaikas yra neprižiūrimas ar veikiamas kitokių rimtų piktnaudžiavimo tėvų valdžia priešasčių (užgauliojimo) namuose;

D. Jeigu yra didelė tikimybė, kad vaiko sveikatai ar vystymuisi bus daroma didelė žala, kadangi vaiko tėvai neturi reikiamų sugebėjimų/įgūdžių priimti adekvačios atsakomybės už savo vaiką.

Vaiko globa, remiantis punktais A, B ir C gali būti nustatyta tik tais atvejais, kai to reikalauja dabartinė vaiko situacija. Tai reiškia, kad vaiko globa negali būti nustatyta tais atvejais, kai tinkamos vaikui sąlygos gali būti sukuriamos/pasiekiamos įgyvendinant laikinas pagalbos vaikui priemones. Tuo tarpu remiantis punkte D, kalbama ne apie esamą vaiko situaciją, bet apie vaiko sveikatos ir vystymosi prognozę esant tam tikroms aplinkybėms ateityje¹²⁹.

Vaikų gerovės tarnybos ne visais atvejais gali nuspręsti kokių veiksmų turi būti imtasi. Tam tikri atvejai, kaip antai susiję su vaiko globa, privalo būti patvirtinami Apskritis Socialinės Gerovės Valdybos. Valdyba savo ruožtu privalo nuspręsti: ar tam tikros vaiko gerovės priemonės, pavyzdžiui, prižiūrėtojo, užtikrinančio vaiko gerovės įgyvendinimą vaiko namuose yra būtinos; patvirtinti atvejus susijusius su vaiko medicininės apžiūros ir gydymo paskyrimu; patikrinti bylas susijusias su vaiko globos nustatymu¹³⁰.

Vaikas ar jaunuolis, gali būti perkeliamas į šeimą globai ar kitą nuolatinės globos instituciją gydymo, mokymo ar priežiūros tikslais tik tuo atveju, jei minėtos institucijos (ar šeimos) yra patvirtintos regioninės vaiko gerovės užtikrinimo valdžios įstaigos (Vaiko, Jaunimo ir Šeimos Direktorato)¹³¹.

Norvegijoje, bendrinė vaiko globos politika yra ta, kad vaikas, kuris buvo paimtas iš savo tėvų, kai tai įmanoma, turi būti perduotas globai šeimoje (globėjams). Dar vienas principas išplaukiantis iš anksčiau minėtos politikos yra tas, kad vaiko gerovės institucijos, visų pirma, turi mėginti rasti tinkamus globėjus vaikui jo šeimos/giminės sferoje, t. y. nustatyti globą pavyzdžiui vaiko seneliams, tetai ar dėdei. Kuomet nustatoma, kad vaiko tėvai yra pasirengę/gali suteikti savo vaikui (vaikams) tinkamą priežiūrą, Apskritis Socialinės Gerovės Valdyba gali panaikinti savo sprendimą paskirti vaiko globą su globėjais. Nepaisant to, vaiko globos panaikinimas

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ (The Act relating to Child Welfare Services, 1992), žiūrėta 2015 11 10 <http://www.ibnlive.com/news/india/full-text-norways-child-welfare-act-440196.html>

negalimas, jei remiantis bendrinio vertinimu nustatoma, kad vaikas yra stipriai prisirišęs prie žmonių ir aplinkos, kurioje jis gyveno jį paėmus iš tėvų ir toks vaiko globos panaikinimas (grąžinimas tėvams) galėtų sukelti rimtų neigiamų padarinių. Be kita ko, vaiko globėjai taip pat turi teisę pateikti savo nuomonę prieš vaiko globos panaikinimą¹³².

Auksčiau pateikta informacija tik patvirtina faktą, kad vaiko interesų užtikrinimas Norvegijoje nukreiptas išskirtinai tik į vaiką, kadangi Įstatyme nesama jokių nuorodų į šeimos, kaip pagrindinio geriausių vaiko interesų įgyvendinimo (*de jure*) subjektą. Dar daugiau, susidaro įspūdis, kad kartą atėmus vaiką iš šeimos, jo sugrąžinimas pas tėvus tampa vis komplikuočiau, kadangi nesant politikos, įtvirtinančios, kad geriausius vaiko interesus atstovauja jo tėvai bei tai, kad bėgant laikui vaikas natūraliai vis labiau prisiriša prie savo naujosios gyvenamosios aplinkos (ir galimai globėjų), vaiko grąžinimas tėvams (nepaisant to, kad priežastys dėl kurių vaikas buvo paimtas galimai yra pranykusios) traktuotinas labiau kaip išimtis iš sisteminės taisyklės.

Priešingai nei Norvegija, Airija visomis išgalėmis stengiasi išsaugoti ir atkurti šeimą. Airija tik išimtiniais atvejais taiko tėvų valdžios apribojimą. Tačiau suprasdami, kad jokioje institucijoje ar svetimoje šeimoje gyvenančiam vaikui nebūs užtikrini jo geriausi interesai. Airija net numato išimčių tėvams bendrauti su vaiku, net kai buvo nustatyti smurto atvejai¹³³.

Nepaisant to, kuomet nagrinėjamas smurto šeimoje klausimas, tėvų valdžia Airijos teismų bus vertinama daugiau per vaiko interesų prizmę, teisę į gyvenimą šeimoje paliekant nuošalyje. Galimybė susitikti su vaiku tais atvejais kai buvo smurtaujama šeimoje, išaukia visiškai skirtingą požiūrį nei tais atvejais, kai smurto šeimoje atvejai nebuvo fiksuoti. Net ir tais atvejais, kai vieno iš tėvų smurtiniai veiksmai yra nukreipti prieš kitą iš tėvų, rizika patirti smurtą ir vaikui yra detaliam įvertinamam prieš priimant sprendimą leidžiantį, nustatantį ar uždraudžiantį vaiko globą ar galimybę su vaiku susitikti. Šiuo atveju taip pat daroma išimtis iš bendrinės taisyklės, numatančios, kad leidimas tėvams (ar vienam iš tėvų, kurio valdžia apribota) susitikti su vaiku tenkina geriausius vaiko interesus. Tokiais atvejais pirminis klausimas, į kurį siekia atsakyti Airijos teismai yra ar vaikas turi būti apsaugotas¹³⁴.

1964 m. Airijos Kūdikių globos įstatymo (The Guardianship of Infants Act¹³⁵) 11 straipsnis įgalina kiekvieną asmenį globojantį vaiką kreiptis į teismą prašant įsakymo, susijusio su bet kokiais vaiko interesų klausimais. Visi globos ar susitikimų prašymų sprendimai yra laikomi "tarpiniais" pagal savo pobūdį. Todėl bet koks sprendimas niekada nėra galutinis,

¹³² Council of Europe Family Policy Database "Policies for dealing with family stress and difficulty," žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Ten pat.

¹³⁵ (The Guardianship of Infants Act, 1964,) žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1964/act/7/enacted/en/html>

veikiau priešingai, atviras pokyčiams jei tai būtų privaloma vaiko gerovei įgyvendinti. Pirminis sprendimas gali būti pakeičiamas, jei to reikalauja pakitusi situacija ar naujos aplinkybės. Iš tiesų, Įstatymo 12 straipsnis numato galimybę teismui keisti ar panaikinti globą bei susitikimo su vaiku taisykles jei to reikalauja geriausi vaiko interesai. *Denham J.* pabrėždama kintančias aplinkybes dėl tėvų valdžios apribojimo byloje *C. v. B.* 82 pažymėjo, kad: "sprendimas, kuriuo apribojama tėvų valdžia ir paskiriama vaiko globa, ypatingai kūdikio, <...> niekada nėra galutinis, kadangi šis sprendimas vystosi kartu su vaiku ir dėl to, besikeičiant laikams, išlaiko fundamentalią vaikų gerovės koncepciją"¹³⁶.

Apibendrinant galima prieiti prie išvados, kad Norvegijoje pernelyg formaliai priimami sprendimai dėl tėvų valdžios apribojimo. Manytina, kad valstybės institucijoms suteikti nepagrįstai dideli įgaliojimai, atsižvelgiant į tai, kad Norvegijoje nėra būtinas teismo sprendimas sprendžiant tėvų valdžios apribojimo klausimus. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad Lietuva neturėtų sekti Norvegijos pavydžiu ir siūlomi VTAPI pakeitimai, kurie labai panašūs į Norvegijos teisinį reguliavimą neturėtų būti priimami. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek Norvegija, tiek Airija yra finansiškai labai stiprios valstybės, jų skiriamos lėšos vaikų priežiūros institucijoms yra kelias dešimtis kartų didesnės nei Lietuvoje. Pavyzdžiui Norvegijoje vidutinė socialinio darbuotojo alga siekia 50 000 EUR¹³⁷, Airijoje – 37 511 EUR¹³⁸, o tuo tarpu Lietuvoje vos 6500 EUR¹³⁹ per metus. Atsižvelgiant į pateiktus darbo užmokesčio dydžius manytina, kad Lietuva turėtų didesnę dėmesį skirti darbuotojų motyvavimui, darbo užmokesčio didinimui, darbuotojų apmokymui. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Lietuvoje galiojančiame teisiniame reglamentavime nepastebima pažeidimų dėl atitikimų EŽTK, tačiau kyla problemų teisės normų įgyvendinime. Taigi Lietuvos teisinis reglamentavimas, kuriuo siekiama užtikrinti šeimos interesus nesukelia pastebimų problemų, tačiau dėl trūkstamo finansavimo, darbuotojų trūkumo ar darbuotojų žinių stokos nėra tinkamai įgyvendinamos įstatymo normos ir užtikrinama tinkama vaikų ir šeimos interesų apsauga.

¹³⁶ Council of Europe Family Policy Database, "Policies for dealing with family stress and difficulty," žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

¹³⁷ Salarygenius.com, "Family Social Worker Salary in Norway," žiūrėta 2015 11 25, <http://salarygenius.com/me/norway/salary/family-social-worker-salary?p=1>

¹³⁸ Payscale.com, "Social Worker Salary," žiūrėta 2015 11 25, http://www.payscale.com/research/IE/Job=Social_Worker/Salary

¹³⁹ Lietuvos statistikos departamentas, "Darbo užmokestis šalyje," žiūrėta 2015 11 25, <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=3218857>

IŠVADOS

1. Tyrimo metu nustatyta, kad ginamasis teiginys „Mechanizmas turintis užtikrinti tinkamą vaikų ir tėvų teisių apsaugą yra neįgyvendintas, nacionaliniai teismai per siaurai taiko tėvų valdžios apribojimą reglamentuojančias teisės normas, o valstybės institucijų neveikimas, neužtikrina geriausių vaiko interesų“ patvirtintas iš dalies.

2. Pastebima tendencija, kad norint užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, valstybės institucijos privalo stebėti ar tėvai tinkamai atlieka savo teises ir pareigas ir esant bent menkiausiai abejonei dėl vaikų saugumo - įsikišti į privatų šeimos gyvenimą. Valstybės intervencija yra neišvengiama siekiant apginti ir užtikrinti saugią ir pilnavertišką gyvenimo aplinką vaikams, tačiau tai pažeidžia kitą labai jautrų šeimos gyvenimo elementą – šeimos autonomiją. Šeimos autonomijos principo pažeidimas galimas tik išimtiniais atvejais: egzistuojant objektyvioms aplinkybėms (tėvų mirtis, tėvų pripažinimas neveiksniais, skyrybos); ar subjektyvioms aplinkybėms (amoralus tėvų pareigų vykdymas, piktnaudžiavimas tėvų valdžia, smurtas, nepriežiūra).

3. Valstybės institucijos siekia atskleisti, kas geriausiai galėtų užtikrinti vaiko interesus. Teismai atsižvelgia į tai, ar tėvai buvo pakankamai įtraukti į sprendimų priėmimo procesą ir ar vaikas buvo tinkamai išklaustas, t. y. ar valstybės institucijos prieš kreipiantis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo visomis išgalėmis stengėsi padėti šeimai, kad būtų galima išvengti neigiamų padarinių. Tėvų valdžios apribojimas yra ne tik bausmė tėvams, bet imantis šių kraštutinių priemonių, padaroma ir didelė žala vaikams, jų tolimesniam vystymuisi. Teisinė bazė atstovauti vaikų interesus sukurta, tačiau esminių problemų iškyla šias nuostatas taikant ir įgyvendinant.

4. Amoralus tėvų valdžios demonstravimas prieš vaiką turi būti pripažintas kaip piktnaudžiavimas tėvų valdžia. Jokio pobūdžio smurto panaudojimas – psichologinis ar fizinis – neturi būti pateisinamas. Smurtas nėra tinkama priemonė vaikų auklėjimui. Valstybės institucijos, mokymo įstaigos, vos pastebėjusios apie vaiko elgesio pokyčius, turėtų iš karto reaguoti ir jokių būdu nepateisinti psichologinių ar fizinių bausmių taikymo auklėjimo tikslais.

5. Nacionaliniai teismai vadovaudamiesi EŽTT jurisprudencija ir priimdami sprendimus dėl tėvų ir vaikų atskyrimo, pripažįsta, kad tėvų ir vaikų buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis. Tačiau mechanizmas, privalantis užtikrinti efektyviausią problemos sprendimo būdą, siekiant sugrąžinti vaiką į šeimą, lieka neįgyvendintas. Valstybės institucijos privalo skubiai ir veiksmingai reaguoti į atitinkamo pobūdžio informaciją apie galimą netinkamą tėvų pareigų vykdymą, kad būtų apsaugoti vaiko interesai ir suteikiama visa informacija ir būtina pagalba tėvams, siekiant, kad vaikas kuo greičiau galėtų grįžti į šeimą.

6. Siekiant išvengti laikino tėvų valdžios apribojimo pakeitimo į neterminuotą, tėvai privalo rodyti maksimalias pastangas, kad vaikai galėtų sugrįžti į šeimą. Atsižvelgiant į tai, turėtų būti stiprinamas valstybės institucijų indėlis siekiant sugrąžinti vaiką į šeimą bei, kai tai įmanoma, nustatomas trumpesnis terminas tėvams pasitaisyti, kadangi dažnas vaiko aplinkos keitimas gali padaryti nepataisomą žalą tolimesniame vystymuisi.

7. Valstybės institucijos, įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios didesnę dėmesį turėtų skirti ne įstatymų pakeitimams, o esamų teisės normų įgyvendinimui. Kritikuotina įstatymų leidžiamosios valdžios pozicija dėl siūlomų VTAPI normų pakeitimo. Esminis siūlomo įstatymo pakeitimo aspektas yra tas, kad valstybės institucijos be teismo sprendimo galėtų priimti sprendimą dėl tėvų valdžios apribojimo. Manytina, kad įstatymų leidėjas rėmėsi Norvegijoje taikomu įstatymo modeliu, kuris yra daugelio valstybių kritikuojamas. EŽTT Norvegija pralaimi didelį skaičių bylų susijusių su vaiko atskyrimu nuo šeimos ir netinkamos vaiko globos skyrimo. Nors Norvegijoje formaliai įtvirtinta nuostata, kuria remiantis vaiko globa turėtų būti skiriama artimiems vaiko aplinkos žmonėms (seneliams, dėdėms tetoms), tačiau ši nuostata yra „popierinė“ ir praktikoje taikoma retai.

8. Valstybės institucijoms įvertinus visas sąlygas ir nustačius, kad tėvai netinkamai vykdo vaikų išlaikymo pareigą dėl objektyvių priežasčių, neturėtų būti siekiama apriboti tėvų valdžią. Valstybė turi prisiimti Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje numatytas pareigas, t. y. globoti šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose ir įstatymo nustatyta tvarka teikti joms paramą. Tai gi nesutiktina su teismų praktikoje nusistovėjusia nuostata, kad vaiko išlaikymas iš pajamų gaunamų pašalpos forma nėra tinkamas, kadangi šios lėšos gaunamos ne dėl tėvų ekonominės veiklos, o nepriklausomai nuo jų valios.

9. Konstitucinė prievolė išlaikyti savo tėvus nėra absoliuti. Tėvų savalaikių pareigų nevykdymas sukelia realias teises pasekmes. Teismas vadovaudamasis CK nuostatomis bei jam suteikta teise, bet ne pareiga, gali priimti sprendimą, kuriuo bus atsisakoma teikti tėvams išlaikymą. Išlaikymo tėvams teikimas yra kompensacinio pobūdžio ir skirtas atsilyginti tėvams už jų suteiktą globą ir rūpestį iki nepilnametystės.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Mikelėnas, Valentinas et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, trečioji knyga, šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002.
2. Mikelėnas, Valentinas. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009.
3. Sagatys, Gediminas et al. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
4. Mikėlienienė, Dalia ir Valentinas Mikelėnas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
5. Nekrošius, Ipolitas, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 2007.
6. Meškauskaitė, Liudvika. *Teisė į privatų gyvenimą*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2015.
7. Huntington, Clare. *Failure to Flourish how law undermines family relationships*. New York: Oxford university press, 2014.
8. Wardle, Lynn Dennis and Laurence C. Nolan. *Family law in the USA*. The Netherlands: Kluwer Law International BV, 2011. <https://books.google.lt/books?id=XVquR8HLcycC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Laurence+C.+Nolan%22&hl=en&sa=X&ved=0CB4Q6AEwAGoVChMI0ZOLqendyAIVgYUsCh1jngd7#v=onepage&q&f=false>
9. Tamošiūnienė, Egidija et al. *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
10. Sagatys, Gediminas. “Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.” *Jurisprudencija* 41(33) (2003) 25-38. https://www.mruni.eu/upload/iblock/8fa/003_sagatys.pdf
11. Sagatys, Gediminas. “Įvaikinimo teisinio reguliavimo problemos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.” *Jurisprudencija* 2(104) (2008) 18-27: https://www.google.lt/?gfe_rd=cr&ei=CHtpVp-9B6-r8wer7JOACg&gws_rd=ssl#q=%C4%AEVAIKINIMO+TEISINIO+REGULIAVIMO+PROBLEMOS+EUROPOS+%C5%BDMOGAUS+TEISI%C5%B2+TEISMO+JURISPRUDENCIJOJE
12. Mikelėnas, Valentinas. “Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos.” *Justitia*, 1(1) (1996): 10.

13. Sagatys, Gediminas. "Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje." Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006.

14. Grinevičiūtė, Kristina. "Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas." *Socialinių mokslų studijos*, 3(2) (2011): 721-736.

15. Council of Europe. *Fizinių bausmių vaikams draudimas klausimai ir atsakymai*. Strasbourg: Council of Europe, 2008. <https://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/pdf/LithuanianQuestionAnswers.pdf>

Internetinės svetainės:

16. Žiobienė, Edita. "Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004 – 2008 metais." Žiūrėta 2015 11 18 per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/OCCOSZW.PDF>

17. Vaikų išlaikymo fondo administracijos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos "Veiklos ataskaita." Žiūrėta 2011 10 29 per internetą: http://www.vif.lt/VIFA/FAILAI_I/2013M_VI.PDF

18. Valstybinės vaiko teisių apaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos "2014 metų veiklos ataskaita" (Vilnius: 2015-03-18 Nr. 5-2) 80." Žiūrėta 2015 11 29 per internetą: <http://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2014%20M%20VEIKLOS%20ATASKAITA%202015-03-18.pdf>

19. Council of Europe Family Policy Database. "Policies for dealing with family stress and difficulty." Žiūrėta 2015 11 28 per internetą: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/5_2_ii%20Removing%20parental%20authority.pdf

20. Pro Patria. "Lietuvos intelektualų ir NVO kreipimasis dėl Lietuvos piliečių teisių gynimo užsienyje ir vaiko teisių apsaugos." Žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.propatria.lt/2015/02/lietuvos-intelektualu-ir-nvo.html>

21. Salarygenius.com. "Family Social Worker Salary in Norway." Žiūrėta 2015 11 25 per internetą: <http://salarygenius.com/me/norway/salary/family-social-worker-salary?p=1>

22. Payscale.com. "Social Worker Salary," Žiūrėta 2015 11 25 per internetą: http://www.payscale.com/research/IE/Job=Social_Worker/Salary

23. Nacionalinė teismų administracija. “Statistika.” Žiūrėta 2015 10 21 per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

24. Bernardinai.lt. “Prezidentė: „Putino“ globos namai yra pavyzdys.“ Žiūrėta 2015 10 21 per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-08-31-prezidente-putino-globos-namai-yra-pavyzdys/134559>

25. Paulikė, Kristina. “Vaiko teisių užtikrinimas Lietuvoje ir užsienyje: Valstybė ir Šeima – viena komanda?“ Pranešimas diskusijoje, Vilnius 2015 kovo 4 d. žiūrėta 2015 11 18 per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=ndR-t8SCGWs>

26. Čekijos Respublikos ambasados Norvegijoje tinklalapis “Child welfare in Norway.” Žiūrėta 2015 11 23 per internetą: <http://www.noramb.cz/Norsk/ambassaden/Pressemeldinger/Child-welfare-in-Norway-and-the-Michalak-boys/#.VmvzQ0p94dV>

27. Lietuvos statistikos departamentas. “Darbo užmokestis šalyje.” Žiūrėta 2015 11 25 per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=3218857>

Teisės aktai:

28. “Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios*, 33(1014) (1992).

29. “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.” *Valstybės žinios*, 74(2262) (2000).

30. “Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.” *Valstybės žinios*, 89(2741) (2000).

31. “Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas.” *Valstybės žinios*, 36(1340) (2002).

32. “Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.” *Valstybės žinios*, 60(1501) (1995).

33. “Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.” *Valstybės žinios*, 40 (987) (1995).

34. “Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.” *Valstybės žinios*, 33 (807) (1996).

35. “Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 56.” “Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo” *Valstybės žinios*, 68(2798) (2002).

36. The Act relating to Child Welfare Services, July 17, 1992.

37. The Guardianship of Infants Act, March 25, 1964.

Teismų praktika:

38. “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucija.*,” Žiūrėta 2015 10 17 per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta554/content>

39. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-574/2015." Žiūrėta 2015 11 23 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1154495>

40. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. rugpjūčio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-548-915/2015." Žiūrėta 2015 11 10 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1119886>

41. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-310-915/2015." Žiūrėta 2015 11 10 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1046725>

42. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-529/2014." Žiūrėta 2015 11 24 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/940557>

43. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014." Žiūrėta 2015 11 09 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=812937>

44. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-114/2013." Žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/507809>

45. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-419/2010." Žiūrėta 2015 11 19 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/176063>

46. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2009." Žiūrėta 2015 11 14 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=140704>

47. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-209/2008." Žiūrėta 2015 11 16 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=86460>

48. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-544/2008." Žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=90742>

49. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-201/2006." Žiūrėta 2015 10 27 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=252252>

50. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2006." Žiūrėta 2015 11 15 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/73940>

51. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-886/2003." Žiūrėta 2015 10 20 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/24542>

52. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1285/2002." Žiūrėta 2015 11 05 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/9450>

53. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1225/2002." Žiūrėta 2015 11 20 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/9385>

54. "Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-707-357/2015." Žiūrėta 2015 10 28 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1140936>

55. "Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2A-1840-656/2015." Žiūrėta 2015 10 27 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/1046260>

56. "Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-481-357/2014." Žiūrėta 2015 11 01 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=875609>

57. "Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-924-340/2013." Žiūrėta 2015 10 28 per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/701946>

58. Case 78028/01, Pini and others v. Romania, 2004 ECHR.

59. Case 60092/12, Z. J. v. Lithuania, 2014 ECHR.

60. Case 38000/05, R. K. and A. K. v. the United Kingdom, 2008 ECHR.

61. Case 19537/03; Clemeno and others v. Italy, 2008 ECHR.

62. Case 29768/05, Errico v. Italy; 2009 ECHR.

63. Case 67/04, Dolhamre v. Sweden, 2011 ECHR.

64. Case 87/1997/871/1083, A. v. UK, 1998 ECHR.

65. Case 4547/10, Y. C. v. the United Kingdom, 2012 ECHR.

66. Case 10465/ 83 Olsson v. Sweden, 1988 ECHR.

67. Case 10600/83 Johansen v. Norway, 1996 ECHR.

68. Case 8978/80 X. And Y. v. the Netherlands., 1985 ECHR.

69. Case 39272/89 M. C. v. Bulgaria., 2003 ECHR.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti ir apibrėžti tėvų valdžios apribojimo būdai, sąlygos ir pasekmės atskleidžiant esminius šiame darbe nurodytus klausimus. Nagrinėjami pozityvieji ir negatyvieji valstybės pareigų vykdymo ypatumai nacionalinėje ir kitų valstybių praktikoje. Gilinamasi į šeimos autonomijos principo pažeidžiamumo aspektus, atskleidžiant kuomet valstybės intervencija į privatų šeimos gyvenimą yra neišvengiama ir būtina.

Darbe analizuojami teisės aktai ir jų įgyvendinimas, kuriais remiantis apribojama tėvų valdžia, taikomas vaiko atskyrimas ar skubus vaiko paėmimas iš šeimos. Nustatyta, kad valstybės institucijos netinkamai įgyvendina teisės aktuose nustatytą reglamentavimą, o tai kelia grėsmę sukelti pažeidimus pagal EŽTK. Atlikus tyrimą nustatyta, kad dažnais atvejais valstybės institucijų reakcija būna pavėluota, šeimoms nesuteikiama visa galima ir būtina pagalba. Šeimos, kurios yra įtrauktos į rizikos grupę, stebimos tik epizodiškai, sudaromas planas, kurio pagalba šeima galėtų užtikrinti vaiko interesus užtikrinančią aplinką, tačiau tik retais atvejais stebimas sudaryto plano įgyvendinimas.

Raktiniai žodžiai: šeimos autonomijos principas, valstybės intervencija, tėvų valdžios apribojimas, vaiko atskyrimas.

In this master thesis, author analyzes and delineate approach to limitation of parental authority as well as scrutinize conditions and consequences of such limitation revealing main issues of the research. It also analyzes implementation peculiarities of positive and negative obligations of the state in domestic and foreign practice. Moreover, author delves into vulnerability of principle of autonomy of a family determining when intervention of the state into private family life is inevitable and necessary.

The paper analyzes legislation and implementations of the laws, based on which, parental authority is limited, separation of a child is applied or urgent removal from the family is exercised. The paper also reveals that state authorities do not properly comply with regulations that may cause violations of European Convention on Human Rights. The research found that reaction of state authorities is in many cases delayed and families do not receive proper necessary assistance. Families that are included in the risk group are observed only occasionally and even though the plan that could help the family to ensure environment representing the best interests of a child is drawn up, implementation of the plan is observed rarely.

Keywords: principle of family autonomy, intervention of a state, limitation of parental authority, separation of a child.

SANTRAUKA

TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMAS: SĄLYGOS, BŪDAI, PASEKMĖS

Tėvų valdžios apribojimas yra griežčiausia taikoma sankcija tėvams dėl netinkamų tėvų pareigų įgyvendinimo savo vaikams. Valstybės institucijos privalo užtikrinti tinkamą vaikų apsaugą ir aktyviais veiksmais reaguoti į netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą. Svarbiausias siekis yra užtikrinti vaiko interesus. Vaikai turi gyventi saugioje aplinkoje, nepatirti smurto, psichologinio spaudimo ar kitų žmogaus tinkamam vystymuisi trukdančių faktorių. Už tinkamą vaikų interesų užtikrinimą yra atsakingi tėvai, tačiau jiems netinkamai įgyvendinant įstatymuose numatytas pareigas, valstybės institucijos privalo prisiimti vaikų priežiūros vaidmenį ir siekti užtikrinti, kad vaikas gyventų saugioje aplinkoje ir būtų tinkamai įgyvendinami jo interesai.

Šio darbo tikslas yra atskleisti tėvų valdžios apribojimo institutą kaip sankciją tėvams dėl netinkamo įstatymuose numatytų teisių ir pareigų įgyvendinimo. Siekiant atskleisti minimą tikslą darbas buvo suskirtas į keturis skyrius. Pirmajame skyriuje atskleidžiamas šeimos autonomijos principas, jo taikymo probleminiai aspektai, bei aptariama pozityvioji ir negatyvioji valstybės intervencija į šeimos gyvenimą. Antrajame skyriuje nagrinėjamos tėvų teisių ir pareigų ribos. Atskleidžiama nacionalinių teismų ir EŽTT praktika susijusi su tėvams taikomomis sankcijomis dėl netinkamo savo pareigų įgyvendinimo. Įvardijami tėvų valdžios apribojimo būdai ir iš jų kylančios teisinės bei moralinės pasekmės. Trečiajame skyiujje atskleidžiami kiekvieno tėvų valdžios apribojimo būdo neigiami ir teigiami aspektai, bei lyginama EŽTT taikoma praktika. Ketvirtajame skyriuje atskleidžiamos pasekmės tėvams ir vaikams dėl tėvų valdžios apribojimo, nagrinėjamos įvaikinimo sąlygos, pilnamečių vaikų prievolės išlaikyti savo tėvus problematika ir pateikiama lyginamoji analizė su Norvegijos ir Airijos valstybėmis.

Išlaikyti pusiausvyrą tarp tėvų valdžios ir valstybės įsikišimo į šeimos gyvenimą nėra lengva. Kiekvienu konkrečiu atveju, valstybės institucijoms pažeidžiant šeimos autonomijos principą ir įsikišant į šeimos gyvenimą gali sukelti neigiamų padarinių tiek pačiai šeimai, tiek vaikui ir jo tolimesniam vystymuisi. Atsižvelgiant į tai, valstybės institucijoms prieš imantis drastiškų veiksmų siekiant apsaugoti vaiko interesus, visų pirma turi siekti išsiaiškinti šeimoje kylančias problemas susijusias su vaikų gerove ir pateikti alternatyvius problemų sprendimo būdus. Valstybės institucijos turėtų tik kraštutiniu atveju priimti sprendimą ir kreiptis į teismą dėl tėvų ir vaikų atskyrimo ar tėvų valdžios apribojimo.

Teismams priimantiems sprendimus dėl tėvų valdžios apribojimo kyla pareiga įvertinti visas sąlygas, kuriomis remiantis vaikas privalo būti atskirtas nuo savo šeimos. Be kita ko,

teismas yra saistomas ne tik nacionalinių teisės aktų, bet ir tarptautinių sutarčių bei EŽTT praktikos.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad Lietuvoje esamas teisinis reglamentavimas yra tinkamas, tačiau kyla problemų dėl teisės normų įgyvendinimo. Teismai dažnai atvejais priimdami sprendimus pernelyg formaliai vertina susidariusią situaciją. Valstybės institucijos atmestinais atlieka savo pareigas dėl trūkstamo darbuotojų skaičiaus, netinkamo jų apmokymo ar atsakingų darbuotojų motyvacijos trūkumo. Valstybės institucijos nepakankamai dirba su tėvais, kuriems gresia tėvų valdžios apribojimas, ar jau yra priimtas teismo sprendimas dėl tėvų valdžios apribojimo. Valstybė deda menkas pastangas, kad vaikas kuo greičiau grįžtų į šeimą. Valstybei netinkamai įgyvendinant savo pareigas – nukenčia vaikas.

SUMMARY

LIMITATION OF PARENTAL AUTHORITY: CONDITIONS, METHODS, CONSEQUENCES

The limitation of parental authority is the strictest sanction for parents, who fail to implement their duty for their children. State institutions has to warrant appropriate child security and react actively to improper implemation of parents duties. The main goal is a fulfilment of childs needs. Children has to live in safe environment, experience no violence, psychological pressure or other development preventing factors. Parents are responsible for their children needs, yet if parents fail at fulfilling their duty, state institutions must take necessary actions, that the child could live in safe environment and have their needs fulfilled.

The goal of this thesis is the disclosure of limitations of parental authority institute as a sanction for improper fulfilment of their duty. For the disclosure, the thesis is divided into four chapters. First chapter is dedicated for a disclosure of autonomy of a family, problematic aspects and the discussion of positive and negative state's intervention into family's life. The second chapter is for the research of the range between parents rights and responsibilities. The ECHR and state court fields of sanctions for improper parent behaviour. The list of parent authority restriction methods and the legal and moral sequences. The third chapter is dedicated for the disclosure of consequences of restrictions for parents authority, adoption process conditions, adult children duty of care taking of their parents and the analysis with Norway and Ireland law base.

It is hard to maintain the balance between the parents authority and state's intervention into family's life. Every situation is individual and state's intervention, damaging family's autonomy might have a negative aspects for the family, children and his development. Taking that into consideration, state's institutions before taking drastic actions for the childs security, first of all has to acknowledge the problems in the family and provide alternative ways of problem solving. The state should only approach the court as a final solution for the children separation from the family and parent's authority restrictions.

Courts, making verdicts for the restriction of parents authority has to aknowledge all the provisions about the possible children separation from his family. Also the court is restricted not only by state law base but also with international contracts and ECHR practise.

The research shows that Lithuania's law base and regulations are correct, but there are problems with the fulfilment of legal norms. It is common that courts makes a verdict too formally, without further analysis. The state recklessly makes their duties, because of insufficient

staff, scarce trainings and low motivation of responsible workers. The state spends not enough time with parents, which authority is at the threat of restriction or is already restricted. The state does not make a necessary actions to return children back to family. The state is hurting the children by insufficient own efforts.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-12-11

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto, Verslo teisės programos studentė Viktorija Tulminaitė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Tėvų valdžios apribojimas: sąlygos, būdai, pasekmės“:

1. yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)